

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çeviri Ana Bilim Dalı**

**MODERN BİREYİN TEMEL AÇMAZI OLARAK YALNIZLAŞMA SORUNU:
WILHELM GENAZINO’NUN “DAS GLÜCK IN GLÜCKSFERNEN ZEITEN”
ROMANI ÖRNEĞİNDE SOSYOLOJİK BİR İRDELEME**

Ömer KARTAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çeviri Ana Bilim Dalı

MODERN BİREYİN TEMEL AÇMAZI OLARAK YALNIZLAŞMA SORUNU:
WILHELM GENAZINO’NUN “DAS GLÜCK IN GLÜCKSFERNEN ZEITEN” ROMANI
ÖRNEĞİNDE SOSYOLOJİK BİR İRDELEME

Ömer KARTAL

Danışman
Prof. Dr. Hikmet TAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ömer KARTAL tarafından hazırlanan “Modern Bireyin Temel Açmazı Olarak Yalnızlaşma Sorunu: Wilhelm Genazino’nun ‘Das Glück in glücksfernen Zeiten’ Romanı Örneğinde Sosyolojik Bir İrdeleme” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Çeviri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

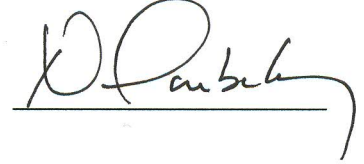
Prof. Dr. Hikmet TAN
(Danışman)

Prof. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU
Üye

Yrd. Doç. Dr. Nesrin CANBEK MENGİ
Üye

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

ÖNSÖZ

“Modern Bireyin Temel Açmazı Olarak Yalnızlaşma Sorunu – Wilhelm Genazino’nun ‘*Das Glück in glücksfernen Zeiten*’ Romanı Örneğinde Sosyolojik Bir İrdeleme” başlıklı bu çalışmanın amacı, modern bireyin temel açmazlarından biri olan yalnızlaşma sorununun edebiyata yansımalarını irdelemektir.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, sosyolojik, felsefi, tarihsel vb. alanlardan hareketle konuya ilişkin bir bireşime varılmaya çalışılmış; ikinci bölümünde ise ele alınan roman örneğinde bu bireşimin edebiyata yansımaları irdelenmiştir.

Çalışmada Almanca ve İngilizce kaynaklardan yapılan doğrudan alıntılar, tarafımdan Türkçe’ye çevrilmiş ve bu alıntıların özgün biçimleri çalışmada dipnot olarak verilmiştir.

Çalışma süresince yol göstericiliği, yapıcı ve içten katkıları nedeniyle değerli hocam Prof. Dr. Hikmet TAN’a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Modern Bireyin Temel Açmazı Olarak Yalnızlaşma Sorunu:

Wilhelm Genazino'nun „Das Glück in glücksfernen Zeiten“ Romanı Örneğinde Sosyolojik bir İrdeleme

“Modern Bireyin Temel Açmazı Olarak Yalnızlaşma Sorunu – Wilhelm Genazino'nun *‘Das Glück in glücksfernen Zeiten’* Romanı Örneğinde Sosyolojik bir İrdeleme” başlıklı, iki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümde, tüketim toplumu bireyinin temel açmazlarından biri olan yalnızlaşmanın tanımı ve tarifine yönelik sosyolojik çıkarımlara varılmaya çalışıldı.

Birinci bölümden edinilen çıkarımlar üzerine kurgulanan ikinci bölümde, anılan romanın baş karakteri Gerhard Warlich'in yalnızlık algısı ve bu sorunun yaşamına etkilerinin izleri sürüldü.

ABSTRACT

**Loneliness Problem as Main Dilemma of Modern Individual:
A Sociological Study on Example of Wilhelm Genazino's Novel
"Das Glück in glücksfernen Zeiten"**

This study has a sociological look at the literary reflection of the loneliness problem in the post-industrial society by taking the example of Wilhelm Genazino's novel with the topic of *Das Glück in glücksfernen Zeiten*. The study divided in two parts: In first part analyzed with critical aspect the sociological perception of loneliness in post-industrial times. In second part, as a continuation of the first, pursued empirically the traces of loneliness, which is one of the main problems of the modern individuals.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: MODERNİTE	10
I. 1. Modernitenin Sosyolojik İşlevi	10
I. 2. Modern Toplumda Birey	12
I. 3. Tüketim Toplumunda Birey	20
II. BÖLÜM: SOSYAL BİR AÇMAZ OLARAK YALNIZLAŞMA	25
II. 1. Tüketim Toplumunda Yalnızlaşan Birey	25
II. 2. İletişim Süreçleri ve Yalnızlaşma İlişkisi	28
III. BÖLÜM: WILHELM GENAZINO’NUN DAS GLÜCK IN GLÜCKSFERNEN ZEITEN ROMANI	35
III. 1. Bir Romancı Olarak Wilhelm Genazino, Romanları ve Yazın Anlayışı	35
III. 2. Das Glück in glücksfernen Zeiten Romanı	46
III. 3. Bir Tüketim Toplumu Bireyi: Gerhard Warlich	48
III. 3.1. Gerhard Warlich ve Sosyal Çevresi	54

III. 3.2. Gerhard Warlich ve Sevgilisi	54
III. 3.3. Gerhard Warlich ve Ailesi	66
III. 3.4. Gerhard Warlich'in İş Yaşamı	72
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	80

GİRİŞ

Edebiyat sosyolojisi eksenli, iki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde birey ve toplum ilişkisinden yola çıkarak, bireyin tüketim toplumundaki sosyal konumu yalnızlaşma süreci bağlamında irdelenecek ve bundan bir bireşime varılmaya çalışılacaktır. Wilhelm Genazino'nun *Das Glück in glücksfernen Zeiten* adlı romanının irdemesinin yer aldığı çalışmanın ikinci bölümünde, birinci bölümden çıkacak bireşime koşut kurgulanması hedeflenmektedir; diğer bir ifade ile romandan toplanacak veriler doğrultusunda tüketim kültürü, birey ve yalnızlaşma ilişkisi betimleme (Deskription) yöntemiyle irdelenecektir.

Çalışmanın odak noktasını – anılan romanın baş karakteri Gerhard Warlich örneğinde – modern bireyin temel açmazlarından biri olan yalnızlaşma olgusunun edebiyata yansımaları oluşturmaktadır. Burada, çalışmanın sosyolojik niteliğinden ötürü edebiyat sosyolojisine değinmek yerinde olacaktır. Edebiyat ve sosyal gerçeklik arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir alan olarak edebiyat sosyolojisine ilişkin çok sayıda ve farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Bunlardan biri olan H. Kuzmics'in konuya ilişkin şu düşüncesini anmak yerinde olacaktır:

“Edebiyatın sosyoloji için “yararlı” noktalar sunduğu bazı örnekler mevcuttur. Aynı şekilde Jane Dabaghian (1975) edebiyatın betimleyici gücünün sosyoloji açısından verimli olabileceğini ele alan bir toplu eser dizisi de sunmuştur. Sosyolojik yöntemle ve edebi metinler yoluyla aşağıdaki konu grupları ele alınmaktadır (parantez içinde konu grubuna uygun yazarlar da verilmektedir): sosyal organizasyon (Mario Puzo) – sapıklık ve sosyal kontrol (Truman Capote, Franz Kafka) – kültür (Anthony Burgess) – birincil grup ve birincil ilişkiler (John Updike) – toplumsal sınıf düzeni (Leo Tolstoy, Kurt Vonnegut, Jr.) – toplumsal hareketlilik (Ezra Pound, F. Scott Fitzgerald) – işçiler (Bert Brecht) – kolektif davranış, şiddet ve sosyal hareket (William

Faulkner) – birlikler, bürokrasi ve hukuk (Arthur Koestler, Joseph Heller).”

(H. Kuzmics, G. Mozetič, 2003: 29)¹ (Çev. Ömer Kartal)

Edebiyat sosyolojisi, kısaca, sosyal gerçekliğin edebiyata yansımalarıyla ilgili bir alan olarak karşımıza çıkar. Edebi etkinlikte bulunan bireyin sosyal bir varlık olduğu gerçekliği bir yerde bu durumu kaçınılmaz kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, edebiyat ve sosyal gerçeklik arasındaki ilişkiyi konuşturan edebiyat sosyolojisinin alanlar arası niteliği de böylece somutlaşmış olur (Aydın, 2009; Köhler, 1974).

Sanatsal bir üretim olarak edebiyatın içeriğini öznel yaratımlar oluşturulan aynı zamanda yazarın sosyal bir varlık olduğu gerçekliğinden yola çıkarak edebiyatın içinde yazarın düşüncesinin, eser içindeki olayların birer yansıması olarak eseri yazıldığı dönemin sosyal gerçekliğini yansıtan bir sosyolojik araştırma konusu olarak ele alabiliriz. Edebiyat ve sosyoloji ilişkisini bir bütün olarak değerlendiren sosyolog M.K. Şan, bu ilişkiyi şu şekilde vurgulamaktadır:

“Her edebiyat eseri toplumsal bir olgudur. Edebiyat bir bakıma insanın sosyo-kültürel kişiliğinin söz ve yazı halinde kendini dışa vurması anlamına gelen bir olgu olarak toplumsal varlığımızı öyle ya da böyle yansıtan ifade ve semboller bütünüdür. Her büyük sanatçı kendi çağının kültürel oluşmuşluğu ve düşünsel savaşlarıyla içten bir ilişki içinde kalarak eserini yaratır.” (Şan, 2003: 174)

Edebiyattaki bu sosyal unsurları ele alan, bir bakıma “edebiyatın sosyolojisini [Soziologie der Literatur]” (Köhler, 1974: 8) yapan alan, edebiyat sosyolojisi olarak kabul edilmektedir. Ertuğrul Aydın’a göre “edebiyat ve sosyoloji

¹ “Es gibt einige weitere Beispiele dieser Art von Literatur ‘nutzung’ für die Soziologie. Ebenfalls einen Sammelband, der die illustrative Kraft der Literatur für die Soziologie fruchtbar machen möchte, hat Jane Dabaghian (1975) vorgelegt. Behandelt werden durch soziologische und literarische Texte u.a. folgende Themenfelder (in Klammern eine Auswahl der vertretenen Schriftsteller): social organization (Mario Puzo) – deviance and social control (Truman Capote, Franz Kafka) – culture (Anthony Burgess) – primary groups and primary relations (John Updike) – stratification (Leo Tolstoi, Kurt Vonnegut, Jr.) – social mobility (Ezra Pound, F. Scott Fitzgerald) – workers (Bert Brecht) – collective behavior, violence, and social movements (William Faulkner) – associations, bureaucracy, and the law (Arthur Koestler, Joseph Heller)”. (H. Kuzmics, G. Mozetič, 2003: 29)

bilimlerinin yakınlaşmasının sonucunda/sonrasında edebiyat sosyolojisi alanı, 1900'lerden başlayarak; edebiyatla toplumun etkileşimini karşılıklı aydınlatmaya çalışır. Çıkış noktasında, edebiyatın toplum hayatında kapsadığı/edindiği rol ve doğrudan doğruya toplum şartlarının edebiyatı *etkileyişi* vardır” (Aydın, 2009: 360). Ahmet Cuma'ya göre ise “edebiyat sosyolojisi (Literatursoziologie) veya sosyolojik edebiyat bilimi (soziologische Literaturwissenschaft) edebiyata dair, her yönüyle edebiyatın ekonomik ve toplumsal koşullarını, geniş anlamda edebiyatın meydana gelirken maruz kaldığı şartları ve etkileşimleri ele almaktadır” (Cuma, 2009: 84). Edebiyat sosyolojisinde salt edebiyat – toplumsal yaşam ilişkisi ele alınmamakta, aynı zamanda yazar da araştırma unsurları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda “yazarın yaşadığı dönemdeki konumunu, ekonomik durumunu, toplum içindeki statüsünü, zamanın moda eğilimlerine bağlılığını veya bunlardan ayrılığını, dünya görüşünü, eğitim durumunu (...), halka, diğer yazarlara, sonraki nesillere, ülke sınırları dışındaki karşılıklı etkileşimlerini” (Cuma, 2009: 84) de araştırır. Şan, bir kurgu alanı olarak toplum ve bireyi hem düşünsel hem de olaylar ekseninde işleyen edebiyat ve bunun yanında bilimsel bir araştırma olgusu olarak gözlem ve deney yoluyla bilimsel veriler üreten sosyoloji ilişkisini edebiyat sosyolojisi bağlamında şu şekilde vurgular:

“İnsani bir çaba olarak belirli dönemlerin toplumsal kesimlerince üretilmiş, politik ve ideolojik tutumlar tarafından biçimlendirilen sanatsal bir etkinlik olarak edebiyat, temelinde sosyal varlığın kendini farklı biçimlerde dışavurumudur. Edebiyatın, insan ve insan ilişkilerinin dille oluşturulmuş estetik bir görünümü olması onun insani ilişkilerinin, toplum yasalarının bilimi olan sosyolojinin konuları arasına girmesi de kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bakımdan edebiyat, toplumsal özle yakından bağlı bir biçimde oluşan bir sahadır. Hangi türden olursa olsun sanat yapanlar bizatihi bir toplumun içinde yaşamaktadırlar; bu bakımdan neredeyse bilinçsiz bir biçimde sanatlarına o toplumun varsayımlarını taşırlar. Böylelikle edebiyat bir bakıma insanın sosyo-kültürel kişiliğinin söz ve yazı halinde kendini dışa vurması anlamına

gelen bir olgu olarak zaman zaman toplumu belirleyen, zaman zaman da toplumla biçimlenen fakat hangi şekilde olursa olsun toplumsal varlığımızla derinden bağlantılı ifade ve semboller bütünü olarak karşımıza çıkmaktadırlar.” (Şan, 2004: 92)

Tarihsel açıdan bakıldığında edebiyat sosyolojisinin düşünsel temellerini atan Mme de Staël'in 1800 yılında yayımlanan *Toplumsal Kurumlarının İlişkileri İçinde* Edebiyat yapıtı “Fransa’da edebiyatla toplum kavramlarının sistemli bir incelemesini yapmak için ilk girişim” (Escarpit, 1992: 10) olarak kabul edilmektedir. Ancak, esas gelişimini 1900’lerden sonra gösteren edebiyat sosyolojisi, “her lirik içeriğin esasen toplumsal bir niteliği olduğunu” (Adorno, 1974: 50)² söyleyen Theodor W. Adorno, Walter Benjamin ve Marksist edebi çözümlemeyi ön planda tutan ve toplumsal ilişkilerin edebiyata yansımalarını Marksist estetiğin temelleri dahilinde ele alan Georg Lucács gibi düşünürlerin edebiyat – toplum ilişkisine yoğunlaşmaları ile “Edebiyatbilim’in bir disiplini olarak” anılmaya başlanmıştır (Cuma, 2009: 84).

Aynı zamanda “görgül (edimsel) Edebiyatbilim [empirische Literaturwissenschaft]”in (Hauptmeier ve Schmidt, 1985; Schmidt, 1991) sosyolojik, tarihsel, politik yaklaşımına karşı eserden hareketle eseri salt kendi içinde ele alan Rus biçimcileri biçimsel nitelikleri edebi değerlendirme ve eleştiride ön plana çıkarmışlardır. Rus biçimcileri edebiyat olgusunu ele alışlarında “her şeyden önce metinlerin ‘yazınsallığını’ ortaya çıkaran ve metinlerle doğrulanan ‘yapısal yasallıkları’ belirlemeyi amaçlar” (Kula, 2011: 51). Terry Eagleton’un yirminci yüzyılın başından beri çeşitli yazın kuramlarını değerlendirdiği “Edebiyat Kuramı” adlı yapıtında Rus biçimcilerinin edebiyata bakışını şu şekilde özetlemektedir:

² “Jene Allgemeinheit des lyrischen Gehalts jedoch wesentlich gesellschaftlich.” (Adorno, 1963: 212)

“Edebiyat sözde-din, psikoloji veya sosyoloji değil dilin belirli bir düzenleniş biçimiydi. Edebiyatın başka bir şeye indirgenmeden kendi içlerinde incelenmesi gereken yasaları, yapıları ve aygıtları vardı. Edebiyat yapıtı ne bir düşün taşıyıcısı ve toplumsal gerçekliğin yansıması ne de aşkın, bir hakikatin yazıya dökülmesiydi; işleyişi bir makine gibi incelenebilecek maddi bir olguydu. Nesnelere veya duygulardan değil sözcüklerden oluşmuştu ve yapıtı yazarın zihniyetinin dışavurumu olarak görmek yanlıştı” (Eagleton, 1990: 27).

Edebiyatı biçimsel nitelikleriyle değerlendiren ve onu bu nitelikleriyle anlamaya çalışan biçimcilik ile sosyolojik yaklaşım iki ayrı kutup olarak Edebiyatbilim içerisinde yer edinmiştir. Rus biçimcilerinin sosyolojik yaklaşımı öteleyici bakışı Robert Escarpit’e göre edebiyat sosyolojisinin gelişiminde bir engel olarak yer almıştır:

“Sovyetler Birliği’nde sosyolojik yönetime karşı çıkan başlıca ‘formalizm’ oldu. 1930 yıllarında resmen mahkum edilen güçlü biçimcilik okulu, bir estetik bilimini biçimlere ve edebiyat sanatı yöntemlerine uygulayacağını ileri sürüyordu. Gerçekte bu hareket, W. Dilthey’in yeni Hegelci felsefesinin, filolojik eleştirinin ve gestaltien psikolojinin etkilerini bir araya getiren Almanya’daki geniş bir hareketin yalnızca bir görünümüdür. Bu edebiyat bilimi, on dokuzuncu yüzyıldan günümüze değin gerçek bir edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkmasında en ciddi engellerden birisi olmuştur.” (Escarpit, 1992: 12)

Ortaya çıkan bu ayrışmaya rağmen edebiyatbilimin bir araştırma yöntemi olarak varlığını sürdüren edebiyat sosyolojisini E. Köhler şu şekilde değerlendirmektedir: “Sosyolojik yaklaşım edebiyatbilimsel bir yöntemdir. Biz bu alanı tarihsel-sosyolojik Edebiyatbilim olarak tanımlayabiliriz. Edebiyat sosyolojisinin temel savı ise şu şekildedir: her edebiyat-sosyolojik yaklaşım tarihsel, her edebiyat-tarihsel yaklaşım ise sosyolojik bakışlarıyla ön plana çıkmalıdır.” (Köhler, 1974: 8)³

³ “Literatursoziologie dagegen ist eine Methode der Literaturwissenschaft. Wir definieren sie als historisch-soziologische Literaturwissenschaft. Ihr fundamentales Postulat lautet: jede Literatursoziologie muß historisch, jede Literaturgeschichte muß soziologisch vorgehen.” (Köhler, 1974: 8)

Yöntemsel açıdan bakıldığında ise edebiyat sosyolojisinde, yapıtın sosyolojik kuramlar ışığında görgül bir şekilde incelenmesi söz konusudur (Kuzmics/Mozetič, 2003). Kuzmics'e göre edebiyat sosyolojisi çok geniş bir alan olmakla birlikte "araştırma konuları edebiyattaki edimsel araştırmalardan yapıtın ortaya çıkış ve alılmama tarzlarına, yazarın geldiği toplumsal ortamdan yaşam koşullarının çözümlenmesine (bu çözümlemelere toplum kuramları yorumlayıcı bir yöntemle yön vermektedir) kadar birçok noktayı kapsamaktadır" (Kuzmics/Mozetič, 2003: 35)⁴. Yine aynı görüşe göre "genel toplum kuramları açısından bakıldığında edebiyatın, söz konusu dönemde baskın olan yaklaşımın, sosyal değişimlerin yansıma alanı ve 'tanısı' olarak ortaya çıktığı" görülmektedir (Kuzmics/Mozetič, 2003: 35)⁵.

Yukarıda ifade edilen dizge içerisinde modern yaşamın bir anlamda dayandığı bireycileşme sürecinin beraberinde yalnızlaşmayı getirmesinin işlendiği söz konusu roman irdelemesinde sosyolojik yöntemin izlenebilecek en tutarlı yöntemlerden biri olduğu somutlaşmaktadır. Edebiyat sosyolojisinde araştırma unsurlardan biri de yazardır. Edebiyat sosyolojik incelemede yazarın toplumla ilişkisi, toplumsal konumu, dünyayı algılama ve yorumlama biçimi de önemli yer tutmaktadır. Bu noktada Onur Bilge Kula'nın yazar ve gerçek dünya arasındaki ilişkiyi betimlemeye yönelik düşünceleri konuya ışık tutmaktadır: "Yazar, dış dünyayla etkileşimi içerisinde kafasında biçimsiz olarak beliren bir 'ide'yi, bir izlenimi başkalarıyla paylaşmak amacıyla, dışsallaştırma sürecinde, başka bir deyişle, yazılılaştırma sürecinde, o 'ide'yi, izlenimi ve isteği sanatsallık düzeyine yükseltebilmek için, kurgulamak ve biçimselleştirmek zorundadır" (Kula, 2011: 43). Bu doğrultuda

⁴ "Themen der Literatursoziologie reichen von empirischen Untersuchungen des literarischen Marktes, vornehmlich der Produktions- und Rezeptionsweisen, über Erhebungen der sozialen Herkunft und der Lebensbedingungen von Autoren und Autorinnen bis zu Analysen, in denen elaborierte Gesellschaftstheorien die interpretative Richtung vorgeben." (Kuzmics/Mozetič, 2003: 35)

⁵ "Im Rahmen allgemeiner Sozialtheorien erscheint die Literatur häufig als 'Symptom', das auf vorherrschende Bewußtseinslagen, auf sozialen Wandel, auf sich verändernde Handlungshorizonte verweisen kann." (Kuzmics/Mozetič, 2003: 35)

eserdeki yalnızlaşma, tüketim gibi tezin sosyolojik incelemesine konu olan unsurların değerlendirilmesi yazarın toplumla ilişkisi ve toplumsal bakış açısıyla da ilişkilendirilecektir.

Ancak yalnızlaşma olgusunu ele almadan önce bireyin yalnızlaşma sürecindeki sosyal evriminin sosyo-tarihsel öncülleri, sanayi öncesi dönem, sanayi dönemi, modernite, bireyselleşme, tüketim ve iletişim toplumu gibi kavram ve dönemlerle ilişkilendirilip irdelenecektir. Bu noktada bireyselleşme kavramından ne anlaşıldığı açıklanmalıdır. Çünkü bireyselleşme, sosyologlar tarafından hem olumsuz hem de olumlu değerlendirmeleriyle ön plana çıkmaktadır. Bireyselleşme kavramının değerlendirilmesinde bu iki yönlülüğe sosyolog Matthias Junge şu şekilde vurgu yapmaktadır:

“Bugün ortaya çıkan resme göre bireyselleşme, popüler olduğu kadar toplum içinde, bilimsel çevrelerde ve toplumsal gelişim ile ilgili öne sürülen görüşlerde tartışmalı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyselleşme kavramına yönelik görüşler, somut örneklerle birlikte daha çok olumlu ve olumsuz savlar ekseninde yoğunlaşmaktadır. Toplumun bireyselleşmesine yönelik görüşler, bu bağlamda iki temel soru çerçevesinde düğümlenmektedir: Biz hangi toplumda yaşıyoruz? Hangi toplumda yaşamak istiyoruz?” (Junge, 2002: 9)⁶ (Çev. Ömer Kartal)

Bu bağlamda Ulrich Beck, bireyselleşmeyi “tıpkı aydınlanma sürecinde toplumun, kilisenin baskısından kurtularak özgürleşmesi gibi bireylerin de sanayi toplumunun sosyal formlarına – sınıf, aile, kadın ya da erkek olmaya göre değerlendirilme - olan bağımlılığından kurtulması” olarak ifade etmektedir (Beck, 1986: 115)⁷. Beck’e göre, bireyselleşme, üç boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır:

⁶ “Als Gegenwartsbild ist Individualisierung ein populäres und zugleich auch umstrittenes Schlagwort der öffentlichen, der wissenschaftlichen und auch der privaten Diskussion über die gesellschaftliche Entwicklung geworden. Diese Diskussionen entfachten eine intensive Suche nach empirischen Belegen, für und wider die These der Individualisierung. Vor allem aber regt die Individualisierung der Gesellschaft zum Nachdenken über zwei grundsätzliche Fragen an: In welcher Gesellschaft leben wir? In welcher Gesellschaft wollen wir leben?” (Junge, 2002: 9)

⁷ “Die Menschen aus den Sozialformen der industriellen Gesellschaft – Klasse, Schicht, Familie, Geschlechtslagen von Männern und Frauen – freigesetzt werden, ähnlich wie sie im Laufe der Reformation aus der weltlichen Herrschaft der Kirche in die Gesellschaft ‘entlassen’ wurden.” (Beck, 1986: 115)

“Geleneksel açıdan baskın olan unsurlar bağlamında bireyin sosyal formlardan *sıyrılması* (‘özgürleşme boyutu’), davranışsal, inanç ve yönlendirici toplumsal normlar bağlamında bireyin kendini güvende *hissetmesini sağlayan geleneksel kalıpların yok olması* (‘düş kırıklığı boyutu’) ve *yeni bir sosyal bütünleşme türü* (‘kontrol ya da yeniden uyumlulaşma boyutu).” (Beck, 1986: 206)⁸ (Çev. Ömer Kartal)

Beck’in bu ifadeleri çerçevesinde bireyselleşme kavramının aydınlanma süreci ile ortaya çıkan özgürleşme bağlamında ele alındığı anlaşılmaktadır, ki zaten aydınlanma sürecinin doğasında olan bir özgürleşme hareketidir bu. Genel bir açıklama ile aydınlanma “düşünme eylemiyle aklın özgürleşmesini” amaçlar (Kula, 2010: 13). Bu amaç doğrultusunda ise “insan, öz-belirlenimi olan düşünme yoluyla kendisini özerkleştirerek, özgürlüğünün ve yükümlülüğünün bilincinde olan bireye dönüştürür” (Kula, 2010: 14).

Yukarıdaki değerlendirmelerle olumlu yönüyle açıklanan bireyselleşmenin diğer bir açıdan değerlendirmesi de söz konusudur. Bireyselleşme sürecinin sonuçları ile ilgili olarak ilk savlar “geleneksel bağların yitimi” bağlamında ortaya çıkmıştır (Bertram, 1995; Dahrendorf, 1994). Bu doğrultuda Ralf Dahrendorf (1994) bireyselleşmenin modernite ile birlikte biçim değiştirerek salt düşünsel ve sosyal özgürlüklerin ötesinde, sanayi toplumunda sunulan sosyal seçeneklerle farklı bir boyut kazandığını ifade etmektedir ve sosyal bağlar ile seçenekler arasındaki ilişki bağlamında bu durumu somutlaştırmaktadır. Bu düşünceye göre birey, artan olanaklarla birlikte kendisine ekonomik ya da sosyal açıdan sunulan seçenekleri değerlendirirken geleneksel bağlardan da kopmaya başlamaktadır ve “herhangi bir sosyal bağ olmadan yalnızca sunulan olanak ya da seçeneklerin değerlendirilmesi içinde yabancılaşma tehlikesini de barındırmaktadır.

⁸ Herauslösung aus historisch vorgegebenen Sozialformen und –bindungen im Sinne traditionaler Herrschafts- und Versorgungszusammenhänge (‘Freisetzungsdimension’), Verlust von traditionellen Sicherheiten im Hinblick auf Handlungswissen, Glauben und leitende Normen (‘Entzaubereungsdimension’) und [...] eine neue Art der sozialen Einbindung (‘Kontroll- bzw. Reintegrationsdimension’).” (Beck, 1986: 206)

Bu durum, özgürleşmenin aksine, tutsaklığa yol açar” (Diewald, 1991: 29)⁹. Bu tutsaklık bağlamında yaşam koşullarının standartlaşması ve bireyselleşme arasında ilişkiyi dile getiren Beck ise çeşitli bağımlılıkların bireysel yaşamda egemen olduğunu vurgulamaktadır:

“Bireyselleşme, daha çok yaşam koşullarının *kurumsallaşması* ve *standartlaşması* çerçevesinde bir yönelim içindedir. Özgürleşen bireyler, pazar piyasasına, diğer bir ifade ile eğitime, tüketime, sosyal açıdan hukuki düzenlemelere, trafik ile ilgili düzenlemelere, tüketim arzlarına, tıbbi, psikolojik ve pedagojik danışma hizmetlerindeki modalara ve olanaklara bağımlı hale gelmektedir.” (Beck, 1986: 119)¹⁰ (Çev. Ömer Kartal)

Modernitenin¹¹ getirdiği koşullar ile bireyselleşme de biçim değiştirerek yeni bir birey modeli ortaya çıkarmıştır. Burada artık aklın özgürleşmesi değil, bireyi çevreleyen koşullarla nasıl bir model ortaya çıktığı ön plana çıkmaktadır. Bu noktada modernite kavramı önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu dönemselleşme ile koşullara göre biçimlenen çeşitli birey modelleri ortaya çıkmıştır. Bu ifade edilenlerle birlikte söz konusu çalışmada daha çok olumsuz değerlendirmeleriyle ele alınan bireyselleşmenin tüketim ve iletişim toplumunda bireycileşmeye dönüşmesi, diğer bir ifade ile bireyin kendisi odaklı bir yaşam kurgulaması ile yalnızlaşma ilişkisi sonraki bölümlerde irdelenmeye çalışacaktır. Ancak, öncelikli olarak modernitenin kavramsal açılımı ve toplumsal alanda getirdiği değişimleri ele almak gerekmektedir.

⁹ “Optionen allein, ohne Ligaturen, bergen die Gefahr von Anomie und Entfremdung in sich. Ligaturen ohne Optionen führen dagegen zu Unfreiheit.” (Diewald, 1991: 29)

¹⁰ “Sie geht vielmehr einher mit Tendenzen der Institutionalisierung und Standardisierung von Lebenslagen. Die freigesetzten Individuen werden arbeitsmarktabhängig und damit bildungsabhängig, abhängig von sozialrechtlichen Regelungen und Versorgungen, von Verkehrsplanungen, Konsumangeboten, Möglichkeiten und Moden in der medizinischen, psychologischen und pädagogischen Beratung und Betreuung.” (Beck, 1986: 119).

¹¹ Modernite kavramının ne anlama geldiği ve kapsamında neler olduğu sonraki bölümlerde ele alınacaktır. Ancak, genel olarak ifade etmek gerekirse modern döneme sanayi toplumu, bilgi toplumu, tüketim toplumu dahil olmaktadır. Söz konusu çalışma bağlamında da tüketim toplumdaki birey ve yalnızlaşma süreci temel irdeleme noktası olarak ele alınmıştır.

I. MODERNİTE

I. 1. Modernitenin Sosyolojik İşlevi

Sosyolojik olarak modernite, geleneği ve arkaik birikimi yadsıyan, sanayi toplumunda tüketim ilişkilerinin belirlediği sosyal süreçlerin tümü için kullanılan, sosyolojik, felsefi ve tarihsel boyutlu karmaşık¹² bir olgudur (Giddens, 2010). Aydınlanma sürecinin getirdiği akılcı ve eleştirel ortamla genişleyen moderniteyi, işlevsel olarak, 18. yüzyılın sonlarına doğru filizlenen Sanayi Devrimi ile başlayan ve günümüze değin süregelen döneme ilişkin düşünsel gündemin belirleyici etmeni olarak da tanımlamak mümkün (Welsch, 2002). Çıkış noktasını İngiltere’den alan, daha sonra ise Avrupa ve tüm dünyada etkisini hissettiren Sanayi Devrimi’nin gelişimi, tarımda, endüstriyel üretim süreçlerinde, madencilikte, ulaşımda ve teknolojiye büyük değişimler ortaya koymuş ve Modern Dönem olarak nitelendirilen süreçte hem sosyoekonomik hem de kültürel ortamı ve “toplumsal hayatı kökten değiştiren” (Giddens, 2010: 11) koşullara olanak sağlamıştır (Bell, 1985; Welsch, 2002). Sanayi Devrimi ile gerçekleşen bu değişimi D. Bell şu şekilde betimlemektedir:

“En nihai noktada Modern toplumun sosyal yapısı, bilim ve teknoloji ile birlikte değişime uğramıştır. 1825 – 1875 yılları arasında temellerini İngiltere’den alan devrimsel hareketler genel olarak demiryollarının gelişimi ile birlikte ilerleyen ulaşım ve taşımacılık alanındaki ilerlemelere dayanmaktadır [...]” (Bell, 1985: 17)¹³ (Çev. Ömer Kartal)

Ortaya çıkma koşulları açısından hem siyasi, hem sosyolojik, hem de ekonomik etkileri olan moderniteyi Anthony Giddens şu şekilde açıklamaktadır:

¹² Düşünsel ve toplumsal birçok etkenle birlikte kapsam bakımından tümel bir tanım ortaya koymanın zorluğu söz konusu kavramın karmaşıklığını doğurmaktadır. Çalışmanın devamında da anlaşılacağı üzere modernite olarak adlandırılan dönemin temel belirleyicilerinden bir tanesi de sanayileşmedir. A. Giddens’in bu döneme yönelik kapsayıcı tanımı da belirtilen görüşü destekleyici konumdadır: “Sanayileşmenin tek kurumsal boyutu olmadığı kabul edilse de, ‘modernite’ kabaca ‘sanayileşmiş dünya’ya karşılık gelen bir dönem olarak anlaşılabilir” (Giddens, 2010: 29).

¹³ “Am entscheidendsten jedoch wurde die Sozialstruktur der modernen Gesellschaft wohl von Wissenschaft und Technologie verändert. Das britische halbe Jahrhundert von 1825 bis 1875 basierte auf Revolutionierung von Transport und Verkehr durch Eisenbahn [...]” (Bell, 1985: 17).

“Kısaca modern toplum ya da sanayi toplumu olarak adlandırılan kavramları daha da ayrıntılı bir şekilde betimlemek gerekirse, bu yapı, dünyaya insan eliyle oluşturulan yeni bir dönüşümün kapılarını açan bir fikir evrenidir. Modern toplumda özellikle endüstriyel üretimi ve pazar ekonomisini kapsayan çeşitli ekonomik kurumlar ve içinde ulus devlet yapısının ve kitle demokrasininin yer aldığı bir dizi siyasal sistemler bulunmaktadır. Bu temel niteliklere bakıldığında ortaya çıkan yeni düzenin önceki toplumsal yapıya oranla daha devingen olduğu gözlenebilir. Daha teknik ve kompleks yapılardan oluşan bu yeni toplum önceki kültürden farklı olarak geçmişten ziyade gelecekte yaşamaktadır.” (Giddens, 1998, 94)¹⁴ (Çev. Ömer Kartal)

Giddens’in “daha teknik ve kompleks yapılar” ifadesi ayrıntılarda kalsa da aslında modernitenin temel niteliklerinden biri olan rasyonaliteyi, diğer bir deyişle sistematik düşünmeyi ifade etmektedir. Modernite öncesinin temel niteliklerinden olan gelenekselcilik, ortaya çıkan bu yeni dönem ile birlikte yerini rasyonaliteye bırakmıştır (Giddens, 2010). Bilim ve teknolojinin bir öncülü olan rasyonalite bu bağlamda modernitenin temel bakış açısını yansıtmaktadır. Kaynaklarını batı toplumunda bulan bu yeni akım özellikle toplumsal alanda bireylerin düşünme, yaşama ya da toplumla ilişkilerinde belirleyici bir unsur konumundadır. Çünkü rasyonalite, Orta Çağ’ın nedensellik içermeyen paradigmasını reddeden yeni bir toplum düzeni ve yeni bir birey yaratmaktadır. Zira sanayi toplumu olarak adlandırılan bu dönemde, artık makineler, yeni üretim koşulları, yeni üretim koşullarının oluşturduğu toplumsal ortam, dolayısıyla bu yeni toplumsal ortamın oluşturduğu yeni toplumsal yapı ve Giddens’in ifadesiyle “gelenek-ötesilik” ile bireysel ilişkiler önplana çıkmaktadır (Giddens, 2010).

¹⁴ “...a shorthand term for modern society, or industrial civilization. Portrayed in more detail, it is associated with a certain set of attitudes towards the world, the idea of the world as open to transformation, by human intervention; a complex of economic institutions, especially industrial production and a market economy; a certain range of political institutions, including the nation-state and mass democracy. Largely as a result of these characteristics, modernity is vastly more dynamic than any previous type of social order. It is a society—more technically, a complex of institutions—which, unlike any preceding culture, lives in the future, rather than the past” (Giddens, 1998, 94).

I. 2. Modern Toplumda Birey

Sosyolojik olarak bakıldığında uygarlık tarihi, “sanayi öncesi (feodal) toplum, sanayi toplumu ve sanayi sonrası topluma” tanıklık eder (Baran, 1992: 58). Sanayi Devrimi’nin belirleyici olduğu bu ayrıştırmada temel farklılık üretim süreçlerinde görülmektedir. Sanayi öncesi feodal toplumda tarımsal üretim ön plandadır. Üretim koşullarını, diğer bir ifadeyle, kullanılan işgücünü el yordamı ya da düşük teknoloji ile yapılan aletler ve çoğunlukla da insanlar oluşturmaktaydı (Freyer, 1955). Buharlı makinelerin icadı ile birlikte bu süreç değişerek gerçekleştirilen üretim, insan odaklı olmaktan çıkıp “makine odaklı” hale gelmiştir (Bell, 1985: 8). Bu tarihsel değişimi Bell şu şekilde ifade etmektedir:

“Sanayi toplumu, makine ve üretim ekseninde ürün elde etme amacını taşımaktadır. Buna karşılık sanayi öncesi toplum, sadece işgücüne ve doğadan elde edilen ürünlerin kazanımına ve değerlendirilmesine bağlı konumdaydı. Kendine ait yaşam ritmi ve çalışma yapısıyla sanayi toplumu batılı modern toplumun sosyal yapısını da biçimlendirmiştir.” (Bell, 1985:8)¹⁵ (Çev. Ömer Kartal)

Feodal toplumda kendi başına değil de aidiyetinin bulunduğu topluluk ile birlikte varolabilen birey, Sanayi Devrimi ile birlikte farklı bir kimlik kazanarak üretim süreçlerindeki sosyal rolüne göre biçimlenmeye başlar (Junge, 2002). Bu da onun sosyalleşme sürecinde dolaysız bir rol oynar. Bu süreç, feodal toplumdan sanayi toplumuna geçişte yaşanan sosyal ve ekonomik sancıları tetiklemiştir. Marx bu geçişi “feodalizmden kapitalizme geçiş, ihtiyacın yönlendirdiği üretimden karın yönlendirdiği tüketime geçiştir. Dolayısıyla işçiler mal elde edebilmek için onları parayla satın almak

¹⁵ “Die Industriegesellschaft ist um die Achse von Produktion und Maschinen zum Zwecke der Güterherstellung organisiert, die vorindustrielle Gesellschaft dagegen haengt von der reinen Arbeitskraft und der Gewinnung von Naturprodukten und –schaetzen ab. Mit ihrem lebensrythmus und ihrer Arbeitsorganisation praegt die Industriegesellschaft die soziale Struktur – d.h. Wirtschaft, Berufsgliederung und Bevölkerungsschichtung – der modernen westlichen Gesellschaft” (Bell, 1985: 8).

zorunda kalırlar ve böylece tüketici olurlar” diye özlü bir şekilde ifade eder (Gültekin, 2007: 87).

Modernitenin temel dinamiklerinden olan Sanayi Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin seri üretim çıktısı olan tüketim ve bu sürecin öncesine denk gelen Aydınlanma'nın yarattığı rasyonalizm iklimi ve bunun bireyler üzerindeki – Adorno ve Horkheimer'nin deyimleriyle – “Dehumanisierung [Metalaşma]”¹⁶ (M. Horkheimer/T. Adorno, 2009) süreci modern dönemin temel çıkmazlarından bir tanesini oluşturmuştur.¹⁷ Bu çıkmaz, Frankfurt Okulu'na göre “toplumun tek yönlü rasyonalizasyonunun insanı yabancılaşmış ve bürokratik bir tarzda tanzim edilmiş bir çelik kafes'e hapsetmesinin” (Şan/Hira, 2007: 284) sonuçlarından biridir.

Sanayileşme ile ortaya çıkan iş çeşitliliği, uzmanlaşma gibi etkenler ve beraberinde gelen toplumsal farklılaşma, bireyleri ve bireyselleşmeyi de ön plana çıkarmaya başlamıştır. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse Aydınlanma hareketleri ve sanayileşme öncesi uluslar kültürel bakımdan birbirinden çok ayrıysa da ekonomik üretim süreçleri bakımından paralel bir görüntü çizmekteydi, üretim – tüketim ilişkileri birbirinden ayrışmamakta hatta çoğunlukla *aynılık* göstermekteydi.

¹⁶ Aydınlanma'nın yarattığı ortam ile birlikte Rasyonalizm'in önplana çıkması ve bu kavramın temelindeki doğaya hakim olma düşüncesi sonraki dönemlerde teknoloji tarafından kontrol edilen bir toplumu doğurdu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını da bu gelişmelerin olumsuz bir sonucu olarak gören Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, Aydınlanma'nın ortam hazırladığı sonuçlara (totaliter rejimlerin despot yönetimleri, Antisemitizm vs.) yoğun eleştiriler getirerek “yeni bir tür barbarlığın” doğduğunu ifade etmiştir. Türkçe'ye “metalaşma” olarak çevrilebilecek olan “Dehumanisierung” ifadesi de yukarıda anılan eleştiriler doğrultusunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Adorno ve Horkheimer, “kültür endüstrisi [Kulturindustrie]” kavramıyla birlikte kültür alanlarının endüstrileştiğini, standartlaştırıldığını, tüketim unsuru haline getirildiğini ifade etmektedir ve devamında kültürel unsurların ögesi olan bireylerin de tüketiciler olarak nesneleştirildiğini dolayısıyla kültürün endüstrileştirilmesi ve rasyonalize edilip standartlaştırılmasıyla bireyler aslında “aynılaştırılarak” Dehumanisierung süreci başlamıştır (Adorno/Horkheimer, 2009: 128-176).

¹⁷ Kurucuları arasında Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse gibi düşünürlerin olduğu Frankfurt Okulu'nun Aydınlanma üzerine düşüncelerini J. Larrain şu şekilde özetlemektedir: “Frankfurt Okulu ve diğer bir adlandırmayla Eleştirel Teori, temel olarak doğaya üstünlük atfeden, insanları efsane ve mitlerden kurtaran ve neticede bireyi, insani olmayan belirlenmiş ilişkiler yasasına mahkum eden Aydınlanma geleneğine yönelttikleri totaliterlik iddiaları ile düşünce dünyasında yerlerini almışlardır. Onlara göre dünyanın büyüünün bozulması ve efsanelerden kurtulmasının bedeli, yeni efsanelerin yaratılması ve insani olmayan güçlere yeni bir tür teslimiyete ödenmiştir. Araçsal akıl aracılığıyla devreye sokulan bu yeni yabancılaşma, bilim alanına da sirayet ederek her şeyi teknik yararlık ve kişisel çıkara indirgemıştır.” (Larrain, aktaran Hira/Şan 2007: 281)

Feodal yapı içerisinde tarımsal üretim ve bu üretimin sonucundaki tüketim, komün yaşamın gerekliliği, bireyselliği gerektirmeyen bir unsur halindeydi. Tarımsal üretim sürecinde ve sonucunda bireyler kendi başlarına değil, daha çok yapılan işe katkıları bağlamında ortaya çıkan sonuçta, diyesi topluluk ile birlikte bir anlam ifade etmektedir. Aynı şekilde tüketim süreci burada bağımlılık hissettiren bir konumda değil de yaşamın bir zorunluluğu konumundaydı. Ancak, sanayileşme ile birlikte birey, üretim ortamlarında hem sistemin içerisinde kaybolan bir varlık hem de sistemin bir parçası olarak işleyen vazgeçilmez unsur durumuna geçmiştir. Keza tüketim süreci yine sanayileşme ile birlikte sanayi öncesi döneme göre gözle görülür bir farklılık olarak ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu farklılıklardan biri de bireyin ürettiği ürünle ve harcadığı emekle ilişkisi bağlamında somutlaşmaktadır. Sanayi öncesi toplumda bireyin kendi geçimi için üretim süreci tam tersi bir yönelime girerek başkası için üretme durumu söz konusu olurken, bu durum üretici bireyi ürettiği ürüne yabancılaştırarak üretim sürecindeki konumunu değiştirmiştir. Bu durumu Kula şu şekilde özetlemektedir:

“Hegel’den sonra Karl Marx da ‘Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları’ (1844) adlı yapıtının (5) ‘Yabancılaştırılmış Emek’ başlıklı bölümünde yabancılaş(tır)ımın emeğin özünde olduğunu belirtir. Marx’ göre, ‘yabancılaş(tır)ım’ bağlamında emek ya da etkinlik ile ürün arasında ‘dolaysız’ bir ilişki yoktur. Güzelliği de çirkinliği de, düşünü/tini de düşünsüzlüğü/tinsizliği de üreten emektir.

Bu bağlamda yabancılaş(tır)ım, dışavurum anlamında sadece emeğin ürettiği üründe, bir başka anlatımla, etkinliğin ‘sonucunda’ değil; ‘üretim eyleminde, bizzat üreten etkinlikte’ kendisini gösterir. Çünkü: işçi, bir başka deyişle, üreten kendi ürettiği ürünü ‘yabancı bir şey’ olarak karşısında bulur. Bunun da nedeni üretenin üretim süreci içerisinde kendi kendisine yabancılaşmasıdır. Kapitalist üretim tarzının özünden kaynaklanan sömürü ve sömürünün süreklileşmesini sağlayan üretim koşulları ve toplumsal aygıtlar, işçinin özünün dışavurumu olan emeğinin ürününden uzaklaşmasına neden olur.

Bu süreç, üreten açısından bir özvazgeçimdir ve böyle olması nedeniyle de tümüyle olumsuz anlamda bir yabancılaştırmadır. Olumsuz anlamda yabancılaşım ise, üretim ve bölüşüm sürecinde üretenlerin istençlerinin devre dışı bırakılmasıdır. Olumsuz anlamda yabancılaşım ‘yanlış bilinç’ olarak nitelendirilebilir.” (Kula, 2011: 44)

Ortaya çıkan tüketim dinamiği yaşamsal gereklilik olan tarımsal üretimin yarattığı tüketim değil, sanayinin piyasaya, topluma ve nihayet bireye dayattığı bir unsur olmaktadır. Çünkü sanayileşmiş toplumda makineli üretim ve süreci kontrol eden sermaye güçlerinin temel dinamiği artı üretim ve tüketim bağlamında yer almaktaydı. Metin Gültekin’e göre bu süreçte “eski toplumun kendine özgü sosyal, kültürel ve ekonomik içerikli kendi kendini üretim sistemi değerini yitirmiş, işlevsizleşmiş; sadece bir değişim sisteminin üreticileri veya tüketicileri olarak bireylere rol yüklemiş oluyordu” (Gültekin, 2007: 87). Ancak, ortaya çıkan üretim – tüketim ilişkisinden ziyade öncelikli olarak sanayileşme ile birlikte toplumsal ve bireysel düzlemde yeni bir yapı daha gözle görülür hale gelmektedir. Sanayileşmenin yarattığı büyük demografik hareketler bireyleri ve aileleri feodal yaşamdan, diğer bir ifadeyle tarımsal yaşamın hakim olduğu, her ailenin kendi içerisinde yapı olarak toplumla bağlarını koparmadığı yaşamdan ayırarak onları yeni ortaya çıkan bir yapıya, diyesi büyük şehir olgusuna yöneltmiştir ve yeni bir toplum doğurmuştur. Bellebaum bu kökten değişimi şu şekilde betimlemektedir:

“Varolan belirtiler ve sonuçlar doğrultusunda 1976 yılında ‘Habitat’ başlığı altında düzenlenen UNO konferansında sanayi toplumlarında hala kısmi olarak artış gösteren şehirleşme durumunu da içeren konular ele alınmıştır. Bu sonuca göre (büyük) şehir yaşamı, modern toplumların başlıca özelliği olmaktadır. Modern toplumlar, ekonomik gelişmeler ve koşullar ile yakından ilişkili olup bu gelişmeler toplumsal düzeyde geniş etkilere sahiptir. Bundan dolayı - bazı çevrelerce de ifade edildiği gibi – modern toplum aynı zamanda (büyük) şehir toplumu olarak da adlandırılabilir.” (Bellebaum, 1978: 40)¹⁸
(Çev. Ömer Kartal)

¹⁸ “Die Begleiterscheinungen und Folgen waren im Jahr 1976 Anlass für eine weltweite Diskussion auf der UNO-Konferenz “Habitat”, wobei die innerhalb der Industriegesellschaften teilweise noch zunehmende

Sanayileşme sonrası büyük demografik hareketlerin getirdiği şehirleşme, modern kentleşme sürecinde önemli ölçüde belirleyici rol oynadı. Tarım toplumunda aynı çatı altında birden fazla kuşak yaşarken kentli toplumda ortaya çıkan yaşama biçimi ancak tekli ailelerin yaşamalarını öngörüyor. Bu noktada, düşünsel çıkışını Aydınlanma'dan alan ve somut koşullarını sanayileşmenin yarattığı “bireyselleşme” süreci, modern toplumun temel sosyal niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda M. Junge bireyselleşmenin modernitenin bir sonucu olduğunu şu şekilde vurgular:

“Tarihsel bir süreç olarak bireyselleşme, genel olarak modernleşme sürecinin sonucu olarak anlaşılabilir. Modernleşme, içinde sanayileşme, bürokratikleşme, şehirleşme, demokratikleşme ve sürekli artan sosyal hareketlilik gibi unsurları barındıran bir değişim hareketini ifade eder. Bu süreçlerin yanında bireyselleşme de bu bütünün içinde yer alan bir parçadır; çünkü, birey artık sosyal bir nitelik kazanmıştır. Diğer bir bakış açısıyla birey aynı zamanda toplumsal değişimin bir ürünü olarak da kabul edilebilir.”
(Junge, 2002: 10)¹⁹ (Çev. Ömer Kartal)

Modernitenin ve bireyselleşmenin merkezinde büyük grupların, toplulukların, diğer bir ifade ile “birbiriyle sıkı olan bağların çözülmesi”²⁰ (Bertman, 1995: 9) ve böylece aile bağlarının giderek zayıflaması, diğer bir ifade ile “gelenek-ötesi” (Giddens, 2010) bir ilişki biçimi yer almaktadır.²¹ Modernitenin ürünü olan kent toplumunda bireyin sosyal

Verstaedterung mit einbezogen war. Dies bedeutet darauf hin – und das betrifft den zweiten Grund -, dass (gross-)staedtlisches Leben ein hervorstechendes Merkmal moderner Gesellschaften ist, welches mit wirtschaftlichen Entwicklungen und Zustaenden eng zusammenhaengt und sich gesellschaftlich weiterreichend auswirkt. Deshalb erscheint es manchem angebracht, die moderne Gesellschaft auch als eine (gross-)staedtlische Gesellschaft zu bezeichnen” (Bellebaum, 1978: 40).

¹⁹ “Als gesellschaftlicher Prozess kann Individualisierung auch als das Ergebnis eines allgemeinen Modernisierungsprozess verstanden werden. Modernisierung bezeichnet eine spezifische Form des Wandels, die zumeist als Einheit von Industrialisierung, Bürokratisierung, Urbanisierung, Demokratisierung und zunehmender sozialer Mobilität beschrieben wird. In diesem Bündel von Prozessen ist Individualisierung ein Teilprozess, weil das Individuum nun soziale Bedeutung erlangt. Das heißt zugleich, dass das Individuum selbst Produkt gesellschaftlichen Wandels ist.” (Junge, 2002: 10)

²⁰ “Alle festen eingerosteten Verhältnisse werden ausgelöst” (Bertman, 1995: 9).

²¹ Giddens ortaya çıkan toplumsal alanı “birey” odaklı olarak değerlendirerek “modernitenin, yerlerine daha büyük, kişisel-olmayan organizasyonların” geçtiğini ve böylece “küçük toplulukların ve geleneğin koruyucu çerçevesini yıktığını” ifade etmektedir. Bunun sonucunda Giddens’a göre “birey, daha geleneksel ortamların sağladığı psikolojik desteklerden ve güven duygusundan yoksun olduğu bir dünyada kendisini kaybolmuş ve yalnız hisseder.” (Giddens, 2010: 52)

sorumlulukları, kişisel öncelikleri ve tercihlerine koşut olarak sınırlı bir hale gelmeye başlar.

Sanayileşme süreci, hem sosyal hem de ekonomik alanda rollerin yeni tanım ve anlamlar kazanmasına neden olmuştur. Çünkü bu süreç, düşünsel anlamda kendi içerisinde uzun erimli harmanlanan bir değişimi değil, aksine, Aydınlanma'nın yarattığı pozitivist iklimde hızla evrilen bir yapı doğurdu. Sürekli evrilen bu yapı, sanayi sonrası toplumun da hazırlayıcısı olmuştur. Sanayi sonrası toplumda liberal düşünce atmosferinin yarattığı sosyal ve ekonomik çeşitlilik, üretim ve tüketim süreçlerini de yeniden biçimler hale gelmiştir (Bell, 1985). Bell, bu durumu şöyle vurgular:

“Sanayi toplumu, üretim amaçlı olarak makinelerin ve insanların koordinasyonuna dayanmaktadır. Sanayi sonrası toplum ise sosyal denetim ve bilgi çerçevesinde yenilik ve değişimin yönlendirimi için koordine olmaktadır. Böylelikle siyasal olarak kontrol edilebilen yeni sosyal ilişkiler ve yapılar ortaya çıkmaktadır.” (Bell, 1985: 36)²² (Çev. Ömer Kartal)

Birey, toplumsal değişimi tetikleyen Birinci Dünya Savaşı ve devamında hızla ilerleyen teknolojik gelişim ile sosyal yaşamında eskiye oranla büyük bir değişim yaşamaya başlamıştır. Bell, sosyal yapıdaki bu değişimi şöyle betimler:

“Eğer sanayi sonrası toplumdaki bahsediyorsak öncelikle olarak sosyal yapıdaki değişimler dile getirilmelidir. Daha sonra ise meslek bölümü ve teori ile uygulama, diyesi bilim ile teknoloji arasındaki yeni ilişki biçimlerindeki kaymalar ile birlikte ortaya çıkan ekonomik değişimler gündeme gelir. [...] Oluşan sosyal yapı, [...] bireylerin eylemlerinin belirli amaçların gerçekleştirilmesini koordinesi hedefiyle ayrılan belli başlı rol dağılımına dayanmaktadır. Bu rol dağılımı, bireyleri, kendi pozisyonlarına uygun ve sınırlı davranış biçimleri geliştirmesine, zorunlu bir şekilde ortaya

²² “Die Industriegesellschaft beruht auf der Koordination von Maschinen und Menschen im Dienste der Güterproduktion. Die nachindustrielle Gesellschaft wiederum organisiert sich zum Zwecke der sozialen Kontrolle und der Lenkung von Innovation und Wandel um das Wissen, wodurch sich neue soziale Verhältnisse und neue Strukturen herausbilden, die politisch geregelt werden müssen” (Bell, 1985: 36).

çıkan bir parçalanmaya ve söz konusu rolün gerekliliklerini yerine getirmeye iter.” (Bell, 1985: 30)²³ (Çev. Ömer Kartal)

Bireyin üretim süreçlerinde artan ağırlığı ve değişen önemi, toplumsal yaşamın yeniden kurgulanması sonucunu getirmiştir. Sloterdijk, *Köpük Kuramı*'nda [Schaumtheorie], köpüğün yapısını sanayi sonrasında ortaya çıkan topluma benzeterek, bireyleri toplumsal yapının çözülmesinin yarattığı ortamda toplumu sadece bir iskelet olarak tutan ancak birbirlerinden yalıtılmış unsurlar olarak görmektedir:

“Köpük, içinde her bir ‘hücrenin’ kendi kendini tamamlayan bağlamlarının (konuşma diliyle ifade etmek gerekirse, dünyalarının, alanlarının) bulunduğu küreciklerden oluşan yakınlıklar sistemini ya da toplamını ifade etmektedir. Bu bağlam, birbirine yakın, çift sistemli ve çift kutuplu uçlar tarafından çekiştirilen anlam alanı ya da her şeyin yalnızca kendisi tarafından gerçekleştirildiği ve her şeyi yalnızca kendi içinde tecrübe eden bir ‘aile’ yaratmaktadır. [...] Köpükte ortak bir izolasyon süreci geçerli olmaktadır. Bu ortak izolasyonu sağlayan her ayırmda iki ya da daha fazla kürecik sınır işlevi görmektedir. [...] Aynı şekilde toplumsal ortamda da her bir hücre [birey] karşılıklı olarak izole halde ve birbirine karşı bağımsızlık kazanmış olarak yapışık haldedir.” (Sloterdijk, 2004: 55 ss.)²⁴ (Çev. Ömer Kartal)

Yeni oluşan bu toplumda artık birey yalnızca sanayi üretiminin ortaya çıkardığı ürünleri tüketmemekte daha da ötesinde artık “bilginin” hakim olduğu bu dönemde öğrenme ve bunu sürekli dönüştürerek tüketme sürecine aracı olur. Bilişim teknolojisi ile birey, yalnızca iş alanında değil, aynı zamanda sosyal alanında da bir tekilleşme dönemine

²³ “Wenn hier von postindustrieller Gesellschaft die Rede ist, sind in erster Linie die Änderungen in der sozialen Struktur gemeint, also der wirtschaftliche Wandel, die Verschiebungen innerhalb der Berufsgliederung und das neue Verhältnis zwischen Theorie und Empirie, vor allem zwischen Wissenschaft und Technologie. [...] Erstens beruht die Sozialstruktur [...] auf einer bestimmten Rollenverteilung zu dem Zweck, die Aktionen der Individuen zur Verwirklichung bestimmter Ziele zu koordinieren. Diese Rollenverteilung bewirkt, da sie dem Individuum seiner Position angemessene, abgrenzte Verhaltensweisen vorschreibt, notwendig eine Aufsplitterung, nur dass nicht jeder gewillt, sich den Anforderungen einer Rolle zu fügen” (Bell, 1985: 30).

²⁴ “Schaum ist der Ausdruck für Systeme oder Aggregate von sphärischen Nachbarschaften, in denen jede einzelne ‘Zelle’ einen selbstergänzenden Kontext bildet (umgangssprachlich: eine Welt, einen Ort), einen intimen, von dyadischen und pluripolaren Resonanzen gespannten Sinn-Raum oder einen ‘Haushalt’, der in seiner jeweils eigenen, nur von ihm und in ihm selbst erlebbaren Animation schwingt. [...] Im Schaum gilt das Prinzip der Ko-Isolation, nach dem ein und dieselbe Trennwand jeweils zwei oder mehr Sphären als Grenze dient. [...] Auch im menschlichen Feld sind die einzelnen Zellen durch reziproke Isolation, Trennungen und Immunisierungen miteinander verklebt” (Sloterdijk, 2004: 55 ss.)

girer. “Bilgi toplumu”nda “işçisiz fabrikalar” ve “elektronik evler” yaşamın temel gerekliliğini kurar hale gelmiştir (Çelik, 1998: 55). Köpük sisteminde izole edilmiş sosyal varlık olarak bireyin, Sloterdejk’in de ifade ettiği gibi kendi bağlamlarındaki günlük ilişkilerinin temeli, sürekli bir geçicilik temelinde dönüşmektedir:

“Bizler ‘tüm yaşam alanlarının fast foodlaşmasına’ tanık olmaktadır. Her yerde, sürekli artan bir neşe ve küçük lokmalar halinde hızla tüketilen hızlı yemekler ve tüm bunlara günlük yaşamın birçok alanında rastlıyoruz. Çaba isteyen bilgi edinme süreçlerinin yerini artık hızlı bir şekilde ulaşılabilen bilgi parçacıkları aldı. Çünkü dinamik toplum artık bir şeyler bilen bir insana ihtiyaç duymuyor.

Uzun ve ayrıntılı gerekçelendirmelerin yerini hızlı konuşmacılar, güzel resimler ve derinlemesine düşünülmemiş fikirler aldı. Artık sürekli gelişen ve emek isteyen zor kişisel ilişkiler yok, onun yerine herhangi bir zamanda tekrar çözülebilecek hızlı bir araya gelmeler ve bağlar var. Süreklilik ve yavaşlığın yerini yüzeysellik, bağlayıcılığı olmayan şeyler ve hızlılık aldı. Sürekli olgunlaşan kimliklerin ve kişiliklerin yerini bağdaşıksızlıkların neşeli birliktelikleri, oluşan fırsatların yönüne göre kendini farklı gösteren ‘dıştan yönlendirimli’ insanlar aldı. Artık boş vakit yok, onun yerine sürekli bir kargaşa egemen. [...] Yaşamı tümel olarak görüp, iyi bir şekilde içini doldurmanın, değerlendirmenin yerini yaşanan anın tadının çıkarılması aldı. İşte tüm bunlar ve diğer şeyler toplumun *McDonaldslaştırılmasını* sağlıyor...” (Prisching, 1999: 8)²⁵ (Çev. Ömer Kartal)

Tıpkı feodal toplumdaki kendisi için üretimin sanayi toplumunda tüketime dönüşmesi gibi bilgi de kendi özünden uzak bir işlevde statik bir verilere dönüşür. Modern toplumda aynı durum bireylerarası ilişkiler için de geçerlidir. Bireyler artık istediği her

²⁵ „Wir sind Zeugen einer *fast foodisierung aller Lebensbereiche*’ – allenthalben das Angebot der schnellen Bissen, die mit zunehmender Freude und Behändigkeit konsumiert werden; der Ersatz geordneter (Essens-)Abläufe durch rasche Häppchen, und das wirklich in vielen Bereichen des alltäglichen Lebens. Keine mühsamen Bildungsprozesse, sondern schnelle Informationshappen, weil die dynamische Gesellschaft keine Menschen mehr braucht, die etwas wissen.

Keine langwierigen Argumentationen, vielmehr zählen der rasche Sager, das hübsche Bild, die undurchdachte Idee. Keine schwierigen persönlichen Beziehungen, die entwickelt werden und an denen gearbeitet wird, sondern rasche Begegnungen und Verbindungen, die jederzeit wieder gelöst werden können. Keine Dauerhaftigkeit und Langsamkeit, sondern Flüchtigkeit, Unverbindlichkeit und Beschleunigung. Keine reifenden Identitäten und Persönlichkeiten, sondern heitere Kompositionen von Unvereinbarem, ‚außengesteuerte‘ Menschen, die sich nach Gelegenheit anders darstellen. Keine Muße, sondern Hektik. [...] Kein gelingendes Leben, sondern bestenfalls gelingende Momente. Das und anderes suggeriert die McGesellschaft...“ (Prisching, 1999: 8)

şeye istediği anda ulaşabilirken, hızlı ulaşılan şey aynı zamanda hızlı bir tüketim unsuru haline dönüşerek yitmektedir. Toplumsal refahı sağlayan sanayileşme ve devamında da bilgi ve iletişim toplumu evrimi sosyal bir sorun olarak tüketim toplumunu ve tüketici bireyi doğurmuştur.

I. 3. Tüketim Toplumunda Birey

Şimdiye kadar betimlenen modernite süreci örneğinde tüketim kültürünü ve tüketici bireyi hazırlayan birtakım tarihsel öncüllere değinildi. Tüketim olgusu aslında insanlık var olduğundan beri doğal olarak gerçekleşen bir süreçtir; ancak, tüketimin sosyal yaşamın tek egemeni haline gelmesi ve devamında da sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkması görece olarak yeni bir durumdur. Bu noktada tüketim olgusunun sosyal alanda geçirdiği farklılaşma bağlamında bu kültürün tarihsel ortam hazırlayıcılarına değinmemek çalışmayı eksik kılacaktır. Çünkü her şeyden önce tüketim, toplumsal kültürün oluşumunda belirleyici olan sosyolojik bir olgudur. Dolayısıyla çalışmada tüketim kültürünü birey temelinde ele almadan önce modernitenin bir parçası olan bu kültürü bir bütün içinde ele almak çalışmanın devamı bakımından önemlidir.

Yukarıda anılanlar ışığında tüketim kültürü, “kendisini doğuran tarihsel, ekonomik, epistemolojik, teknolojik ve kültürel bağlantılarının ötesinde, ürünlerin/nesnelerin sosyal değer kazandığı bir kültürel düzen olarak tanımlanabilir. O nedenle tüketim, başta ürün (hizmet ve enformasyon) bolluğuyla ilgili bir süreçtir” (Gültekin, 2007: 91). Ortaya çıkan bu yeni durum, sosyal kültürün doğasına aykırı olarak kendi başına oluşmuş, doğal bir olgu değil, aksine endüstriyel üretimin doygunluğa ulaşması ile birlikte toplumda ve bireyde tüketmeye yönelik güdüleyici etkinin

yaratılmasıyla oluşturulmuş bir durumdur (Adorno/Horkheimer, 2009: 129 ss.). Bu durumun hazırlayıcısı olan bilimsel gelişmeleri Horkheimer şu şekilde eleştirmektedir:

“Bugün dünyada her zamandan daha fazla kaynak, onu işleyen daha iyi teknik donanım, daha eğitilmiş işgücü ve daha verimli üretim yöntemleri var, ancak; üretilenin paylaşımında durum tersine işliyor. Bugün durumuyla ne toplum, ne de birey, oluşum sürecine katkı sağladıkları, zemin ve zaman ayırdıkları üretimden – sözcüğün tam anlamıyla – yararlanacak olanaklılığa sahip değil, çünkü; ne bilimsel gelişim, ne üretim ve güç araçları, toplumu ve bireyi amaçlamıyor. İnsanın gereksinimleri bir öncelik oluşturmuyor artık. (Horkheimer, aktaran Tan 2001)

Metalarla güdülenen birey, onu bir gereksinim olarak görmekten çıkar ve bireyselliğini metalar üzerinden tarif etmeye başlar. Tüketim olgusunun bireyin yaşamındaki bu olumsuzluğunu M. Jay şu şekilde ifade etmektedir:

“Tüketim, yaşadığımız şu günlerde, ortadan çekilmiş gibi, görünmez kılmış bulunuyor kendisini. Ya da, şöyle söyleyelim; yemek, içmek, bakmak, seyretmek, sevmek, uyumak, birer ‘tüketim’e dönüşmüştür. Tüketim, artık, insanın ilişkilerin içinde iken de dışında iken de bir makineye dönüştürmüş bulunuyor. [...] Günümüz toplumlarında insanoğlunun uyku saatlerinin dışındaki hali ayrıntılarına varana dek düzenlenmekte olduğu için, gerçek bir kaçış, ancak uyumakla ya da delilik içinde olabiliyor. Ya da bir tür körelme ile, sessizlikle edilgenleşmeyle oluyor.” (Jay, aktaran Hira/Şan 2007: 290)

Özel boyuttaki ikili ilişkiler artık kişilerin özeli olmaktan çıkarak üçüncü bir unsurun, metanın belirleyici konuma geçmesiyle yapay duruma indirgenmişlerdir:

“Olası tüketicilerin kendi olası tüketim nesnelere ile karşılaşmaları sürekli artan oranda sosyal alandaki ikili ilişkilerin kendine has doğasına ait temel unsurlarından biri olmaya başladı. Bu, kısaca ‘tüketim toplumu’ olarak adlandırılabilir. Net bir şekilde ifade etmek gerekirse, ‘tüketim toplumu’ olarak adlandırılan varoluşsal çevre, tüm ikili sosyal ilişkilerin tüketici ve tüketim nesnelere arasındaki ilişki örneği ve modeline göre biçimlendiği durumu ifade etmektedir.” (Bauman, 2009: 19)²⁶ (Çev. Ömer Kartal)

²⁶ “Begegnungen zwischen möglichen Konsumenten und ihren möglichen Konsumobjekten werden in zunehmenden Maße die Grundbausteine jenes eigentümlichen Geflechts zwischenmenschlicher Beziehungen, das man kurz als ‘Konsumgesellschaft’ bezeichnet. Genauer gesagt: Das existenzielle Umfeld, das man ‘Konsumgesellschaft’ nennt, zeichnet sich dadurch aus, dass es alle zwischenmenschlichen

Nesnelere yüklenen anlamlar onların sosyal yaşamdaki belirleyici varlığını meşru kılmaya yönelik çabaların bir sonucudur. Gelenekseli yadsıyan bu durum toplumsal ilişkilerin sığlaşıp gereksizleşmesine götürmektedir. Tüketim toplumundaki birey, bir nesneyle bağ kurmadan özne olarak anlam kazanamamaktadır. Çünkü yaşanan toplumsal dönüşümde öznellik de nesnelere üzerinden ifade edilmektedir. Nesnelere içerisinde yer alan şifrelenmiş iletiler tüketici tarafından çözümlenir ve böylece sosyal yaşamda yer bulur (Gültekin, 2007). Buradaki iletiler birey tarafından bir gerçeklikmiş gibi kabul edilir ve tüketimin yarattığı gereksinim yanıtılamasının kısır döngüsüne girilir. Madan Sarup'a göre "tüketim nesnelere en iyi özgül bir ihtiyaca ya da soruna yanıt olabilecek bir arayış olarak değil ama arzuyu kışkırtmak yönünde tüketilemez bir yetiye konu havada uçan bir göstergeler ağı olarak anlaşılır" (Sarup, aktaran Gültekin 2007: 93). Gültekin, bahsedilen bu gereksinim yanıtılamasını şu şekilde özetlemektedir:

"Özellikle bu aşamaya kadar var olmuş olan modern iş bölümü ve araç kullanma zorunluluğunun doğurmuş olduğu şartlar, tüketime eğilimli ilişkiler yapısı oluşturmuştur: Her araç bir gereksinimi karşılamaktadır. Herhangi bir araçla karşılanan bir gereksinim, o gereksinim için gereken kişisel kabiliyeti ve toplumsal dayanışma gereğini işlevsizleştirmekte ve böylece araçlara yönelik ihtiyaç, giderek daha fazla araç kullanmayı gündeme getirmektedir. Bu anlamda tüketim toplumu, gereksinimlerin ürünler tarafından karşılanmasından çok, gereksinimlerin ürünler tarafından oluşturulduğu bir toplumsal ilişkiler alanını temsil eder." (Gültekin, 2007: 91 – 92)

Alışılabilen ölçütlerle pek anlaşılabilir olmayan bir tatminsizlik duygusu bireyi gün geçtikçe daha fazla çekmektedir. Her şeyi isteme ve hemen her şeye erişme tutkusu bireyde gizli bir tatminsizlik sürecini sürekli tetiklemektedir. Diğer bir taraftan bakınca ise "tüketim toplumu ancak bireylerin tatmin olamama duygusu varolduğu sürece *gelişimini*

Beziehungen nach dem Muster und Vorbild der Beziehungen zwischen Konsumenten und ihren Konsumobjekten umgestaltet" (Bauman, 2009: 19).

sürdürebilir” (Bauman, 2009: 64)²⁷. Dolayısıyla tüketim unsurları tarafından belirlenen “bireyin öz değer duygusu” [Selbstwertgefühl des Individuums] baskın bir hal almaktadır (Bauman, 2009: 77). Metalaşan yaşamın, gerçekliği oluşturması, maddenin birey tarafından idealize edilmesinin bir sonucudur. Dolayısıyla birey de artık metalaşmaktadır ve ancak tüketerek varlığını ifade ettiğine inanmaktadır. Tüketim ve bireyin öz varlığı ilişkisine vurgu yapan sosyolog Erich Fromm bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Tüketilen şeyin kişiden geri alınması imkansız olduğu için, bu durum korku duygusunu azaltmaya yarar. Ama her tüketilen şey, tüketildiği andan itibaren, tüketiciyi tatmin edemez hale geldiği için de, insanlar yeniden ve daha fazla tüketime yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Bu çarkın sonu bir türlü gelmeyince, hep tatminsiz bir çırpınış içinde bocalayan modern tüketiciler, kendilerini şu formülle ifade etmektedir: Ben, sahip olduğum ve tükettiğim şeyler dışında bir hiçim.” (Fromm, aktaran Hira/Şan 2004: 14)

Fromm’un düşüncelerine benzer şekilde Descartes’in ünlü cogito ergo sum (Düşünüyorum, öyleyse varım!) ifadesini değiştirerek tüketici bireyin varoluşsal gerçekliğini Bauman “tüketiyorum, öyleyse ben bir özneyim”²⁸ (Bauman, 2009: 27) şeklinde ifade ederek aslında sorunun toplumsal yönünden öte bireysel hakikate atıfta bulunmaktadır. Çünkü, köpük örneğinde ifade edildiği gibi, birey tüketirken yalıtlanmış bir yalnızlaşma döngüsü içinde debelenip gitmektedir. Bu durum modernitenin bir simgesi haline gelen bireyselleşmeyle başlamış ve tüketim toplumunda bireycileşme ile de devam etmektedir: “Tüketim kültüründe ürünler, bir gereksinimi karşılamanın ötesinde, kendileri aracılığıyla bireyselliğin ve toplumsallığın ifade edildiği, sosyal içerik kazanmış unsurlar olarak ortaya çıkarlar. Bu nesnelere, yalnızlaşan bireyle, onun kimliğiyle özdeşleşerek, birey-birey eksenli ikili toplumsal ilişkilerin yanına üçüncü bir boyut olarak eklenmişlerdir” (Gültekin, 2007: 92). Tatminsizlik ile son bulmayan anlam

²⁷ “Die Konsumgesellschaft floriert, solange sie erfolgreich dafür sorgt, dass die Nicht-Befriedigung ihrer Mitglieder fortwährend ist.” (Bauman, 2009: 64)

²⁸ “‘Ich konsumiere, also bin ich ...’, könnte und sollte man ergänzen mit: ‘ein Subjekt’” (Bauman, 2009: 27).

arayışlarıyla ifade edilen toplumsal ilişkiler sistemi bireyin yalnızca maddeyi tüketmesiyle değil, aynı zamanda özneleri tüketerek yanılısamalı ilişkiler oluşturmasıyla da yalnızlaşmanın kapılarını sonuna kadar açmaktadır. Böylelikle de yalnızlaşma salt bireysel bir açmazdan çıkıp sosyal bir sorun haline de almaktadır. Bu yönüyle yalnızlaşmanın bireysel olduğu kadar toplumsal yanı da ortaya çıkmaktadır.

II. SOSYAL BİR AÇMAZ OLARAK YALNIZLAŞMA

II. 1. Tüketim Toplumunda Yalnızlaşan Birey

“Deneyimsel bir gerçeklik olarak yalnızlık olgusunun içinde kendine has bir güç, arınma durumu ve diğer deneyimlerden farklı olan bir derinlik söz konusudur; yalnızlığı deneyimleyen birey aynı zamanda bu duyguyu dolaysız bir şekilde, diğer bir ifade ile yalnızlık duygusu ile kendisi arasında hiçbir engel olmadan tamamen yüz yüze bir şekilde yaşar. Kendi başına yaşanan bu duygunun yanında başka bir algı, duygu ve bilinç durumu baskın değildir. İçsel bir deneyim olan yalnızlığın kendi başına gerçekleşimi dışında, diğer bir ifade ile yalnızlık duygusunun baskınlığı haricinde başka bir duygu durumu belirleyici bir etkinliğe sahip değildir.” (Moustakas, 1977: 25)²⁹ (Çev: Ömer Kartal)

Yalnızlıkta düşünsel bir münzevilik durumu söz konusudur. Yukarıda ifade edildiği şekilde yalnızlık, bir sonuç değil, bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu süreç, *doğal* bir gerçekleştirmedir.

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda “varoluşsal yalnızlık [existentielle Einsamkeit]” (Moustakas, 1977: 47) olarak nitelendirilebilecek bu süreç her birey için her zaman varlığını korumuş kaçınılmaz bir deneyimdir. Ancak, modernite ile birlikte yalnızlaşma olgusu kendi doğal döngüsünün yanına başka bir döngü daha eklemiştir. Önceki bölümlerde tarihsel ve sosyolojik temelleri ile birlikte tartışılan tüketim kültürünün oluşumu, diğer bir ifadeyle nesne ve ürünlerin sosyal bir değer kazanarak birey için tatmin aracı haline gelmeleri aynı zamanda başka türlü bir yalnızlığın da nedeni olmuşlardır:

“Modern toplumda oluşan yalnızlık biçimleri iki şekilde sınıflandırılabilir: bireysel deneyimin kaçınılmaz bir parçası olan varoluşsal yalnızlık ve kendine yabancılaşma ve kendini reddetme durumundan ortaya çıkan yalnızlık deneyimi. İfade edilen ikinci tür yalnızlık, gerçek bir duygu

²⁹ “In der Einsamkeit liegt eine Kraft, eine Reinheit, eine Selbstversunkenheit und Tiefe, die keiner anderen Erfahrung gleicht. Einsam sein ist eine totale, direkte und lebendige Existenz, die tief erlebt wird und so anders ist, daß es keinen Platz mehr für andere Wahrnehmungen, Gefühle und Bewusstsein gibt. Einsamkeit ist eine innere Erfahrung, die auf nicht anderes hinweist und keinen anderen Sinn und keine anderen Ergebnisse hat als ihre eigene Verwirklichung.” (Moustakas, 1977: 25)

değildir. Aksine, burada söz konusu olan muğlak ve karmaşık bir korku duygusudur.

Varoluşsal yalnızlık, bireysel yaşamın uzun süreçler boyunca devam eden çaresizlik duygusuyla birlikte büyüyen acı ve yaratım gücü içerisindeki içsel ve doğal bir gerçekliktir. Varoluşsal yalnızlıkta birey, izole olmuş ve kendi başına bir varlık deneyimi yaşarken, korkunun belirleyici olduğu yalnızlıkta ise birey, kendi bütünlüğünden ayrı olduğunu hisseden ve bilen bir varlık olarak yaşantısını sürdürür.” (Moustakas, 1977: 47)³⁰ (Çev. Ömer Kartal)

Konu itibariyle önemli olan yalnızlık korkusunun oluşturduğu yalnızlaşmanın, modernitenin yarattığı koşullarda *bireysel yaşamın* vazgeçilmez bir parçasına dönüşmüş olmasıdır. Bireycileşen bireyin sosyal sorumlulukları gittikçe zayıflamaktadır. Birey, artık toplumsuz bir sosyal yaşam kurma peşine düşmüştür. Bu durumdaki bireylerin sosyal yaşamı, daha önce de değinildiği gibi, bir köpük yumağı içerisinde bulunan küçük köpük baloncukları gibidir. Her bir baloncuk (birey) toplamda bir bütünlük oluşturarak köpüğü (toplumu) meydana getirir. Ancak, yapı itibariyle birbirinden bağımsız kürecikler olarak bütünlük oluşturan bu yapı unsurları birbirinden izole şekilde var olmaktadır. Toplumu oluşturan temel varlıklar olarak bireylerin birbirinden yalıtlanmış durumunu yaratan, yalnızlaşma sürecidir. Bireyi kuşatan tüketim unsurlarının bu dönemde doğal ihtiyaçlarla ilgisiz oldukları halde bireyler açısından ilerleme ve mutluluk anlamına gelmesi bireyin yalnızlaşmasında temel etkidir. Öyle ki, tüketim, bireyin yaşamının her noktasını çevreleyerek ona *hazır* bir yaşamı sunmaktadır. Baudrillard, tüketimin bireyin yaşamında ulaştığı noktayı şu şekilde özetlemektedir:

“Tüketim’in tüm yaşamı kuşattığı, tüm etkinliklerin aynı birleştirici biçime uygun olarak zincir oluşturduğu, insanı ödüllendirme yollarının saat be saat

³⁰ “Die Einsamkeit des modernen Lebens kann zweierlei bedeuten: die existentielle Einsamkeit, die unvermeidlich ein Teil der menschlichen Erfahrung ist, und die Einsamkeit der Selbstentfremdung und Selbstablehnung, die keine wirkliche Einsamkeit ist, sondern ein unbestimmtes und verwirrendes Gefühl der Angst.

Existentielle Einsamkeit ist eine inere und natürliche Wirklichkeit des menschlichen Lebens, in dem Schmerz und Schaffenskraft aus langen Zeiten der Verzweiflung wachsen. In der existentiellen Einsamkeit erlebt sich der Mensch als isoliertes und einsames Wesen, während in der angstbestimmten Einsamkeit der Mensch von sich selbst als einem fühlenden und wissenden Wesen getrennt ist.” (Moustakas, 1977: 47)

önceden ayarlandığı, ‘çevre’nin bir bütün oluşturduğu, bütünüyle iklimlendirildiği, düzenlendiği, kültürelleştirildiği noktadayız. Tüketim fenomenolojisinde yaşamın, malların, nesnelerin, hizmetlerin, toplumsal davranış ve ilişkilerin bu genel iklimlendirilmesi, saf ve basit bolluktan başlayıp eklemelenmiş nesne ağlarından geçerek davranışların ve zamanın bütünüyle düzenlenmesine, drugstore’ların, Parly 2’lerin [Paris ve Orly arasına kurulmuş planlı yaşam merkezi] ya da modern havalimanlarının temsil ettiği geleceğin kentlerine sistemli olarak kaydolmuş ambiyans ağına kadar uzanan bir evrimdeki eksiksiz, ‘tamamlanmış’ aşamayı temsil eder.” (Baudrillard, 2008: 20)

Anlaşılabacağı üzere tüketim kültürü, güdüleme ve etkilerden meydana gelerek toplumda bireycileşme ile yeni bir psikolojik hal alır. Bu, bireyin yalnızlaşması durumuyla sonuçlanmaktadır. Tüketim toplumundaki bireyin ruhu aslında “bir vitrin ya da bir katalogdan başka bir şey değildir. [...] Yalnızca *şu* yada bu nesneye ihtiyaç vardır” (Baudrillard, 2008: 85). Bu noktada ihtiyaç kavramı önemli yer teşkil etmektedir. C. Yanıklar, insanın “doğal olarak” para ve daha fazla para kazanmaya uyumlu olmadığını, tersine sadece yaşamaya, alıştığı biçimde yaşamaya ve bunun için gerekeni kazanmaya alışık olduğunu ifade etmektedir:

“Bu koşullar altında, fazladan üretilecek mallar için bir talep ya da piyasanın, daha genel anlamda, yeni ihtiyaçların olmadığı bir durumda ilave ürünler üretmek rasyonel değildir. Bu nedenle tüketicinin tüketmeye yönlendirilmesi, bu amaçla alışkanlıklarını değiştirerek geleneksel ihtiyaçlarının ötesinde yeni ihtiyaçlar edinmeye çalışması gerekli bir koşuldur” (Yanıklar, 2010: 28).

Bu doğrultuda söz konusu “sözde ihtiyaçlar” bireyin kendisi odaklı çabalarının bir hedefi konumuna geçmektedir. Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda da bu hedef, bireyin doğasına aykırı, yapay bir ulaşma/elde etme dürtüsü yaratarak yalnızlaşma doğrultusunda önemli etkenlerden biri haline gelmektedir. Bu noktada Moustakas’ın (1977) yalnızlık olgusuna ilişkin yaptığı ayrıştırma yeniden gündeme gelmektedir. Giddens’a göre “kaybetme korkusu beraberinde çabayı getirir” (Giddens, 2010: 60). Tüketim kültürü ise “sürekli olarak bireyin denetimi dışındaki güçler tarafından belirlenen

bir ihtiyaçlar silsilesi yaratan ve herkesin tüketici olmasını gerektiren özel bir özgürlüğü zorunlu kılan bir kültür” (Yanıklar, 2010: 26) olduğu için Giddens’in ifade ettiği yapay çabanın öncülü olan korku beraberinde bireyin yalnızlığını da getirmektedir.

Bu noktada tüketim ilişkisini sadece bireyin metalarla ilişki bağlamında ele almak sınırlı bir bakış açısı olacaktır. Çünkü bireyin yalnızlaşma sürecini tetikleyen dönemsel etkenler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de iletişim alanında da gerçekleşen gelişmelerdir. Bu gelişim ile birlikte birey, sosyal ilişkilerini fiziksel ortamdaki izole edilmiş sanal bir ortama taşımıştır. Sonuç olarak ise bireyin sosyal ilişkilerini tüketme durumu bu gelişmeler ile birlikte hız kazanmış, bireyin yalnızlaşmasında önemli bir etken haline gelmiştir.

II. 2. İletişim Süreçleri ve Yalnızlaşma İlişkisi

Bilimsel gelişmelerin rasyonel bakışla paralellik göstermesi, teknolojinin ilerlemesini doğrudan etkilemiştir. Bu alandaki gelişimin somut örneklerinden biri olan iletişimin sürekli ilerleme göstermesi bu alandaki çeşitliliği artırmıştır. İletişim alanındaki gelişmelerin bireyler arasındaki ulaşılabilirlik durumuna doğrudan etkisi toplumsal alanda da büyük etkiler yaratmış ve bundan dolayı da modernitenin temel göstergelerinden biri konumuna geçmiştir (Bellebaum, 1978). Böylelikle coğrafyalar ve topluluklar arası bilgi aktarımı çok daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. Bellebaum, iletişimsel kanal ve araçlarla gerçekleşen bilgi aktarımının geldiği noktayı şu şekilde özetlemektedir:

“Birbirinden tamamen farklılık gösteren modern toplumlarda bile dolaylı iletişimin ve bilgi aktarımının artmasıyla birlikte toplumlar artık bölgeler üstü bir konuma geçmiştir. Bu noktada yalnızca iletişim yöntemleri değil, aynı zamanda iletişim araçları da önemli oranda bir artış göstermiştir. Dolayısıyla çeşitli noktalardaki büyük toplulukların bilgi edinmeye ihtiyaç duymaları ve

artan bilgi bolluğu çok büyük sayılardaki bilgi kanallarını ve mümkün olduğunca sorunsuz gerçekleşecek bilgi akışını zorunlu kılmaktadır.” (Bellebaum, 1978: 60)³¹ (Çev. Ömer Kartal)

Bellebaum’un ifade ettiği gibi artan bilgi bolluğu sorunsuz ve hızlı bilgi akışını zorunlu kılarak günümüzdeki durumuyla internet gibi olanakları beraberinde getirmiştir. Öyle ki, günümüzde haberleşmenin, bilgi aktarımının dışında birçok iş kolu internet üzerinden gerçekleşmekte ve dolayısıyla da internetin ve diğer iletişim araçlarının günümüz toplumundaki yerini vazgeçilmez bir konuma getirmektedir. İletişim araçlarının yaygınlığı dolayısıyla bireylerin sosyal yaşamında da önemli bir konuma gelmiştir ve bu, bireyin “benlik gelişiminde” de (Giddens, 2010: 15) etken konumundadır. Giddens’a göre “modern çağda uzaktaki oluşumların yakındaki olaylar üzerindeki etkileri gidererek yaygınlaşmaktadır. Yazılı veya elektronik medya bu konuda temel bir rol oynar. Dolaylı deneyim, ilk yazma deneyiminden beri, hem bireysel kimliği hem de toplumsal ilişkilerin temel organizasyonunu etkilemektedir” (Giddens, 2010: 15).

Bireyin kimliğini tüketim unsurları ile birlikte yansıttığı düşüncesine daha önce değinilmişti. Ayrıca, tüketim ve iletişim ilişkisi bağlamında da dikkat çekici noktalarla karşılaşılmaktadır. Geleneksel yapıdaki sosyalleşme süreci, doğası gereği mekansal olarak sınırlanmış fiziksel bir ortamda gerçekleşir. Bireyler, karşılıklı ilişki esasına göre bu ortamda toplumsallığını sürdürür ve böylelikle bireysel ve sosyal kimliklerini oluştururlar (Simmel, 1983). Bireyselleşme süreci, sosyal olarak hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle karşımıza çıkarken, iletişim süreçleri bireyin yalıtlanmış bir ortamda sosyal ilişkilerini tekdüzeleştirir. Varolan koşullar bağlamında bu durum daha çok internet

³¹ “Wo wie in modernen, hochgradig differenzierten Gesellschaften die überlokale Verflechtung einen hervorragenden Platz einnimmt, wächst der Einfluss indirekter Kommunikation und Informationsvermittlung. Es ändert sich aber nicht nur die Kommunikationsweise, sondern auch die Kommunikationsmittel nehmen insgesamt zahlen- und bedeutungsmäßig zu. In dem Maße, wie es erforderlich wird, grössere Bevölkerungsgruppen an verschiedenen Orten mit Informationen zu versorgen, und überhaupt die Informationsflut ansteigt, sind zahlreiche Informationskanäle und ein möglichst reibungsloser Informationsfluss notwendig.” (Bellebaum, 1978: 60)

aracılığıyla gerçekleştirilen iletişimde somutlaşmaktadır. İnternetin bir iletişim aracı durumunun ötesine geçerek bireyin sosyal yaşamında belirleyici bir konuma gelmesi, yeni bir yaşam ve ilişki biçiminin de oluşmasını sağlamıştır. Çünkü tüketici birey için her yeni şey, mutluluk arayışı için bir umut ve tatmin aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni iletişim araçları da tüketici açısından bu tatmini sağlayacak bir çıkış yolu olarak kabul edilmektedir; çünkü, tüketici birey için mutluluk arayışı ve haz tutkusu vazgeçilmez unsurlardır. Dolayısıyla başka bireylerle sosyalleşme aracı olarak internet de bu mutluluk ve haz arayışının yoğunlaştığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni ilişki biçiminin toplumda yaygın bir nitelik kazanması ile birlikte de bunu tanımlamak için birçok olgu ve kavram ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de “sofalisng”dir³² (The New York Times, 2010). “Socialising [sosyalleşme]” ifadesinden esinlenilerek üretilen bu kavram, dışarıya çıkmadan ya da birinin somut varlığına ihtiyaç duymadan evde, “koltukta oturarak bilgisayar yada cep telefonu aracılığı ile sosyalleşmeyi”³³ (The New York Times, 2010) ifade etmektedir. Ortaya çıkan bu yeni sosyalleşme süreci, geleneksel sosyalleşme süreçlerindeki mekansal ve sosyal gerçeklik durumlarını bütünüyle değiştirerek “sanal gerçeklik” (Moser, 1997) durumuna indirgemıştır:

“İnternet bağlantısı bize yeni bir dünya açar ve açılan bu yeni dünya, araba ya da uçaktan çok daha farklı ve bunların çok daha fazlasıdır. Berlin’den San Francisco’ya uçtuğumuzda kısmen farklı yasaların egemen olduğu farklı bir dünyaya geliriz. Ancak, gerçeklik anlayışımızın temel koordinatları – mekan, zaman, kimlik – değişmeden, sabit olarak kalır. ‘Gerçek’ yaşamı terk edip internet dünyasına girdiğimizde ise karşılaştığımız ortam çok farklıdır. Buradaki dünya ‘sanal’dır. Gerçeklik algısı değişerek, artık başka bir şey olur. ‘Gerçek yaşamın’ yerini ‘sanal gerçeklik’ almıştır.” (Moser, 1997: 1)³⁴
(Çev. Ömer Kartal)

³² İngilizce bir sözcük olan “sofa”, “kanepeler, koltuk” anlamlarına gelmektedir.

³³ “Socialising from a sofa, using smartphones and laptops.” (The New York Times, 2010)

³⁴ “Das Netz erschließt uns eine neue Welt – und zwar mehr noch und anders als das Auto oder das Flugzeug. Wenn wir von Berlin nach San Francisco fliegen, kommen wir zwar auch in einer anderen Welt an, in der zum Teil andere Gesetze herrschen. Aber die Grundkoordinaten unseres Wirklichkeitsverständnisses –

Mekansal olarak yalıtlanmış birey, sosyalleşme sürecini sanal algılar çerçevesinde sürdürmeye yönelir. Birey, geleneksel sosyalleşme süreçlerinin dışında olan bu biçimi doğrudan kabullenerek “iletişim toplumunda” (Münch, 1995) sanal sosyalleşmeyi diğer sosyalleşme süreçlerine tercih etmeye başlar. Bauman’ın “yalnızlık korkusu” olarak adlandırdığı bu durumdan dolayı birey, sanal gerçekliği yeğlerken, öte yandan “yabancı ile karşılaşma korkusundan dolayı gerçek yaşamdaki birlikteliklerden kaçmaktadır” (Bauman, 2009: 25)³⁵. Öyle ki, birey, özel ilişkilerinin devamını ancak bu şekilde sürdürebilmektedir. Bu noktada bireyin gerçek yaşamındaki bireysel kimliğinin yanına bir de “sanal kimlik [virtuelle Identität]” (Dringenberg, 2002: 36) eklenmektedir. Çünkü birey, gerçek sosyal yaşamı ile sanal gerçeklik arasında herhangi bir ayrım görmemektedir. Ancak, bu noktada şöyle bir soru akla gelmektedir: Bireyin sanal gerçeklik içinde oluşturduğu bir sanal kimlik ile yer alması somut sosyal ilişkilerin yerine geçebilir mi ya da birey, bu yeni kimliği ile sosyal varlığını sürdürebilir mi? İki ayrı sosyalleşme biçimindeki yapısal farklılıklardan ve bireyin içgüdüsel doğası gereği geleneksel sosyalleşme biçimi ile bireysel kimliğini belirlemesinden dolayı sanal gerçekliğin ve sosyalleşmenin diğerinin yerine geçmesi beklenemez. Ancak, bu durumun tersinin gerçekleşmesi, yani bireyin sosyal yaşamının teknolojinin sağladığı olanaklar ile tekdüzeleşip normal olarak adlandırılan gerçek sosyalleşme süreci ile yer değiştirmesi bireyde içsel olarak birtakım sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Birey, sanal gerçekliği bazen bir kaçış olarak görmekte, bazen de bunu kendi yaşamına alternatif bir olanak olarak algılamaktadır (Dringenberg, 2002). Bu özelliği ile iletişim olanaklarının bir türü olan sanal gerçeklik düzlemindeki sosyalleşmenin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki

Raum, Zeit, Identität – bleiben unverändert. Wenn wir das ‘reale’ Leben verlassen und uns ins Netz begeben, ist das anders. Die Welt wird ‘virtuell’. Die Verfassung der Wirklichkeit wird eine andere. An die Stelle des ‘real life’ tritt die ‘virtual reality’.” (Moser, 1997: 1)

³⁵ “Die Angst vor der Einsamkeit treibt die Menschen an ihren Computer, während die Angst vor Fremden sie vor Begegnungen im wirklichen Leben zurückschrecken lässt.” (Bauman, 2009: 25)

birleştirici niteliğinin yanında yeni *parçalanma ve dağılma biçimleri* yarattığını vurgulayan Giddens bu durumu şu şekilde vurgulamaktadır:

“Kitle iletişim araçlarının, özellikle elektronik iletişimin gelişmesiyle birlikte, benlik-gelişimi ve sosyal sistemlerin (küresel sistemler ve onlara uygun diğer sistemler dahil) birbirine karşılıklı nüfuzu giderek daha belirgin hal almaya ve önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim, günümüzde içinde yaşadığımız dünya bazı önemli noktalarda insanların tarihin daha önceki dönemlerinde yaşadıkları yerden tamamen farklı bir mekandır. O birçok bakımdan (örneğin, temel eksenler zaman ve mekan açısından) birleştirici bir deneyim çerçevesine sahip olan, ancak aynı zamanda yeni parçalanma ve dağılma biçimleri yaratan bir dünyadır.” (Giddens, 2010: 15)

Burada önemli bir soru akla gelmektedir: Bireyi sanal gerçeklik içerisinde sosyallik arayışına iten etmenler nelerdir? Birey açısından geleneksel sosyal ortamın ve ilişkilerin yetersiz olma ihtimali bunun için bir gerekçe olabilir mi? Bu yetersizliği seçenek olarak bir kenara bırakırsak başka bir soru daha sormak gerekir: Tüketim gerçekliğinin toplumu ve bireyi sarması, tatminsizlik gibi sonuçların yarattığı etkenler mi bireyi görece olarak iletişimsel kolaylıklar sağlayan araçlar arayışına itmektir? Cevapları sorularda gizli olan bu durumun tüketim toplumundaki gerçekliği, bireyin soyut gerçekliğini nedensizleştirmiştir. Bu bağlamda R. Schwab’ın yaptığı yalnızlık tanımı durumu netleştirme açısından önemlidir: “Yalnızlık, diğer insanlara yönelik içsel mesafenin yarattığı acı veren bir bilinç durumudur ve bununla birlikte tatmin edici, anlamlı ilişkilere duyulan özlemi ifade etmektedir” (Schwab, 1997: 22)³⁶. Bireyin ya hiç tanımadığı, ancak eksikliğini duyduğu, ya da eskiden bildiği hakikatlerine yönelik bu arayışında sanal gerçekliği bir sığınma olarak görmesi onu yalnızca biçimsel olarak rahatlık sağlayan bir yüzeyselliğe ve geçiciliğe sürüklemiştir. Tatmin amacıyla sığınabileceği her noktaya büyük bir istekle yönelen bireyin tatmin olmama durumundan dolayı her defasında hayal

³⁶ “Einsamkeit ist das quälende Bewusstsein eines inneren Abstands zu den anderen Menschen und die damit einhergehende Sehnsucht nach Verbundenheit in befriedigenden, sinngebenden Beziehungen” (Schwab, 1997: 22).

kırıklığına uğraması onun, ilişkilerinde yaşadığı boşluğu daha da derinleştirmiş ve yalnızlaşma duygusunun egemenleşmesine yol açmıştır. Böyle bir durumda birey, sosyal kimliğinde açmazlar yaşamaya devam etmektedir. Bireyler arası ilişkilerin yarattığı tatminsizliğin ötesinde bireyin toplumsal ve ahlaksal değerlerden yoksun kalması, bir kimlik oluşturma çabasını ciddi biçimde engellemektedir. Bu anlamda değer tüketiminin yarattığı boşluk ile sanal gerçeklikte değer arayışının sonucunda ortaya çıkan anlık değerlerin geçiciliğinin yarattığı boşluk arasında bir fark olmamaktadır. Bunun ötesinde bireyin, arayışın verdiği istekle sosyal kimliğini oluşturmak ya da anlamlandırmak amacıyla sanal bir sosyallik yaratması onu yüzeyselliğe daha fazla itmekte ve yalnızlaşma sürecini kronikleştirmektedir. Bu noktada Şan/Hira'nın sanal sosyallik ve yalnızlaşma üzerine şu vurgusu dikkat çekicidir:

“[...] internetin bizce en ciddi sıkıntısı insanları sanallık kültürüne mahkum ediyor olması, gerçek deneyimler yerine insani olmayan bir boyut içinde insani arayışlar içine sürüklenme riskidir. Her ne kadar internet insan etkileşimini sanal cemaatler üzerine yürütüyor gibi görünse de en nihayetinde insanların gerçek dünya ile sürdürecekleri iletişimi bozarak bireyi yalıtılmışlığa götürmektedir. Bu anlamda kimi sosyal eleştirmenlere göre internet aracılığı ile sürdürülen on-line yaşam gerçek hayattan kaçmanın kolay bir yolu olarak görülmekte bilgisayarlar aracılığı ile sağlanan ilişkinin de insanilikten uzaklığına dikkat çekmektedirler. İnternetin toplum hayatında bu derece yaygınlaşmış olmasını bazı sosyologlar son derece tehlikeli bir gelişme olarak görmektedirler. Fransa'nın saygın sosyologlarından Dominique Walton, tüm entellektüelleri internet'te vücut bulan baskın, teknokratik ideolojiye direnmeye çağırılmaktadır. Yine bu çağrıya paralel olarak yapılan kimi akademik araştırmalara göre internet kullanımı bireyde yalnızlık, yabancılaşma ve hatta depresyon duyguları geliştirmektedir. Yine yapılan psikolojik içerikli araştırmalar internet kullanımının ev içinde aile bireyleri ile iletişimde gerilemeye, sosyal çevrelerinin daralmasına, depresyon ve yalnızlık duygularının derinleşmesine neden olduğu da tespit edilmiştir.” (Şan/Hira, 2005: 980)

Sonuç olarak Giddens'in da ifade ettiği gibi "modern dñnyada 'hayat tarzı' kavramı özel önem kazanmaktadır. Gelenek gücünü yitirdikçe ve gündelik hayat yerel ve küreselin diyalektik etkileşimi temelinde yeniden inşa edildikçe, seçenek çeşitliliğine sahip bireyler, hayat tarzı seçimlerini daha fazla gözden geçirmek zorunda kalmaktadır. Kuşkusuz, kapitalist üretim ve dağıtım modern çağın kurumlarının temel bileşenini oluşturduğu için, en belirgini metalaşma biçiminde olan standartlaştırıcı etkileri vardır" (Giddens, 2010: 16). Tüketim toplumunda birey, bu "standartlaştırıcı etkilerin" yaşamındaki varlığını somut olarak hissetmekte; böylece değer yitimi kaçınılmaz hale gelmektedir. Dolayısıyla bu toplumsal yapı içerisinde tüketim mekanizmasının yarattığı araçlarla bireyin kendi özgünlüğünü³⁷ yaratma amacıyla deneyimlediği çabalar onu daha çaresiz kılarak yalnızlaşma sürecini hızlandırmaktadır.

Bu çalışmayla konulaştırılan roman da yukarıda ifade edilen tüketim, bireycileşme ve yalnızlaşma sorunlarına yazınsal pencereden yaklaşp, konunun sosyal-bireysel sonuçlarına ayna tutmaktadır. Ancak, çalışmaya konu olan roman incelemesine geçmeden önce yapıtın yazarı Wilhelm Genazino'nun diğer yapıtlarına değinmek ve kendisinin yazın anlayışını ele almak onun toplumsal gözlem ve bunun yapıtlarına yansımaları gözlemlmek açısından önemlidir.

³⁷ Bu noktada Hikmet TAN'ın "Özgünlüğün Ölümü" (2001) adlı makalesi konuya ilişkin önemli saptamalar içerir.

III. WILHELM GENAZINO'NUN DAS GLÜCK IN GLÜCKSFERNEN ZEITEN ROMANI

III. 1. Bir Romancı Olarak Wilhelm Genazino, Romanları ve Yazın Anlayışı

1965 yılında daha 20'li yaşlarda bir yazar olarak savaş sonrası dönemdeki aile içi ilişkileri, aynı çatı altında olmalarına rağmen kişilerin birbirlerinden soyutlanmışlıklarını konulaştırdığı Laslinstrasse adlı romanıyla yazın hayatına başlayan Wilhelm Genazino yapıtlarında ağırlıklı olarak birey-toplum ilişkisi örneğinde bireyler arası iletişimsizlik ve bunun doğurduğu sosyal sorunları ele alır (Genazino, 1965). Genazino'nun özellikle felsefe ve sosyoloji'ye duyduğu ilgi, onu ileriki yaşlarında bu alanlarda üniversite eğitimi almaya götürür. Yapıtlarında çeşitli sorun öbekleriyle birey-toplum ilişkilerini konulaştırmasında bu alanlara duyduğu ilginin yansımaları görülmektedir (Genazino, 2007).

1977'deki Abschaffel üçlemesinde (Abschaffel-Trilogie) bir memurun günlük yaşamı örneğinde ilişkileri inceler. Romana da adını veren Abschaffel'in yalnızlaşma süreci monologlar biçiminde kahramanın iç dünyasının betimlenmesi örneğinde kurgulanmaktadır. Romandan bazı kesitlerle bu durum şu şekilde örneklendirilebilir: "Birileri ziyaretine gelmeliydi (...). Ancak, elbette kimse gelmeyecekti ve bu yalnızca Abschaffel'in suçuydu. Çevresindeki tüm insanların yalnızca vücutlarıyla ilgileniyordu, çünkü, kimseyle bir şeyler başlayabileceğine inanmıyordu" (Genazino, 2002: 30)³⁸. Roman kahramanının toplumla, çevresiyle ilişkisini bu şekilde betimleyen Genazino bu durumun Abschaffel'a yansımalarını şu şekilde betimler: "Kendisini sürekli engellenmiş ve

³⁸ "Hätte ihn doch nun jemand besucht! (...). Natürlich kam kein Mensch, und das war allein Abschaffels Schuld. Er hielt sich alle Personen vom Leibe, weil er glaubte, mit niemand etwas anfangen zu können." (Genazino, 2002: 30)

sınırlanmış hissediyordu. Muhtemelen bu durum da Abschaffel'in yaşamıyla yer değiştirmiş, yaşamının bütününe kaplamıştı" (Genazino, 2002: 90)³⁹.

Genazino'nun diğer bir yapıtı olan Die Ausschweifung'da (1981) roman başkahramanı Echard Fuchs'un "modern dünyayla, ilerleyen yaşıyla, ailesiyle, özellikle eşiyile olan sorunlarını ve uzun bir aradan ailece çıkılan bir tatilde Fuchs'un varlığını anlamlandırmaya ilişkin sorgulamalarını konulaştırmaktadır. Genazino'nun Alman toplumundaki gündelik gerçeklikleri büyük bir titizlikle betimlediği romanda Echard Fuchs'un yaşamı modern bir trajedidir" (Genazino, 2004: özet)⁴⁰. Genazino'nun romanlarında ağırlıklı olarak dikkat çeken ortak nokta, gündelik yaşamın iyi bir gözlemcisi olduğu gerçeğidir. Bu romanda dikkati çeken önemli bir nokta ise roman kahramanının yukarıda değinilen sorgulamalarıyla birlikte ölüm motifinin de ön plana çıkmasıdır. Bu konuya ilişkin olarak bir edebiyat-kültür dergisi olan Kritische Ausgabe'de (2005) çıkan bir eleştiride "Genazino, diğer yazarlarda rastlanmayan bir şekilde kendi ölümünü de betimleyebilmektedir" (Viertelhaus, 2005: 69)⁴¹ görüşü yazarın gündelik gerçekliklerin iyi bir gözlemcisi olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Yazar, Fremde Kämpfe'de (1984) sanayi sonrası toplumun temel sorunlarından biri olan işsizliği romanın başkahramanı Wolf Peschek'in kimlik mücadelesiyle konulaştırır (Genazino, 2004). Eleştirmen Roman Bucheli, Genazino'nun bu romanını yazarın "anlatımsal açıdan bir dönüm noktası olduğunu, dilindeki düz anlatımdan bir kopuş

³⁹ "Er fühlte sich häufig behindert und eingeschränkt. Vermutlich hatte sich dieses Gefühl überhaupt an die Stelle seines Lebens gesetzt". (Genazino, 1977: 90)

⁴⁰ "Der Büroangestellte Eckhard Fuchs hadert mit der modernen Welt, dem Älterwerden, mit der Familie im Allgemeinen und seiner Frau Ruth im Besonderen. Nach 16 langen Ehejahren ist nichts mehr, wie es einmal war: Schon die Entscheidung über den alljährlichen Familienurlaub führt zu existenziellen Konflikten. Eckhard Fuchs' Leben ist eine zeitgenössische Tragödie, aufgezeichnet vom minutiösesten Beobachter deutscher Alltagswirklichkeit." (Genazino, 2004: özet)

⁴¹ "Kein anderer Autor schafft es wie er, dem Leser auch die eigene Sterblichkeit vor Augen zu führen." (Viertelhaus, 2005: 69)

olarak gördüğünü”⁴² (Pontzen, 2004) ifade etmektedir. Alexandra Pontzen, Text und Kritik adlı dergideki değerlendirmesinde Genazino’nun bu romanını önceki romanlarından ayıran niteliğini romanın bir kesitinden alıntı yaparak şu şekilde ifade etmektedir:

“Oliver Silver da Fremde Kämpfe’nin ‘seksenli yılların Almanca’da yayımlanmış en önemli romanı’ nitelendirmesini yaparak Genazino’nun romandaki bu figürünün sosyo-tarihsel niteliğini ön plana çıkarmaktadır. Bourdieu, Beck ve Schulze’nin düşünceleri bağlamında bir geriye dönüş yaparsak roman figürü Wolf Peschek bu yüzyılın ‘kahramanı’, 80’li yılların tarihsel açıdan yeni bir olgusu olan işsizliği ‘bireyselleşmiş kitle yazgısı’ (Beck) bağlamında değerlendirilebilir. Peschek, klasik bir Genazino figürü olarak utançtan rezil olma duygusuna giden yolda ‘kendisinden bağımsız dışsal nedenleri kendi suçuymuş gibi algılama’ doğrultusunda bir yönelim içindedir: ‘Ne diyebilirdi ki, bir itiraftan başka. Uzun lafın kisası sana söylemem gereken şu ki ben artık işsizim. Bu, bir itiraf mıdır, değil midir uzun süre düşündüm. Eğer itirafsa daha önce bir suç işlemiş olmam gerekmez mi?’ ” (Pontzen, 2004)⁴³ (Çev. Ömer Kartal)

Uzun bir aradan sonra 1989 yılında Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz adlı romanıyla yeniden ortaya çıkan Genazino bu yapıtında öncekilerden farklı olarak toplumsal sorunların bireye yansımaları, geneli ilgilendiren sorunları birey üzerindeki etkileri örneğinde kurgulamak yerine salt yapıttaki ana kahramanların iç dünyaları bağlamında bir kurgulama tarzını tercih eder. Romanda tüketim kısılacındaki ana kahraman ve sevgilisi Gesa’nın evliliklerini canlandırmak adına çıktıkları yolculuklarındaki mutluluk arayışı ve küçük ayrıntıların verdiği mutluluk konulaştırılmaktadır (Genazino, 2005). Diğer romanlarından farklı olarak ben-anlatıcı

⁴² “Auch Roman Bucheli sieht im Roman ‘Fremde Kämpfe’ einen Wendepunkt in Genazinos Schaffen, den ‘Abschied von einer Poetik des gradlinigen Erzählens’ (Pontzen, 2004)

⁴³ “Auch Oliver Sill geht es um die soziohistorische Verortung einer Genazino-Figur, wenn er ‘Fremde Kämpfe’ (1984) als einen ‘der wichtigsten deutschsprachigen Romane der achtziger Jahre’ deutet. Mit Rückgriff auf Bourdieu, Beck und Schulze erscheint der Protagonist Wolf Peschek insofern als ‘Held’ dieses Jahrzehnts, als in seinem Arbeitslosenschicksal das ‘individualisierte Massenschicksal’ (Beck) als historisch neuartiges Phänomen der 80er Jahre des letzten Jahrhunderts vor Augen trete. Seinen Weg von der Scham zur Schande reflektiert Peschek - insofern ein typischer Genazino Held - als ‘Verwandlung von Außenursachen in Eigenschuld’: ‘Was er hätte sagen müssen, verlangte die Form eines Geständnisses: ich muss dir gestehen, dass ich seit heute ohne Arbeit bin. Aber einem Geständnis geht immer eine Schuld voraus und eben diese Schuld konnte er nicht bei sich finden.’ ” (Pontzen, 2004)

teknikini kullanan yazarın bu romanının ayırt edici niteliğini eleştirmen Helmut Böttiger şu şekilde vurgular:

“Genazino’nun 80’li yıllarda uzun bir süre sessizliğini koruması, onun yazın hayatındaki en uzun ve tek duraktır. Bu uzun aradan sonra yazarın 1989 yılında yayımladığı romanı diğer yapıtlarından farklı bir nitelik taşımaktaydı. Bu uzun suskunluğun sonucu, bir görünen bir kaybolan kısa taslakları, birbirlerinden farklı küçük şeyleri içeren ve dikkatleri üzerine çeken bir başlıktı: “Leke, Ceket, Oda, Acı (Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz)”. İlk defa ben-anlatıcı, anlatımla özdeşik bir figürle ortaya çıkan üslup, yavaş yavaş oluşan yeni bir şeyin göstergesiydi. Ben-anlatıcı figür W. ve sevgilisi Gesa, resim, müzik ve edebiyat konusunda gayet iyi anlaşılmaktadır. Sanatsal bilgi ve deneyimlerine dayanarak yaptıkları Viyana, Paris ve Amsterdam gezileri aslında onlar için bir kaçıştır. Bu yapıt aynı zamanda Genazino’nun küçük şeyler kültürünün de bir başlangıcıdır. Yazar bu yapıtında olayları, dıştan, atılgan ama mesafeli ve varoluşsal parçalanmaları anlattığı bir bakışla değil, içsel bakış açısıyla ele almaktadır; diyesi bu yapıt, uzun bir aradan sonraki içe dönüştür ve yazar için bir duraktır.” (Böttiger, 2003)⁴⁴ (Çev. Ömer Kartal)

Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz’den sonra farklı bir türe geçiş yapan Genazino bu sefer otobiyografik roman denemesine girişir. “Anlatıcı ile yazar arasındaki sınırın birbirine karıştığı” (Fansa, 2008: 76) Die Liebe zur Einfalt’da (1990) yazar ağırlıklı olarak çocukluk ve gençlik dönemlerini kronolojik bir sırayla aktarır. Jonas Fansa, Genazino’nun bu yapıtındaki anlatımsal farklılığı şu şekilde vurgular: “ ‘Die Liebe zur Einfalt’, Genazino’nun yazın hayatında kilit bir yapıt olma niteliğine sahiptir. (...) Bu roman, yazarın kendine has kurgu yapısını, roman kahramanlarının temel niteliklerini,

⁴⁴ “Genazino verstummte in den achtziger Jahren für längere Zeit, es ist die einzige große Zäsur in seinem Schreiben. Erst 1989 erschien sein nächstes Buch, und es war ganz anders. Man merkte ihm das lange Schweigen an, aus dem es gekommen war, es bestand aus kurzen, schnell auf- und abtauchenden Skizzen, und es hatte einen Titel, der die poetische Aura der disparaten, kleinen Dinge umfaßte, auf die sich der Blick nun konzentriert richtete: ‘Der Fleck, die Jacke, die Zimmer, der Schmerz’. Zum ersten Mal taucht ein Autoren-Ich auf, eine Identifikationsfigur, die ganz nahe rückt, und es entsteht langsam etwas Neues. W., die Ich-Figur, und seine Freundin Gesa verständigen sich über Bilder, über Musik, über Literatur. Ihre Reisen nach Wien, nach Paris, nach Amsterdam sind Fluchtbewegungen, die von Kunsterlebnissen ausgelöst werden. Mit diesem Buch beginnt Genazinos Kultur der kleinen Dinge. Er schaut nun nicht mehr nur von außen auf das Geschehen, mit einem kühnen und distanzierten Blick, der die Verzerrungen des Daseins verzeichnet – es kommt nun eine Innenperspektive hinzu. Ein Innehalten.” (Böttiger 2003)

motifleri ve anlatım dünyasını anlatması bakımından aslında onun roman kariyerinin bir alegorisi olarak anlaşılabilir” (Fansa, 2008: 77 – 154)⁴⁵.

80’lerde verdiği ara hariç yazın hayatına aralıksız devam eden Genazino, *Die Obdachlosigkeit der Fische* (1994) adlı romanında alışıldık biçimde yine kahramanın kendine yönelik melankolik gözlemleri ağırlıklı olur (Genazino, 2004). Bir öğretmenin kendisine ilişkin gözlemlerinin konulaştırıldığı bu yapıtta ölüm motifi ön plandadır.⁴⁶ Çocukluk anılarını hatırlamaya çalışan ancak zihnindeki resimlerin gitgide yok olduğunu gören öğretmen ölümü düşünmekten de kendini alamamaktadır ve yaşamında ağırlığını hissettiği sıkılma duygusu ile ölüm arasında kurduğu ilişki yapıtta dikkat çekici noktalardan biridir:

“Açıkçası can sıkıntısı da tıpkı ölüm gibi kaçınılmaz bir şey. Kim bilir, belki de gerçek ölümden çok önceleri yaşamın içine sarkan ölümün bir gölgesidir. Ölümden önce gelen bu can sıkıntısı yüzünden yavaş yavaş ölüm duygusunun ağırlık basması aslında tıpkı insanın kendi ölümü hakkındaki düşünceleri gibi can sıkıntısının bu kadar şiddetli olmasının nedenidir de.” (Genazino, 2004: 96)⁴⁷ (Çev. Ömer Kartal)

Genazino’nun romanlarındaki olaylar ve kişiler birbirleriyle çok fazla oranda benzeşmektedir (Viertelhaus, 2005). Bu saptama aynı şekilde yazarın 1998 yılında yayımladığı *Die Kassiererinnen* adlı romanı için de geçerlidir. Bir süre önce eşini kaybeden roman kahramanı bu kayıptan sonra anlam bulacak şey de bulmakta zorlanmaktadır. Amaçsızca varolduğunu hisseden baş kahraman anlamlandırarak bir şeyler bulabilmek adına şehirde sürekli dolaşmaktadır ve bu noktada yine Genazino’nun hemen

⁴⁵ “ ‘Die Liebe zur Einfalt’ ist ein Schlüsseltext im Prosawerk von Wilhelm Genazino. (...) Er wird als Allegorie auf die Prosakarriere des Schriftstellers verstanden und liefert Baupläne, Muster und Grundlagen aller Figuren, Motive und Themen der genazinoschen Erzählwelt.” (Fansa, 2008: 77 – 154)

⁴⁶ Yazar, benzer şekilde iki sene sonra yayımladığı *Das Licht brennt ein Loch in den Tag* adlı romanıyla da ölüm temasını işlemektedir.

⁴⁷ “Die Langweile ist offenbar so unabwendbar wie der Tod. Vielleicht ist sie sogar sein Schatten, der lange vor dem wirklichen Tod in das Leben hineinragt. Das langsame Aufmerksamwerden auf den Tod durch die ihm vorausgehende Langweile könnte der Grund dafür sein, warum die Menschen die Langweile genauso heftig von sich weisen wie den Gedanken an ihr eigenes Sterben.” (Genazino, 1994: 96)

her romanında karşılaşılan günlük yaşam betimlemelerine rastlanmaktadır (Genazino, 2004). Bu betimlemeleri farklı şekillerde de olsa yapıtlarında sıkça kullanmasına yönelik “klişe ve sıradanlık” eleştirilerine karşılık Genazino’nun bir söyleşide verdiği yanıt bu yöneme neden sıkça başvurduğunu da aslında açıklamaktadır:

“Bu noktada ekleme yapmam gerekmektedir. Bu betimlemeler benim için ne bir klişe ne de sıradanlık. Romanlarımı anlamayan eleştirmenler onların banallıktan ibaret olduğu konusunda atıp tutmaktalar. Bu nokta “evet, haklısınız!” demenin dışında nasıl cevap verebilirim ki! Ancak, benim açımdan böyle bir şey söz konusu değil, çünkü bu, ‘şey’leri görebilmedeki ustalıklı alakalı bir şey. Yani birisi bir nesneye ya da olguya yeterince uzun süre baktığı zaman o artık sıradan olmaktan çıkar; çünkü, böylece insan o nesnenin ya da durumun dipte yatan boyutlarını da görmeye başlar.” (Genazino, 2007)⁴⁸ (Çev. Ömer Kartal)

Genazino’nun yazın karakteristiğine yönelik edebiyat eleştirmeni W. Kässens’in getirdiği açıklamalar yazarın yukarıdaki sözlerini hem desteklemekte hem de duruma ışık tutmaktadır:

“Genazino, hem rafine bir anlatıma hem de gizemli bir üsluba sahip bir yazardır. Fotoğrafik bir bakışla yazar, günlük yaşamın akışındaki her tür ayrıntıyı, farklılığı gözler önüne sererek bunlarla birlikte okurlarına insanların bireysel hakikatini, düşlerini ve arzularını görünebilir kılmaktadır. [...] Genazino’nun 1997 yılında ‘Göstergeler Ormanında [Im Dickicht der Zeichen]’ başlığıyla bir şehrin karmaşasını konulaştırdığı makalesinde roman kahramanlarını yeni şehir edebiyatının gözlemcileri olarak tanımlamış ve bu durumu şu şekilde betimlemiştir: ‘Roman kahramanlarım, nesnelere kendi gözlemlerini çıkartır ve bunları kendi bireysel anlamlandırmalarıyla zenginleştirir.’ (Kässens, 2001)⁴⁹ (Çev. Ömer Kartal)

⁴⁸ “Ja, wobei ich vielleicht anfügen darf, dass es für mich eigentlich gar keine Trivialität gibt, auch keine Banalität. Kritiker, die meine Bücher nicht verstehen, werfen mir ja auch oft vor, sie seien zu banal und zu trivial. Ich kann darauf nur antworten: ‘Ja, natürlich.’ Aber für mich gibt es das nicht, denn das ist eine Sache der Sehnschärfe: Wenn man nämlich einen Gegenstand lange genug anschaut, dann ist er nicht mehr trivial, denn dann sieht man auch in die Tiefendimensionen eines Gegenstands oder einer Situation.” (Genazino, 2007)

⁴⁹ “Genazino ist ein raffinierter Autor und ein abgründiger Stilist. Mit fotografischem Blick entdeckt er im eingefahrenen Alltag jene Verzerrungen, Verrückungen und Versprecher, in denen für den Leser die Träume, Wünsche und die individuellen Wahrheiten der Menschen erkennbar werden. [...] 1997 hat er einen Essay über die Verwirrung der Stadt verfasst mit dem Titel ‘Im Dickicht der Zeichen’, worin er die Protagonisten

Aynı üslubu 2001 yılında yayımladığı *Ein Regenschirm für diesen Tag* adlı romanında da sürdüren Genazino isimsiz bir şekilde kullandığı başkahramanının gözlemci niteliği diğer romanlarında olduğu gibi devam etmektedir. Çok sevdiği eşi tarafından terk edilmiş olan 46 yaşındaki roman kahramanı geçim zorluğu da yaşamaktadır. Bir ayakkabı firmasında kontrolcü olarak çalışan kahraman gün boyunca ayakkabı denemek amacıyla şehirde boş boş dolaşmaktadır. Saatler süren yürüyüşlerinde sürekli bir arayış içinde olan kahramanın düşünmek için çok zamanı vardır ve sürdürdüğü bu yaşamın içinden çıkamamakta ve içten içe yaşamaya da hakkı olmadığını düşünmektedir. Kahramanın bu düşüncelerinin temelinde ise gençliğinden bulunduğu zamana kadarki geçirdiği değişimin olumsuz etkileri yer almaktadır. Çünkü kahraman 68 kuşağında yetişen bir gençken ileri yaşlarında siyasi pozisyonu gereği karşıtı olduğu kapitalizmin ve tüketimin bir bireyi olduğunu görmektedir (Genazino, 2003). Bu noktada başkahramanın isimsiz olarak romanda yer alması onun geçirdiği bu evrimin ruh haline yansımaları konusunda da ipuçları vermektedir; çünkü, başkahraman bu yaşam koşullarında kendini silikleşmiş olarak hissetmektedir. Bu durumu Genazino'nun kendi yaşamıyla da ilişkilendiren Kässens romanının esas yönelimini şu şekilde özetlemektedir:

“Ein Regenschirm für diesen Tag, hem neşeli hem de dikkat çekici bir şekilde acıyla yazılmış bir kitap. Roman, toplumsal günlük yaşama ilişkin düşünceleri yansıtırken bireyin ruh halini de unutmamaktadır. Roman kahramanlarının sürekli kararsızlık halleri aslında siyasi olarak güncel olanı da yansıtmaktadır. Romanda karakteristik olarak keskin hatlarla çizilmiş hiçbir bir birey bulunmamaktadır. Roman, hem insana hem de doğaya mesafeli bir gözlemci olarak bakmakta ve hakikati aramaktadır. Diğer yandan ise roman başkahramanı bulunduğu yaşamdan sıyrılmak isteyen trajikomik bir figürdür; çünkü, içerisinde bulunduğunu düşündüğü iğrençlik ve düşüklükle daha fazla yaşayamayacağını hissetmektedir. Geçmişte öğrenci isyanları içinde yer alan ve bugün çeşitli yollarla kariyer basamaklarını

der neuen Stadtliteratur als Beobachter kennzeichnete, ‘die die Objekte ihrer Beobachtung selber hervorbringen und sie mit individuellen Bedeutungen anreichern.’ (Kässens, 2001)

çıkmaya çalışan başkahraman bu haliyle tipik bir 68 kuşağı neslini yansıtmaktadır. 68 kuşağının içinden çıkmış olan Genazino, romanda yer yer kendisine de ait ironik noktalara yer vermiştir.” (Kässens, 2001)⁵⁰ (Çev. Ömer Kartal)

Genazino'nun 2003 yılında yayımladığı bir diğer romanı Eine Frau, Eine Wohnung, Ein Roman, yazarın kendi yaşamından kesitler yansımasıyla otobiyografik özellikler taşımaktadır. Roman, Genazino'nun diğer roman başkahramanlarının aksine bu sefer 17 yaşındaki Weigand'ın okul yaşamındaki başarısızlığından yazar olmasına doğru giden yolu konu almaktadır (Genazino, 2005). Genazino'nun bu romanı diğer roman kahramanlarında da rastlanan “çift yaşam [Doppelleben]”⁵¹ (Genazino, 2005) ikilemini içerirken, diğer yandan da bu kez roman başkahramanında içsel bir çözümsüzlükten ziyade amacına ulaşma durumu söz konusudur. Başkahraman Weigand bu yönüyle Genazino'nun önceki romanlarındaki başkahramanlardan farklılık göstermektedir. Bu farklılığı edebiyat eleştirmeni Anne Kraume şu şekilde özetlemektedir:

“Weigand, yalnız bir karakter çizmektedir. Ancak, bu durumunu yadırgayan bir tutum içinde de değildir. Sevgilisinden ayrılmadan kısa bir süre önce de edebiyatın kendisi için edebiyattan anlamayan, okumayan kişilerden ‘ayırt edici’ bir işleve sahip olduğunu fark etmişti. Ancak, bunun bir kibire yol açabileceği tehlikesinin de farkındaydı. Bu, kendisinin ayrıntılara, sözcüklere ve diğer insanların utanç verici durumlarına yüklediği anlamın verdiği bir kibirdi. Bundan dolayı romanın sonunda Weigand redaktörlük görevini bırakmakta ve kendisini yalnızca kendisinin hakim olduğu anlara bırakmaktadır. Böylece kendisini tehdit eden bu kibirden de kurtulacağını düşünmektedir. Bu yönüyle roman başkahramanı yazarın önceki

⁵⁰ “Ein Regenschirm für diesen Tag” ist ein heiteres Buch, dem aber spürbar der Schmerz eingeschrieben ist. Es sind Gedanken über den gesellschaftlichen Alltag und die Befindlichkeit des Individuums. Politisch brisant wird der Roman durch die Ambivalenz des Helden. Er ist keine Person zur Identifikation. Aber als distanzierter Beobachter von Mensch und Natur ist er der Wahrheit auf der Spur. Andererseits ist er eine tragikomische Figur, die für ein anderes Leben nur deshalb kämpft, weil sie dieses, dem sie in Ekel und Demut verbunden ist, lange nicht richtig zu fassen bekommt. Damit verkörpert der Held den Typus der 68er-Generation, der nach der Studentenrevolte den Weg durch die Institutionen gegangen ist und heute auf den Karriereleitern vielfach an der Spitze steht. Der Flaneur Genazino, selbst 68-er, hat sein Buch auf eine selbstironische Pointe gebracht.” (Kässens, 2001)

⁵¹ Roman başkahramanı Weigand gün boyunca bir nakliye firmasında çalışırken akşamları da gazetede makale yazmak için uğraşmaktadır. Burada Weigand istediği ve istemediği şeyler konusunda her gün bir parçalanma yaşamaktadır.

başkahramanlarından farklılık göstermektedir: Weigand gençtir ve yanı sıra dinlediği, kulak misafiri olduğu şeyleri göz ardı edebilecek kadar çok zamanı vardır.” (Kraume, 2003)⁵² (Çev. Ömer Kartal)

Romana konu olan zaman dilimi ise Genazino'nun yazınsal anlayışı açısından da somutlaştırıcı bir nitelik taşımaktadır; çünkü roman Adenauer dönemi diye adlandırılan savaş sonrası dönemini yansıtmaktadır (Kraume, 2003). Bu dönemde Alman toplumu henüz savaşın yarattığı travmayı atlatabilmiş değildir ve bireyler arasında gerçek bir iletişim henüz kurulamamaktadır. Genazino'nun romanlarında ele aldığı yalnızlaşma durumu bu sefer bireysel değil, toplumsal düzlemde karşımıza çıkmaktadır.

2005 yılında diğer bir romanı olan *Die Liebesblödigkeit*'ı yayımlayan Genazino bu yapıtında ise önceki romanının tam tersine ileri yaşlarındaki bir entellektüelin Sandra ve Judith adındaki iki kadın arasında kalmışlığını konu almaktadır. Diğer bir yandan ise roman başkahramanın yaptığı iş ise dikkat çekicidir. Kıyamet hakkında farklı yerlerde sürekli seminerler veren başkahramanın aynı zamanda dünyayı anlamlandırma sıkıntısı yaşayan toplum bireylerine yol gösterici bir konumu da bulunmaktadır (Genazino, 2005). Sanayi sonrası toplumun tüketimle biçimlenen bireylerinin temel sıkıntısı olan dünyayı ve yaşamı anlamlandırma kaygısı başkahramanın verdiği seminerler ile de kendini yansıtmaktadır. Genazino'nun sosyolojik analiz gücüne dikkat çeken edebiyat eleştirmeni Helmut Böttiger başkahramanın düzenlediği seminerleri göz önünde bulundurarak bu durumu ironik bir şekilde şöyle özetlemektedir:

“Roman kahramanı, ufukta görülen işaretleri, ışıkları yorumlayabilmeyi çok iyi bilmektedir. Bunu da kahramanımızın İsviçre'deki göl manzaralı bir

⁵² “Weigand ist allein und hat eigentlich auch nichts dagegen, es zu sein. Kurz vor dem Abschied von der Freundin fällt ihm auf, dass die Literatur für ihn auch die Funktion hat, ein „Trennungshebel“ zu sein zwischen ihm, der liest, und denen, die das nicht tun. Die Gefahr dabei, und auch das wird ihm bewusst, ist die Überheblichkeit, in die er mit seinem Sinn für die Nuancen, für die Wörter und für die Peinlichkeiten anderer Menschen zu verfallen droht. Wenn er sich deshalb am Ende des Romans gegen die Laufbahn als Redakteur und für die souveräne Zeitverschwendung entscheidet, dann auch deshalb, weil er dabei die drohende Überheblichkeit vermeiden kann. Und hier unterscheidet sich der Held dieses Romans schließlich doch von denen der früheren: Er ist jung und hat noch viel Zeit, die er beim Belauschen der Dinge vergeuden kann.” (Kraume, 2003)

otelde verdiği bir seminerde de rahatça görebilmekteyiz. Genazino, burada hastalık gibi her yere yayılan anlamlandırma endüstrisini gözler önüne sermektedir. Kitabın tamamında karşımıza sürekli panik atak hastalarının danıştığı doktorlar, şok yaşayan hastaları inceleyen araştırmacılar ya da öfkeli çalışanlar çıkmaktadır. Bu, tıpkı sanayi sonrası topluma dürbünle bakmak gibi bir şey. Genazino bunu daha önce Pardon adlı bir dergide de dile getirmişti; ancak, henüz tam olarak da ayrıntılandırmamıştı.” (Böttiger, 2009)⁵³ (Çev. Ömer Kartal)

Genazino romanlarının konu ve motif bakımından süreklilik arzemesi ve değişkenlik göstermemesi kendisinin aynı zamanda yazın karakteristiğini de oluşturmuştur. Roman başkahramanlarının tamamı ise erkek olup günümüz toplumunun karmaşasında kenarda kalmış yalnızlaşmış ve yabancılaşmış karakter nitelikleri çizmektedir.

Betimlenen bu karakter tipi Genazino'nun 2007 yılında yayımladığı *Mittelmäßiges Heimweh* adlı romanı için de geçerlidir. 43 yaşında olan roman başkahramanı Dieter Rotmund küçük bir ilaç firmasında denetçi olarak çalışmaktadır. Rotmund eşinden ayrı yaşamakta ve çocuklarını yalnızca haftasonları ziyaret edebilmektedir.

Rotmund küçük bir apartman dairesinde tam olarak yerleşik olmayan eşyaları arasında geçici gibi bir yaşam sürmektedir. Meslektaşlarıyla mesafeli ilişkiler kurmakta ve aynı zamanda onlardan da hoşlanmamaktadır. Bürodaki insanların sürekli kendisiyle dikkatlerini vermeden samimiyetsiz konuşmaları Rotmund'daki yabancılaşma duygusunu daha da artırmaktadır. Günden güne daha da yalnızlaştığını hissetmektedir. Ancak, kendisiyle gerçekten ilgilenen tek meslektaşı Frau Grünwald ile de iletişime geçmekten çekinmektedir. Onun yerine sürekli dışarıdaki bir erkek arkadaşını ziyaret etmekte,

⁵³ “Der Held weiß die Zeichen am Horizont zu deuten. Das beweisen spätestens seine Seminare im Schweizer Hotel Seeblick. Genazino inszeniert dabei eine Persiflage auf die grassierende Sinngebungsindustrie: Im ganzen Buch begegnet man Berufsbildern wie Panikberatern, Ekelreferenten, Schockforscherinnen oder Empörten-Beauftragten. Und es entsteht ein Kaleidoskop des postindustriellen Seelenlebens, wie es in des Autors früher Tätigkeit für das Satiremagazin Pardon vielleicht schon angelegt war, aber so noch nicht ausgeführt werden konnte.” (Böttiger, 2009)

sokaklarda amaçsızca dolaşmakta, etrafı, insanları, hayvanları gözlemlemekte ve gördüğü şeylerden kendine küçük mutluluklar yaratmaya çalışmaktadır. Ancak, bir futbol maçına izlemek için gittiği stadta kaza sonu sonucu sol kulağı kaybetmiştir ve bu olay kendisinin daha da fazla içine kapanmasına yol açmıştır.

Rotmund bu olaydan sonra özel yaşamını tamamen askıya almış, kendi yaşamını iyiden iyiye amaçsızlaştırmıştır. Bundan dolayı da çalıştığı şirkette sık sık fazla mesaiye kalmaktadır. Bu durumun şirket yönetiminin dikkatini çekmesi üzerine finans müdürlüğüne yükseltilen Rotmund'un yaşamı tamamen değişmiştir ve insanlarla ilişkisi düzelmeye başlamıştır (Genazino, 2007).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Genazino'nun romanlarında herhangi bir değişiklik olmaksızın sürekli yalnızlaşan insanların durumlarını hicivli bir şekilde konuşturması ve bu durumun onun yazın karakteristiğinde temel belirleyici olmasına yönelik olumsuz eleştiriler de bulunmaktadır. Genazino romanlarının birbirleriyle bu denli benzerlik göstermesine farklı bir açıdan bakan edebiyat eleştirmeni Ulrich Greiner yazarın bu yönüne şöyle bir yaklaşım getirmektedir:

“Yazarlar her şeyle bürünebilmelidir. Hatta çocuk bile olabilmeliler. Ama sıkıcı olmamalıdır. Genazino'nun başkahramanlarının sürekli bir noksanlık içerisinde bulunması, onun yazın karakteristiğini sıkıcı bir tek yönlülüğe itmiştir. Kendisinin romanlarında sürekli bu acınacak durumları yansıtmaya kaygısı çok çabuk tüketilmiştir. Bu son romanında da kulağını kaybeden bir adamı betimlemesi, sanki bu monotonluğuna katkı yapmak için yapılmış gibi. Günlük yaşamın enstantenelerini gözlemleyebilme yeteneği, durum komedisi yaratma ve tesadüflerden condition humaine çıkarma eğilimi kuşkusuz Genazino'nun yazın karakteristiğinde olan nitelikler.” (Greiner, 2009)⁵⁴ (Çev. Ömer Kartal)

⁵⁴ “Schriftsteller dürfen alles sein, sogar infantil. Nur sollten sie nicht langweilen. Die Bedürftigkeitsprosa Genazinos ist von öder Gleichförmigkeit, seine Erbärmlichkeitsorgien erschöpfen sich rasch. In diesem Buch müssen abfallende Körperteile her, um bizarren Schwung ins Einerlei zu bringen. Die Fähigkeit zu genauer Beobachtung alltäglicher Szenen, der Sinn für Situationskomik und die Neigung, aus dem Beiläufigsten die condition humaine zu deuten – all dies zeichnet Genazino zweifellos aus.” (Greiner, 2009)

Genazino'nun romanlarında kahramanların kimliklerinin bu denli ön planda olması onun genellikle sosyolojik gözlem gücünün değerlendirilmesini sağlamıştır. Text und Kritik dergisinin Genazino'yu ele aldığı bir sayısının tanıtım yazısında onun roman karakterlerine yönelik değerlendirmesi bu genel görüşü doğrular niteliktedir: “Genazino'nun roman kahramanları çalışma hayatında yer alan gözlemcilerden ve kenarda kıyıda kalmış kişilerden oluşmaktadır. Genazino, yapıtlarında bu kişilerin iç dünyalarına odaklanır ve buradan çıkardığı gözlemler ile modern toplum eleştirisi yapar” (Text und Kritik, 2004: özet)⁵⁵. Sosyal gözlemlerini yapıtlarına yansıtması, Genazino'nun tüm yapıtlarında dikkat çeken bir niteliktir. Aynı durum yazarın Das Glück in Glücksfernen Zeiten romanında da gözlenmektedir.

III. 2. Das Glück In Glücksfernen Zeiten Romanı

Genazino'nun 2009 yılında yayımladığı bu romanı felsefe eğitimi görmüş fakat yaşamı gördüğü eğitimin koşullarına uygun olmayan şekilde süren Gerhard Warlich'in tüketim, sorumluluk ve yalnızlaşma bağlamındaki çıkmazlarını konuşturmuştur (Genazino, 2009). Sevgilisi Traudel'in kendisinden artık çocuk istemesiyle birlikte de Warlich gitgide daha derinleşen bir yalnızlık içinde bulmuştur.

Üniversitede felsefe eğitimi görüp yine aynı alanda Martin Heidegger üzerine doktora tezi yazdıktan sonra Gerhard Warlich büyük bir kuru temizlemecide şoför olarak ancak iş bulabilmiştir. İşe girdikten ondört yıl sonra bugün aynı yerde yöneticiliğe kadar yükselmiştir. Çalıştığı yerde şoförlerin çamaşırları götürürken doğru güzergahı takip edip etmediklerini kontrol etmekle ve çalışma prosedürlerinin düzenlenmesi ile sorumludur. İşyerinde aldığı eğitim hiçbir işe yaramamaktadır, herhangi bir entelektüel birikime ihtiyaç

⁵⁵ “Aus den am ökonomischen Leben teilhabenden Figuren wurden Flaneure und Beobachter - Genazino konzentrierte sich auf ihre Innenwelt und ihre kritische Betrachtung der modernen Gesellschaft.” (Text und Kritik, 2004: Inhalt)

yoktur. Ancak, hiç olmazsa Warlich'in içinden atamadığı, sürekli sabit halde bulunan melankolik haliyle birlikte etrafı, yaşamı gözlemleyebileceği boş zamanları bulunmaktadır.

Warlich, Traudel isminde çekici ve güzel bir kadın ile birlikte. Çalıştığı bankanın bir şubesinde müdürlüğe yükselen Traudel, yoğunluğunun da artmasıyla birlikte her gün şehrin bir ucundan diğer ucuna gitmektedir. Warlich ve Traudel birlikte yaşamaktadır.

Roman boyunca Warlich kendisinin ve Traudel'in kıyafetlerini kendi kendine simgeleştirerek onlara farklı anlamlar yüklemektedir. Traudel gece elbiselerinden hoşlanırken, Warlich takım elbisenin altına her zaman dışarıdan belli olan alakasız bir atlet giyer ve Warlich'in işten sonra havalandırmak için balkona koyduğu ve kendisinin zaman pantolonu olarak adlandırdığı pantolonunu zamanla iyice yıpranmıştır ve bu Warlich için esasen kendi yıpranmasının da sembolüdür. Kendisinin artık yaşama ilişkin acılarını dindirmek için kurguladığı hayallerde bir rahatlatma okulu kurmayı düşünmektedir ve mutluluktan *uzak yerlerde mutluluğun inşası* isimli bir ders vermek istemektedir (Genazino, 2009).

Bir akşam Eugene O'Neill'in "Günden Geceye (Eines langen Tages Reise in die Nacht)"⁵⁶ adlı oyunu Traudel ile birlikte seyrederken Warlich, sevgilisi kadar ailesinin de kendi yaşamını yönlendirdiğini ve anne ve babasının evliliğinin kendi mutsuzluğuna etki ettiğini farkeder. Warlich, artık Traudel'in bir çocuk istediğini hissetmektedir ve ilişkileri de bir çıkmaza doğru gitmektedir.

⁵⁶ Bir aile dramını konu alan bu tiyatro oyununun konusu Warlich'in içinde bulunduğu durumu betimlemesi açısından önemli bir ipucudur. Oyunda uyuşturucu bağımlısı bir anne, eskimiş, adı unutulmuş aktör baba, biri sorumluluk almaktan kaçan alkolik diğeri verem hastası olan çocuklarının yaşamları konuşturılmaktadır. Bu kişiler birbirlerinden nefret etmelerine rağmen birbirlerine karşı içinden çıkamadıkları bir bağımlılık hissetmektedir ve yaşamlarının bu kısır döngüsüne sadece verem hastası olan çocuk bir çözüm bulmaya çalışmaktadır.

Warlich sürekli olarak kendisinden beklenen şeylerin zıttı olanları yaşamına yerleştirmeye çalışmaktadır. Çünkü gençliğinden beri yaşadıkları, aldığı eğitimden sonra çalıştığı yer ve hatta Traudel kendisini istemediği bir yaşamın çıkmazına sürüklenmektedir. Bir gün çalışma saatinde sokakta yapılan bir protestoyu seyrettiği için işinden olur. Bu olaydan sonra Warlich gitgide daha da kötüleşir ve bir gün bir kız arkadaşıyla buluşmasında tokalaşmak için elini uzatacağına bir parça ekmek uzatmasının ardından ağlama krizine giren Warlich'i Traudel psikiyatri kliniğine götürmeye karar verir. Sakinleştirici ilaçlar almaya başlayan Warlich bu ilaçlar sayesinde zaten iyi bir gözlemciyen çevresini çok daha dikkatli inceler hale gelmiştir. Sürekli dikkatli olarak bir şeyleri incelerken kendini bulmaktadır ve çevresinde sürekli başkaları tarafından farkedilmeyen ayrıntılar keşfetmektedir. Romanın sonunda her şeyi daha net görmeyi başlayan Warlich her şeye rağmen kendi yaşamının da nasıl olması gerektiğini ve hangi ayrıntıların yaşamında olması gerektiğini kendisinin bulacağını anlar.

III. 3. Bir Tüketim Toplumu Bireyi: Gerhard Warlich

Genazino'nun diğer roman başkahramanlarıyla karşılaştırınca Warlich'in farklı bir durumu olduğu farkedilmektedir. Genazino'nun diğer kahramanları içinde bulunduğu durumu farketmeden yalnızlaşma ve yabancılaşma çıkmazına sürüklenirken, Warlich yaşamı aldığı felsefe eğitiminin de katkısıyla daha ayrıntılı ve dikkatli gözlemlemektedir. İş çıkışında oturduğu kafelerin birinde tüketimin yansıması olarak gördüğü üzerinde marka yazılı poşetleri taşıırken utandığını hissetmektedir: "Taşıdığım plastik torbaların üzerindeki tüketim simgelerinden dolayı utandığımı hissediyorum." (Genazino, 2009: 8)⁵⁷. Warlich tüm bu hislerinin yanında yine de tüketim toplumu bireyi olarak tüketimin birey üzerinde

⁵⁷ "Ich empfinde Scham über die Konsum-Parolen auf meinen beiden Plastiktüten." (Genazino, 2009: 8)

yarattığı tatminsizlik ve arayış duygularını da yaşamaktadır: “Bir kuru temizlemecide yönetici olarak çalışıyorum ama aslında çok daha farklı şeylerle uğraşmak isterdim. Büyük bir şehirde yaşıyorum, ancak, çok daha farklı bir yerde yaşamak isterdim.” (Genazino, 2009: 19)⁵⁸. Tüketim toplumunda bireylerin tüketim ekseninde oluşmuş yaşamın dışında tercihler yapması beklenmez ve yaşamları belirlenen eksen dahilinde ilerleme gösterir. Konuya bu bakış açısıyla yaklaşan Bauman söz konusu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“İlk aşamada yalnızca bireysel bir etkinlik olan tüketimin aksine, tüketicilik, toplumsal bir niteliktir. Bu niteliğin toplumsal bir hal alabilmesi için tamamıyla bireysel bir etkinlik olan arzulama duygusunun bireysel olmaktan çıkartılması (bireyin kendine özgü arzularına yabancılaştırılması) ve dış bir etkenle yeniden biçimlendirilmesi/somatlaştırılması gerekmektedir. Bu dış etkenler böylelikle toplumsal ortak yaşama yeni bir biçim vererek onu ‘tüketici toplumu’na dönüştürür. Tüketim toplumunun işleyiş biçimi bireylerin aynı zamanda kendi yaşam stratejilerini tüketim sınırları içinde oluşturur. Diğer bir ifade ile tüketim, bireysel kararlarda ve davranış biçimlerinde yönlendirici konumdadır.” (Bauman, 2009: 41)⁵⁹ (Çev. Ömer Kartal)

Bauman’ın da ifade ettiği gibi kemikleşmiş haliyle tüketim odaklı kültürün bireyin tercihlerinde etkin hale gelmesi, bireyi yaşam şekline ilişkin kararlarında ikileme sürüklemektedir; öyle ki, tüketim kültürü, bireyi özne olarak ele almamakta, diğer bir ifade ile onu, tektipleşmiş manipüle edilen nesne olarak görmektedir. Farkında olmaksızın bu süreci yaşayan birey, böylece, sürekli açmazlar yaşamaktadır. Roman kahramanı

⁵⁸ “Ich habe den Beruf eines Wäschereigeschäftsführers, aber eigentlich drängt es mich nach ganz anderen Dingen. Ich lebe in einer großen dreckigen Stadt, aber eigentlich möchte ich ganz woanders leben.” (Genazino, 2009: 19)

⁵⁹ “Im Gegensatz zum Konsum, der in erster Linie ein Merkmal und eine Beschäftigung von einzelnen Menschen ist, ist Konsumismus ein Attribut der Gesellschaft. Damit eine Gesellschaft sich dieses Attribut aneignet, muss die vollkommen individuelle Fähigkeit des Wollens, Wünschens und Sehnsens von den Einzelnen losgelöst (“entfremdet”) und zu einer externen Kraft recycelt/verdinglicht werden. Diese Kraft bringt dann die ‘Gesellschaft von Konsumenten’ als eine spezifische Form des menschlichen Zusammenlebens zum Laufen und hält sie auf Kurs, während sie gleichzeitig spezifische Parameter für effektive individuelle Lebensstrategien festlegt und auf andere Weise die Wahrscheinlichkeit bestimmter individueller Entscheidungen und Verhaltensweise manipuliert.” (Bauman, 2009: 41)

Warlich de benzer bir durumda olup kendi yaşamının nasıl olması gerektiği konusunda sürekli bir gelgitler yaşamaktadır:

“Tüm arzularıma rağmen gizliden gizliye bir huzursuzluk içimi kaplıyor: Yaşamım böyle devam edemez. İşin garip yanı, içinde bulunduğum koşullardan oldukça memnunum; yani evimden, gelirimden, Traudel ile yaşadığım ilişkiden keyif alıyorum. Buna karşın katlanılmaz bir durum içerisindeymişim gibi de hissediyorum. Son birkaç aydır yaşamımı olduğundan farklı bir şekilde şekillendirmeliymişim duygusu daha da ağır basmaya başladı.” (Genazino, 2009: 8)⁶⁰ (Çev. Ömer Kartal)

Warlich’in yaşamını nasıl şekillendireceği konusunda kaygı duyması ve onun aslında ne istediği konusundaki belirsizlik durumu Giddens’in şu savını destekler: “Kaygı artışı bireysel-kimliğin algılanmasını tehdit etme eğilimindedir, zira nesne-dünyasının özelliklerini şekillendirmeye çalışırken benlik algısı muğlaklaşır.” (Giddens, 2010: 65). Bu belirsizlik durumu tüketim toplumunun sunduğu koşullarla yakından ilgilidir; çünkü tüketim unsurları bireyin öznel kimliğini işlevsizleştirip yok etmektedir.

Daha önce de vurgulandığı gibi tüketim toplumunda öznelere çok yer olmadığı için özne olmakta direnen bireylerin durumu bir çıkmaza dönüşür. Diğer bir ifade ile birey kendi kimliğini nesnelere dünyasının nitelikleri ve maddi değeri doğrultusunda belirler ve birey kendi adına nesnelere bir temsil niteliği atfeder. Bu durum, nesnelere pratik işlevlerinden çıkartarak ve bunun da ötesinde nesnelere bireyin de önüne geçirerek bireyde nesnelere birlikte bir kimlik olduğu algısını doğurur. Tüketim toplumunun sunduğu sosyal çeşitlilik de bahsedilen bu bireysel kimliğin oluşumunda ve bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde de etkin konumdadır. Bunun da söz konusu ikilemler durumunun kronikleşmesinde önemli rol oynadığını Gültekin’in şu saptaması da destekler:

⁶⁰ “Gegen meinen Willen beschleicht mich das vertraueste Unbehagen: Daß mein Leben nicht so bleiben kann, wie es ist. Groteskerweise bin ich im großen und ganzen mit unseren Verhältnissen zufrieden, das heißt mit unserer Wohnung, mit meinem Einkommen, mit meinen quasi ehelichen Verhältnissen, das heißt mit meiner Lebensgefährtin Traudel. Dennoch habe ich den Eindruck, daß die ganze Zeit eine unhaltbare Sache abläuft: mein Leben. In den letzten beiden Monaten ist der innere Drang, mein Leben in neue Bahnen zu lenken, deutlich stärker geworden.” (Genazino, 2009: 8)

“Metropol, sürekli karmaşıklaşan karşılıklı etki süreçleri alanıdır. Burada etkileşimin yoğunluğu ve çeşitliliği sürekli artar. Sadece kişisel etkileşimler değil, kurumsal ve endüstriyel ürünlerle etkileşimler de toplumsal etkileşimin bir parçası haline dönüşürler. Bireyin içinde bulunduğu sabit bir gruba özgü bağlılık, yerini giderek göreceli hale dönüşmüş çok yönlü bağlılıklara bırakmış olur. Bireylerin etkileşim alanları çeşitlenir ve farklılaşır. Böyle çok farklı ve gevşek ilişkiler alanı, bireysel özgürlüğün artışı biçiminde yansır.” (Gültekin, 2007: 239-240).

Tüketim kültürünün sunduğu çeşitlilik dünyasında bireyin öznel kimliğini sergileme kaygısı ve bu çeşitliliğin yarattığı kararsızlık ve tatminsizlik duygusu ve bu bağlamda da tercihlerinde sürekli olarak değişiklik yapma isteği roman kahramanı Warlich’te de gözlemlenmektedir: “Traudel, benim bu değişiklik arzumu sürekli eleştiriyor. Bana sürekli yaşadığım dünyadan ve kendimden memnun olmam için tüm nedenlere sahip olduğumu söylüyor.” (Genazino, 2009: 9)⁶¹. Tüketim kültürünün sunduğu çeşitlilik yelpazesi ve bu çeşitliliğin hızlı bir şekilde değişim göstermesi, diğer bir ifade ile tüketici bireyin söz konusu tüketim evreninin içinde angaje olabileceği nesnelere bolluğu onun içsel dünyasında bölünmelere de yol açmaktadır. Terry Eagleton’ın tüketim kültürüne yönelik şu saptaması bu bağlamda vurgulanması gereken bir ayrıntı olarak belirginleşmektedir:

“Kapitalizmin kendi amaçları uğruna sıklıkla bölünmeler ve dışlamalar yarattığı doğrudur. Ya öyle yapar ya da halihazırda varolanlardan faydalanır. Bu dışlamalar, çok fazla sayıda insanı derinden yaralayabilir. Bütün bu insanlar ikinci sınıf vatandaşlığın getirdiği sefalet ve itibarsızlık yüzünden büyük acılar çekmişlerdir. Fakat kapitalizm, ilkesel olarak, kimseyi dışlamaz; kimi sömürdüğü gerçekten hiç umrunda değildir. Hemen herkesi aşağıya çekmekte gösterdiği istek, hayranlık verici biçimde eşitlikçidir. Artık o kadar iştah açıcı olmasalar da, eski mağdurlarıyla arada bir görüşmekten çekinmez. Çoğu zaman, en azından, olabildiğince çeşitli kültürleri karıştırmaya isteklidir; böylece metalarını herkese satabilecektir.” (Eagleton, 2004: 19)

⁶¹ “Traudel polemisiert stark gegen meine Veränderungswünsche. Sie sagt mir immer wieder, daß ich allen Grund habe, mit der Welt und mir zufrieden zu sein.” (Genazino, 2009: 9)

Tüketim kültürünün kıskaçında öznel kimliğini oluşturmak adına arayışlarda bulunan Warlich, bu durumun yabancılaştırıcı ve yalnızlaştırıcı etkilerinin de farkındadır ve bundan kurtulmak istemektedir:

“Hiç durmadan artan bu karmaşıklıkta içinde bulunmaktan keyif almıyorum artık. Bu şekilde bir yaşamın açıklanabilir bir yanı da yok. Bu aralar sık sık bu karmaşadan toptan vazgeçmeyi istiyorum. Ama daha sonra bu vazgeçme isteğimden de vazgeçiyorum ve kendimi içinde bulunduğum ve hakkında artık hiçbir şey bilmek istemediğim perişanlığın kollarına bırakıyorum. Uzun zamandan beri benden kaynaklanmayan bu karmaşanın göbeğinde bulunduğumu hissediyorum. Sanki bunu bilinmeyen bir şeyden ya da kim olduğunu bilmediğim birinden üzerime almış gibiyim. Yani bu bir tür bana yabancı olan karmaşıklık durumu.” (Genazino, 2009: 155-156)⁶² (Çev. Ömer Kartal)

Warlich örneğinde de gözlendiği gibi tüketim toplumunda bireyin özgün kimlik oluşturma sorunu kronikleşmiştir. Bu durum, bireyin mutluluk arayışı temeline dayanmaktadır. Birey bu arayışında mutluluk ararken, araç olarak metaları kullanmaktadır. Roman kahramanı Warlich ise tüketim toplumu bireyi olarak mutluluk arayışında yaşadığı kaosu sonuçlarını daha da yalnızlaşarak deneyimlemektedir. Warlich karakterinde somutlaşan tüketici birey aslında neyin gerçek neyin sahte olduğu ikilemini yaşamaktadır. Gerçeklik ve sahtelik durumu ise “ihtiyaç” kavramı bağlamında somutlaşmaktadır, diğer bir ifade ile birey, tüketim tercihlerini yaparken bunun kendisine mutluluk getireceğini düşünmektedir ve metaların temelde sadece bir gereksinim karşılayıcı niteliği olduğunu unutmaktadır. Bu durumu Marcuse'nin “gerçek ve sahte ihtiyaçlar” (Marcuse, 1997) ayrımına dayandırarak açıklayan Şan konuyu şu şekilde değerlendirmektedir:

“Marcuse'nin tüketicilik konusundaki ana görüşü ‘gerçek ve sahte ihtiyaçlar’ ayrımına dayanmaktadır. O'na göre hem gerçek hem de sahte ihtiyaçları

⁶² “Ich habe keine Lust mehr, an dieser immer noch zunehmenden Kompliziertheit teilzunehmen. Das Leben wird derart unauflösbar, daß ich immer öfter Generalverzicht üben möchte. Aber dann verzichte ich auch auf den Generalverzicht und rutsche in das mir vertraute Gefühl des Kläglichs hinein, von dem ich auch nichts mehr wissen will. Dabei habe ich schon länger den Eindruck, daß die Kompliziertheit, obwohl ich ihr Austragungsort bin, gar nicht von mir stammt. Ich muß sie von einem Unbekannten übernommen haben. Es handelt sich um eine Fremdkompliziertheit, wenn es so etwas gibt.” (Genazino, 2009: 155-156)

birbirinden ayırabiliriz. Sahte olanlar, cendere altına alınan bireye belli sosyal çıkarlar tarafından yukarıdan dayatılır: Aşırı çalışma, saldırganlık, sefalet ve adaletsizliği sürdürecektir ihtiyaçlar gibi. Bunların tatmini bireyi doyuma ulaştırabilir; fakat bireyin mutluluğu, eğer bütünü kapsayan hastalığı teşhis etme beceresini ve bunun iyileştirmesini sağlayacak fırsatı ele geçirmesine yarayacaksa, sürdürülmesi gereken bir koşul değildir. Sonuç olarak ortaya çıkan mutsuzluktaki mutluluktur. Dinlenme ihtiyacı, eğlenme, reklamlara uygun davranmak ve tüketme, diğerlerinin sevdiği şeyleri sevmek ve sevmediklerini sevmemek, bu sahte ihtiyaçlar kategorisine girer. Yani birey derin bir manipülasyon aracılığıyla bu tür ihtiyaçlara sürekli yaklaştırılan bir kitle toplumu tarafından çepeçevre kuşatılmıştır. Böylesi ihtiyaçların bir içeriği ve işlevi vardır ve bunlar, bireyin denetimi dışındaki harici güçler tarafından belirlenir; bu ihtiyaçların gelişimi ve karşılanması çok yönlüdür. Bu tür ihtiyaçlar bir bireye neye mal olmuş olursa olsun, bu birey kendini bunlarla ne kadar özdeşleştirirse özdeşleştirsün ve tatmin olduğunu düşünsün, durum değişmeyecektir, bunlar başlangıçta oldukları gibi olmayı sürdürecektir ve esas amaçları olan insanların baskı altına alınmasını gerektiren bir toplumun ürünleri olarak kalacaktır.” (Şan/Hira 2004: 12-13)

Şan’ın yukarıda vurguladığı “mutsuzluktaki mutluluk” vurgusu bu çalışmada incelenen romanın adıyla da benzerlik göstermesi ve roman kahramanı Warlich’in içinde bulunduğu durumu özetlemesi bakımından dikkat çekicidir; çünkü Warlich bulunduğu mutsuzluğun bilincinde olmasına rağmen bunun nedeninin bilincinde değildir. Bunun temel nedeni ise tüketim kültürünün toplum içinde kemikleşmesi ve yalnızlaşan bireyin bunun farkında olmadan mutluluğu yine tüketim unsurlarında aramasında yatmaktadır. Warlich’in de içinde bulunduğu melankoli hiçbir somut neden olmaksızın söylediği sözlerle şu şekilde somutlaşmaktadır: “Kendimi ölüme çok yakın hissediyorum. Eğer bir kitap yazsaydım heralde ana konusu şu olurdu: ateş düştüğü yeri yakar.” (Genazino, 2009: 18-19)⁶³. Bu noktada tüketici bireyin yaşadığı melankoliye ilişkin Bauman’ın şu düşünceleri dikkat çekicidir:

⁶³ “Ich habe mich mit meinem Tod sozusagen auf Tuchfühlung eingerichtet. Wenn ich ein Buch schreiben könnte, wäre seine Hauptthese: Der Mensch kann Katastrophen immer nur betrachten, nicht verstehen.” (Genazino, 2009: 18-19)

“Benim görüşüme göre ‘melankoli’ düşüncesi son noktada tüketici bireyin genel zaafi olarak görülebilir. Tüketici bireyin melankolisi, sorumluluk duygusu ile karar verme zorunluluğundan/karar arayışından ve karar verememe durumundan kaynaklanan zorlanma duygusunun biraraya gelmesiyle oluşan bir rahatsızlıktır.” (Bauman, 2009: 58)⁶⁴ (Çev. Ömer Kartal)

Tüketim toplumunda bireyin etrafını metaların çevrelemesi ve bu metalar aracılığıyla kendine bir mutluluk yaratmaya çalışması bireyin kendisinin de metalaşmasına ve yalnızlaşmanın baskın olduğu bir karmaşaya doğru sürüklenmesine yol açmaktadır. Bu durumun bireyin öznelerarası ilişkilerine, diğer bir ifade ile sosyal ilişkilerine yansımaları kaçınılmazdır. Roman kahramanı Warlich de yalnızlaşma sorunu içinde sosyal ilişkilerinin devamını sağlamaya çalışırken bocalamaktadır. Bunun en açık örneği de sevgilisi ile ilişkisinde yaşadığı açmazlarda gözlemlenmektedir

III. 3.1 Gerhard Warlich ve Sosyal Çevresi

III. 3.2. Gerhard Warlich ve Sevgilisi

Geleneksel toplumda, “sosyal aidiyetliği ile varolabilen bireyin” (Junge, 2002: 14)⁶⁵ tüketim toplumunda bu aidiyetinden koptuğu; böylece bireyci ve salt kendisine dönük bir yaşam kurguladığı önceki bölümlerde vurgulanmıştı. Bu, şu anlama gelmektedir: Modern bireyin öncelikleri artık kendi ihtiyaçları ve istekleri çerçevesinde şekillenmektedir. Tüketim toplumunda böylece aile önemini yitirmiş böylece bir öncelik olmaktan çıkmıştır. M. Junge’nin bireyselleşme ile ilişkilendirerek bu sürece yönelik şu vurgusu dikkat çekicidir:

⁶⁴ “Meiner Ansicht nach bezeichnet die Idee der ‘Melancholie’ letzten Endes das allgemeine Gebrechen des Konsumenten, eine Störung, die aus dem verhängnisvollen Aufeinandertreffen zwischen der Verpflichtung und dem Zwang zu entscheiden/der Sucht nach Entscheidungen und der Unfähigkeit, sich zu entscheiden, resultiert.” (Genazino, 2009: 58)

⁶⁵ “Für traditionale Gesellschaften gilt dann allgemein, dass das Individuum dort über seine Zugehörigkeit zu einer Gruppe definiert wird und (...)” (Junge, 2002: 14)

“Bu noktada bireyselleşmenin özel bir işlevi ortaya çıkmaktadır; çünkü, birey, modernleşme süreci açısından sürükleyici güç niteliği taşımaktadır. Modernite ile birlikte yükselen standartlarla bireylerden sosyal ilişkilerini özerk ve akılcı bir şekilde şekillendirmesi beklenirken aynı zamanda bugüne kadar değişmeden varlığını sürdürmüş olan geleneksel unsurlar da modernleşme sürecinde erimeye başlamıştır.” (Junge, 2002: 11)⁶⁶ (Çev. Ömer Kartal)

Tüketim toplumdaki bireyin sosyal ilişkileri de modernitenin sonucu olan bireyselleşmenin yarattığı çözüme ekseninde şekillenmektedir. Bireyselleşmenin bu boyutuyla birlikte birey, yalnızlaşma çıkmazıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda Charles Taylor, bireye yalnızca kendi ekseninde dönen bir yaşam dayatılmasını eleştirir ve böylece de bireyin yalnızlaştığını vurgular:

“Rahatsızlığın temel nedeni ‘bireyselleşmedir’. Kuşkusuz birçok insanın düşüncesine göre ‘bireyselleşme’ modern uygarlığın en büyük kazanımıdır. [...] Tocqueville’nin de ifade ettiği gibi demokratik eşitlik ile birlikte bireyler kendisi odaklı bir yaşam sürmeye başlamışlardır ve bu durum ‘bireyi yalnızlığa hapsedmiştir’.

Diğer bir ifade ile bireyselleşmenin karanlık yanı, yaşamı yüzeyselleştiren ve sığlaştıran bir şekilde bireyin kendi odaklı bir yaşam sürmesidir. Bundan dolayı bireyin yaşamındaki anlam arayışları çoğalmakta ve diğer bireylerle ya da toplumla arasındaki mesafe artmaktadır.” (Taylor, 1995: 8-10)⁶⁷ (Çev. Ömer Kartal)

Modern bireyin, tüketim kültüründe yaşadığı çıkmazlar bağlamında roman kahramanı Warlich’in yüzyüze kaldığı sorunlar bu kültürün bireyini örneklemek açısından prototip niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla önceki bölümde de ifade edildiği gibi Warlich’in

⁶⁶ “Der Individualisierung kommt dabei eine besondere Funktion zu, weil das Individuum als treibende Kraft im Prozess der reflexiven Modernisierung gilt. Werden von den Individuen die in der Moderne entwickelten Standards der autonomen und vernünftigen Gestaltung sozialer und individueller Lebensverhältnisse eingefordert, so werden auch die bislang unreflektiert hingenommen noch verbliebenen traditionellen Elemente im Modernisierungsprozess weggeschmolzen.” (Junge, 2002: 11)

⁶⁷ “Die erste Ursache der Beunruhigung ist der Individualismus. Freilich steht der Begriff ‘Individualismus’ auch für die nach Auffassung vieler Menschen höchste Errungenschaft der modernen Zivilisation. [...] Durch die demokratische Gleichheit wird der einzelne, wie Tocqueville sagt, auf sich selbst zurückgeworfen, und diese Situation droht, ‘ihn gaenzlich in die Einsamkeit seines eigenen Herzens einzusperren’. Mit anderen Worten, die dunkle Seite des Individualismus ist eine Konzentration auf das Selbst, die zu einer Verflachung und Verengerung des Lebens führt, das dadurch bedeutungsärmer wird und das Interesse am Ergehen anderer oder der Gesellschaft vermindert.” (Taylor, 1995: 8-10)

içinde bulunduğu çıkmazları yaşarken aynı zamanda çevresiyle, en başta da sevgilisi Traudel ile sosyal yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Warlich'in, Traudel ile yaşadığı temel çıkmazlardan biri de Traudel'in artık bir çocuk istemesinden kaynaklanmaktadır. Warlich bu noktada yaşamının kısırlaştığı, özgürlüğünün elinden alındığı kaygısını yaşamaktadır. Bu açıdan bakıldığında tüketim toplumu bireyinde gözlenen *özgürlüğünün kısıtlanması, sorumluluk alamama* duyguları Warlich'te de ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Warlich'in Traudel ile yaşadığı şu diyalog aslında onun ne durumda olduğunun bir göstergesidir: “Her ikimiz de kuruntularımızı bir kenara atmayacak mıyız? diye sordu Traudel. Senin bu sınırlanmışlık duygun, benim de güvenlik kuruntum...” (Genazino, 2009: 22)⁶⁸.

Modernitenin dönemsel bir parçası olarak kabul edilen tüketim kültürünün prototip bir örneği olan roman kahramanı Warlich'in yukarıda ifade edilenler bağlamında Traudel'in çocuk ve evlilik istemine yaklaşımı somut bir örnek olarak kabul edilebilir:

“Traudel'in omzuna eğilerek ‘üzgün müsün?’ diye fısıldadım.
Hayır, diye karşılık verdi.
Konuşmak ister misin? diye sordum
Konuşmak zorunda değiliz.
Yalnızca ‘hmmm...’ diyerek tepki verebildim.
Tekrar, ‘konuşmak ister misin?’ diye sordum.
Evet, dedi Traudel ve yüzünü bana döndü.
Cesaretimi topladım ve ‘bir süredir bana evlenmek istediğini söylüyorsun’ dedim.
Bu isteğim seni endişelendiriyor mu? diye lafa girdi.
Evet, bazı yönlerden, dedim.
O zaman seni rahatlatayım, diye lafa atıldı. Ben evlenmeden olmaz diye bir şey söylemiyorum. Annem istiyor benim evlenmemi.
Annen, diye söylendim.

⁶⁸ “Sollen wir nicht beide unseren Wahn aufgeben, sagte Traudel, du deinen Wahn von der Einschränkung und ich meinen Wahn von der Sicherheit?” (Genazino, 2009: 22)

Evet, onu tanıyorsun. Bana baskı yapıyor. Kız kardeşim de aynı şekilde. Aslında benim için önemi yok evli olup olmamamın. Ben başka şeyler istiyorum, dedi Traudel.

Sanırım bir apartman dairesi istiyorsun, dedim.

Gülerek karşılık verdi.

Yanlış mı? diye sordum.

Tamamıyla yanlış, dedi.

Bir daire ile memnun olmuyorsun. O zaman müstakil bir ev istiyorsun.

Yine yanlış, ben bir çocuk istiyorum, diye karşılık verdi Traudel.

Aslında bunu daha önce de sezmiştim ama o an aklıma gelmemişti.

Bu seni korkuttu mu? diye sordu.

İtiraf etmem gerekirse evet, dedim.

Eğer istemiyorsan bunu unuturuz. Bu yalnızca duygu çalkantısı gibi bir şey, geçer gider.

Bir planın mı var? diye sordum.

Benim planım, hiçbir planımın olmaması, diye karşılık verdi ve güldük.

Ama eğer bir çocuğum olsaydı, evli olsaydım kötü olmazdı diye düşündü annem.

Sen de ona çocuk istediğini söyledin mi? diye sordum.

Evet, söyledim, diye karşılık verdi.

Annemi memnun etmek için evlenmek mi zorundayım?

Onun gençliğinde eğer kadınlar çocuk istiyorsa evlenirlerdi, dedi.

Bu sadece bir süre böyleydi, dedim ben de.

Onun zamanında evlenmeden çocuk edinenlere kötü gözle bakarlardı. Bundan dolayı annem erkenden evlendi. Tabii ki çocuğu olacağı için evlenmedi. Kadınlar bazı şeylerden tatmin olmak isterler. Bu meslekle, kariyerle falan olacak bir şey değil. Benim annemim de bir mesleği yoktu, bugüne kadar da olmadı ama en azından o bir anne ve bir eş olabildi. Bu, bir çıkış yoluydu.

Ve şimdi ben kendimi nereye konumlandırmalıyım?

Bu, kolayca olabilecek bir şey, belki de değildir. 38 yaşındayım ve zaman daralıyor. Çocuk için erken olan zamanlar benim için geçti, dedi Traudel.

Şimdi sen, hmm, yani şimdi, sen çocuk mu istiyorsun?

Hem öyle hem de öyle değil. Yani şimdi nasıl anlatsam? Şu anda öyle bir şey istiyorum ve kendimi tutamıyorum. Anlıyorsun değil mi ne demek istediğimi? dedi Traudel.

Her ikimiz de gülmeye başladık.

Tamam, ben de hamilelik, çocuk odası gibi şeylerden çok keyif almam ama bir yandan da ne zaman çocuk sahibi olacağım, ya da sahip olabilecek miyim diye düşünmekten de keyif almıyorum, dedi.

Hmm... diyebilmekle yetindim.

Bu düşüncelerime sen de katılıyor musun? diye sordu Traudel.

Aslında evet ama ben neyin daha güzel olduğunu biliyorum, dedim.

Neyden endişeleniyorsun? diye sordu.

İtiraf etmem gerekirse bu kadar güzel bir ilişkimiz varken bunun zarar görmesinden korkuyorum, dedim.

Çocuk sahibi olmak mı ilişkimize zarar verecek? diye sordu.

Kadınlar sürekli daha fazla mutluluk istiyor; çünkü, esas gerçek olan mutluluğu kaybedene kadar insana rahat yüzü vermiyorlar, diye karşılık verdim.

İşte bu tüm erkeklerin asıl korktuğu şey, diye araya girdi Traudel. Kadınlar her zaman sadece bir aşk objesi olarak kalmalı, değil mi?, dedi.

Aman tanrım, diye tepki verdim.

Ama belki de sen öyle düşünmüyorsundur, dedi.

Şu zırvaya artık bir son verebilir miyiz?

Neden, diye sordu.

Çünkü, bu konuşmanın sonucunda hiçbir şey elde edemeyeceğiz, diye karşılık verdim.

Ama bu önemli bir şey.” (Genazino, 2009: 28-29 ss.)⁶⁹ (Çev. Ömer Kartal)

⁶⁹ “Ich flüstere Traudel über die Schultern zu: Bist du verstimmt?

Nicht im mindesten, sagt sie.

Willst du reden?

Es muß nicht sein, sagt sie.

Hm, mache ich.

Willst du reden?

Hm, mache ich nochmal.

Also ja, sagt Traudel und dreht sich zu mir.

Ich fasse mir ein Herz und sage: Du hast vor einiger Zeit gesagt, daß du heiraten willst.

Das macht die Kummer?

In gewisser Weise, sage ich.

Dann kann ich dich beruhigen. Ich will nicht unbedingt heiraten. Meine Mutter möchte, daß ich heirate.

Deine Mutter, seufze ich.

Du kennst sie ja. Sie setzt mich unter Druck. Meine Schwester ebenfalls. Mir ist egal, ob ich verheiratet bin.

Ich möchte etwas anderes, sagt Traudel.

Du willst eine Eigentumswohnung.

Traudel lacht.

Falsch? frage ich.

Völlig falsch, sagt Traudel.

Mit einer Wohnung gibst du dich nicht zufrieden. Du willst ein Haus.

Obwohl ich es geahnt habe, fällt mit jetzt nichts ein.

Das erschreckt dich?

Ja, gebe ich zu.

Tüketim toplumu bireyi, toplumsal devamlılık esasını bir engel olarak görebilmekte, hatta kendi yaşamının kısıtlandığı düşüncesine kapılabilmektedir. Tüketici birey yalnızca kendisini önceleyerek hem birliktelikler bağlamında hem de sosyal bağlar noktasında gönüllü olarak bir soyutlanma içine girmektedir. Böylece tüketici bireyde bireyci yönelim farkında olmaksızın kemikleşmektedir. Bu noktada modern toplumun temel niteliklerinden olan rasyonalizmin yerini aşırı rasyonelleşme almaktadır ve bireyin öznel taleplerinin ağırlıklı olduğu bir sosyal ilişkiler evreni oluşmaktadır. Bu bağlamda yukarıdaki diyalogta Warlich'in dile getirdiği şu ifadeler onun mutluluk algısının sınırlarını

Wenn du überhaupt nicht willst, vergessen wir es. Es ist nur so ein Gefühlsflattern, so ein Zittern, das geht auch wieder vorbei.

Du hast einen Plan? frage ich.

Mein Plan ist, daß ich keinen habe.

Wir lachen.

Aber wenn ich ein Kind bekäme, wäre nicht schlecht, wenn ich verheiratet wäre, meint meine Mutter.

Du hast ihr gesagt, daß du ein Kind willst?

Ja, sagt Traudel.

Müßte ich heiraten, um deine Mutter zufriedenzustellen?

In ihrer Jugend waren die Frauen verheiratet, wenn sie Kinder kriegten.

Das ist eine Weile her, sage ich.

Unverheiratete Frauen mit Kind nannte man damals ledige Mütter, das war ein Schimpfwort. Deswegen wollte meine Mutter als junges Mädchen ganz schnell heiraten. Dabei ging es gar nicht um Kinder. Die Frauen wollten versorgt sein. Kaum eine hatte einen Beruf. Auch meine Mutter ist beruflos, bis heute, aber sie wenigstens Mutter und Ehefrau geworden, das war der Ausweg.

Und worauf muß ich mich jetzt einstellen?

Daß es einfach passiert. Vielleicht aber auch nicht. Ich bin achtunddreißig, dann wirds eng. Aber ich hatte den Kinderwunsch nicht früher, sagt Traudel.

Du hast ... äh ... einen richtigen ... äh ... Kinderwunsch?

So richtig auch wieder nicht, sagt Traudel, ich bin, wie soll ich sagen, zur Zeit liebesinkontinent, verstehst du, was ich meine?

Wir lachen.

Ich habe nicht unbedingt Lust auf Schwangerschaft und Kinderzimmer und das alles, aber ich habe auch keine Lust mehr aufzupassen; wenn es passiert, passiert es, wenn nicht, dann nicht.

Hm, mache ich.

Das paßt dir alles nicht? fragt Traudel.

Na, ja, ich weiß was Schöneres.

Wovor hast du Angst?

Das kann ich die sagen, sage ich, ich habe Angst vor der Zerstörung unserer jetzt so schönen Verhältnisse.

Durch ein Kind?

Die Frauen wollen immer noch glücklicher werden, sage ich; weil sie keine Ruhe geben, geht das real vorhandene Glück verloren.

Das ist die Angst aller Männer, sagt Traudel; die Frau darf sich als Liebesobjekt nicht verändern.

O Gott, mache ich.

Stimmt das vielleicht nicht?

Können wir aufhören mit diesem ... äh ... Gerede?

Warum?

Es führt zu nichts, sage ich.

Aber es ist wichtig." (Genazino, 2009: 28-29 ss.)

ele vermektedir: “Kadınlar sürekli daha fazla mutluluk istiyor; çünkü, esas gerçek olan mutluluğu kaybedene kadar insana rahat yüzü vermiyorlar (...)” (Genazino, 2009: 30). Warlich’in daha önceki diyaloglarında Traudel’e yönelik bu sözleri onun sosyal bir gereklilik olan ikili ilişkisini ve yaşamını yorumlama şekli açısından bir gösterge niteliği taşımaktadır. Daha önce de değinildiği gibi Warlich, mutluluk arayışı içinde çırpınırken aslında mutluluğu arama yöntemleri de mutsuzluğunu derinleştirmektedir. Örneğin, yaşadığı yerden memnun değildir; başka bir yerde yaşamak istemektedir. Ancak, nerede ve nasıl yaşacağı konusunda da somut bir düşüncesi yoktur. Aslında bu noktada Warlich ile ilgili temel çıkmaz kendisinin gittiği yerde de mutlu olamayacağı kaygısıdır; çünkü mutsuzluğunun temelinde tatminsizlik yatmaktadır. Bu tatminsizlik durumu ise tüketici bireyin en belirgin kısır döngülerindendir; çünkü tüketim toplumunun esas belirleyeni bireylerin tatminsizlik duygusudur ve devamını ancak bu şekilde sağlayabilir. Bu durum Warlich’te de belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Dolayısıyla Warlich’in hem kendi yaşamının sınırlarını çizme hem de yaşadığı ilişki bağlamında salt kendisi odaklı, diğer bir ifadeyle bireyci bir yönelim içindedir. Bu bağlamda Traudel çocuk istemini dile getirmeden önce Warlich’in ona önerdiği mutluluk gerekçesini ev sahibi olma çerçevesinde belirlemesi, tüketici bireyin tatmini ve mutluluğu metaların verdiği haz ekseninde sınırlandırmasına somut bir örnektir. Daha önce de vurgulandığı gibi Warlich içinde bulunduğu durumun da kısmen bilincededir ama yine de tüketici paradigmanın dayattığı yaşam eksenini çerçevesinde düşünmekten de kendini alamaz. Bu noktada Warlich’in Traudel ile çocuk konusundaki tartışmasından sonraki şu düşüncesi, yaşadığı karmaşaya somut bir örnektir:

“Traudel ile bu tarz konuşmalara hiç alışık değilim. Ayrıca bu tarz konuşmalar beni geriyor. Sanki konuştuğumuz bu şey bizim ilişkimizin parçalanmaya başladığı anın bir emaresi gibi... Bu durum midemi bulandırıyor ama garip bir şekilde bu durumun değişmesini de istemiyorum.

Traudel'in benim bu konudaki gerginliğimi ciddiye almadığını düşünüyorum. Gerçi Traudel'e de hak vermiyorum değilim.” (Genazino, 2009: 30)⁷⁰ (Çev. Ömer Kartal)

Daha önce de değinilen ve Warlich örneğinde somutlaşan tüketici bireyin sadece metaları değil, sosyal ilişkisi olan bireyleri de metalaştırıp tüketmesi durumu bu noktada tekrar ortaya çıkmaktadır. Tüketici birey için her şey ve herkes bir tatmin aracı olduğu için sorumluluk gerektiren durumların kendisinin yaşamını sınırlandırdığını düşünmektedir. Oysa sosyal ilişkiler bağlamında sorumluluk almak etik değerler arasında önemli bir yer tutar. Ancak, Warlich'in Traudel ile ilişkisinde bu durumun tam tersinin söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Bu da Warlich ile Traudel'in çocuk sahibi olma konusundaki düşüncelerinde somutlaşmaktadır. Bu noktada Warlich ile Traudel arasında geçen şu diyalogu vurgulamakta yarar vardır:

“Yan masadaki adam lafa girerek, muhtemelen insanlar bunun bilincinde değil ama özgürlük dediğimiz şey yalnızca lafa ve hayallerimizde kalıyor; eyleme geçemiyoruz, dedi. Aslında içten içe yan masadaki adamı onaylıyorum ama şu anda bunu Traudel'e belli etmemem gerek. Fakat, yine de dayanamayarak ağzımdan bir çırpıda şu sözler dökülüyor: Eğer bir bebeğimiz olursa şu anda burada oturduğumuz gibi rahat oturamayız.

Traudel'in kafası karışmıştı. Neden böyle bir şey söyledin şimdi? diye sordu. Kendimi tutamadım, bir anda söyleyiverdim ancak tehdit altında olan özgürlüğümü savunmam gerektiğini düşündüm. Bu konuda anlaşmazlıklar yaşıyoruz, dedim aptallık yaparak.

Anlaşmazlıklar? Hangi anlaşmazlıklardan bahsediyorsun? diye sordu.

Hmmm... Çocuktan bahsediyorum, dedim.

Çocuk meselesi de nereden çıktı? diye lafa girdi.

Bu konuda konuşmaya devam etmemeliydim aslında. Gelecek tatilimizden ya da başka bir şeyden bahsetmeliydim ama yine dayanamadım:

Düşünüyorum da... İşinden falan mı memnun değilsin sen?

Nereden çıktı bu şimdi? Aksine, belki gelecek seneye şehirdeki şubeye daha fazla personel bile alabilirim, dedi.

⁷⁰ “Ich bin derartige Gespräche zwischen Traudel und mir nicht gewohnt. Außerdem habe ich tatsächlich Angst. Für mich ist schon der Anfang unseres Gesprächs der heimliche Beginn der Zerstörung, vor der es mir graust. Aber das will ich für mich behalten. Ich habe das Gefühl, daß Traudel meine Angst für unwirklich hält, für etwas, das nicht zählt. Dabei weiß ich, daß auch Traudel recht hat.” (Genazino, 2009: 30)

Yani işini bırakmıyorsun, öyle mi? diye sordum.

Neden öyle bir şey yapayım ki? dedi.

Ama aynı zamanda çocuk da istiyorsun, dedim.

Artık kadınlar çocuk sahibi olduğu için yaşamlarını değiştirmek zorunda kalmıyor, diye itiraz etti.

Bunlar kadın dergilerinin propagadaları, diye karşılık verdim.” (Genazino, 2009: 71-72)⁷¹ (Çev. Ömer Kartal)

Tüketim kültürü ile birlikte bireylerde etik değer yitimi hızlanmıştır. Tüketici bireyin sosyal ilişkilerinde bu durumun örnekleri somut bir şekilde gözlenmektedir. Örneğin, tüketim kültüründe birey, öznel nitelikleri ile değil, sahip olduğu metaların değeri ile toplum içinde varolmaktadır artık. Dolayısıyla bu, tüketici bireyin duygusal ilişkilerine de yansımaktadır. Tüketici birey, özel bağlamda ilişki içinde bulunduğu kişiyi bir tatmin aracı olarak görmekte ve ilişkideki duygusal etmenleri adeta tüketmektedir; çünkü, “tüketim bir ilişki biçimidir. Bu ilişki biçimi, tüketim kültüründe bireylere ve onların gündelik hayat içindeki rollerine, anlamlandırma girişimlerine ağırlık verir” (Gültekin, 2007: 92). Bu durum Warlich örneğinde de net bir şekilde görülmektedir. Warlich’in Traudel ile aşk ilişkisine yönelik şu düşüncesi de bu noktada bir ipucudur: “Aşk, zayıflığın

⁷¹ “Der Mann am Nebentisch sagt: Wahrscheinlich merken die Menschen nicht, daß unsere Freiheit nur eine Freiheit des Redens und Vorstellens ist, nicht eine des Handelns. Wahrscheinlich empfinde ich das Problem, daß ich dem Mann am Nebentisch innerlich beipflichte, meine Zustimmung aber verheimlichen muß. Denn plötzlich kann ich mich nicht mehr zurückhalten, zu Traudel einen vollkommen überflüssigen Satz zu sagen: Wenn du erst ein Baby hast, können wir nicht mehr so entspannt in einem Lokal sitzen. Traudel ist verwirrt. Sie fragt: Warum sagst du das?

Leider kann ich mir nicht Einhalt gebieten, sondern muß mich als Anwalt meiner bedrohten Freiheit aufspielen. Ich weise nur auf gewisse Unverträglichkeiten hin, sage ich blöde.

Unverträglichkeiten ... was für Unverträglichkeiten?

Ja ... also ... das Kind, sage ich.

Was für ein Kind, sagt Traudel.

Ich sollte jetzt aufhören oder von unserem nächsten Urlaub reden oder von sonst etwas, aber ich sage: Ist es vielleicht so, daß die dein Beruf als Filialeiterin ... nicht mehr gefällt?

Wie kommst du darauf? Im Gegenteil, wahrscheinlich werde ich im nächsten Jahr eine Filiale in der Stadt mit erheblich mehr Personal übernehmen.

Also du willst deine Stelle nicht aufgeben?

Warum sollte ich?

Aber du willst doch gleichzeitig ein Kind, oder?

Wegen eines Kindes muß eine Frau nicht mehr ihr Leben ändern, sagt Traudel.

Das ist, sage ich, die Propaganda der Frauenzeitschriften.” (Genazino, 2009: 71-72)

yalnızca başka bir adı olabilir” (Genazino, 2009: 27)⁷². “Tüketim kültürü, topluca, nesnelere sembolik anlamlarının ortak kültürel bir değer olarak bütünleşmesine ve diğer toplumsal ilişkilere yön vermesine vurgu yapar” (Gültekin, 2007: 92). Gültekin’in bu vurgusu bağlamında Warlich’in önceki düşünceleri bağlamında da aşkı değerlendirme biçimine bakıldığında kendisinin bu duyguyu salt duygusal bir etkileşim olarak görmediği aslında kendisini zayıflatan, diğer bir anlamda ise özgürlüğünü elinden alan bir etken olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Bauman’ın Ivan Klíma’nın ifadesine vurgu yaparak yönelttiği şu soru Warlich’in durumu ile saf ilişki (reinen Beziehung) arasındaki ayrımı somutlaştırmaktadır: “Kişisel mutluluk, aşk ve aileye ve belki de çocuklara zarar verecek derecedeki bencilliğin sınırları nerede ortaya çıkmaktadır?” (Klíma, aktaran Bauman 2009: 33)⁷³. Bu sorunun benzeri, Warlich’in de durumu göz önünde bulundurularak, şu şekilde de sorulabilir: Warlich’in kişisel mutluluğunun sınırları nerededir? Daha da genelleştirerek: Tüketim kültürü bireyinin mutluluğunun sınırları nerededir? Sorulan bu sorular bağlamında Bauman’ın sorumluluk, tüketim ve sosyal ilişkiler noktasında yaptığı şu vurgu bir cevap niteliği taşımaktadır:

“Aynı zamanda sistemin [tüketim] taleplerinin bireysellikle bağlantısı şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Tüketme arzusunun ‘ertelenmesi’ ya da ‘ihtiyaçların tatmini’nden vazgeçilmesi, bireyin belirsiz bir gelecekte elde etme ihtimali olan kazancını, diğer bir ifade ile bireysel yararını reddederek herkes için daha iyi bir yaşam adına kendini bütüne (bu, toplum, ülke, millet, sınıf ya da kısaca ‘biz’ için olabilir) kurban etmesi anlamına gelir.” (Bauman, 2009: 92)⁷⁴ (Çev. Ömer Kartal)

⁷² “Liebe ist sowieso ein anderes Wort für Schwäche.” (Genazino, 2009: 27)

⁷³ “Wo ist die Grenze zwischen dem Recht auf der einen Seite und rücksichtslosem Egoismus, der die Familie zerstören und möglicherweise den Kindern Schaden zufügen könnte, auf der anderen?” (Bauman, 2009: 33; Klíma, 1999: 60)

⁷⁴ “Gleichzeitig musste diese Verknüpfung von Systemanforderungen mit individuellen Motiven notwendigerweise auch das Aufschieben und insbesondere das Prinzip des ‘Hinauszögerns’ oder des Verzichts auf ‘Bedürfnisbefriedigung’ begünstigen, das heißt, das Prinzip, um eines unklaren zukünftigen Gewinns willen auf ganz spezifische, unmittelbar verfügbare Vorteile zu verzichten sowie individuelle Vorteile dem Wohl des ‘Ganzen’ (sei es der Gesellschaft, des Staates, der Nation, der Klasse, des

Bauman'ın bu ifadeleri ile Warlich'in durumu arasında paralellik kurmak gerekirse Warlich'in de benzer bir durumda olduğu gözlemlenmektedir; çünkü Traudel'in talepleri karşılığında kendini feda edeceğini düşünmekte, fakat, bunu yaparken de birliktelik olgusunu tamamen reddetmektedir; çünkü Warlich'in bireysel mutluluğunu bu birliktelikte görmediği ve aşk olarak nitelendirdiği ilişkiyi bir tüketim nesnesi olarak kullandığı gözlenmektedir. Bu noktada iş hayatındaki ilerleme ile özel yaşamdaki sorumluluk alanı arasında bir ilişki kuran C. Taylor, bu duruma şu şekilde vurgu yapmaktadır:

“İnsanların kariyerleri için aşk ilişkilerini, çocuklarını kurban etmeleri artık tuhaf karşılanacak bir durum değildir. [...] Bu noktada asıl önemli olan ise bugün birçok insanın bunu yapmaya zorunlu hissetmesidir; çünkü, aksi yönde bir tutum sergilerlerse yaşamlarını boşa harcadıklarını düşüneceklerdir ya da kendilerini eksik hissedeceklerdir.” (Taylor, 1995: 24)⁷⁵ (Çev. Ömer Kartal)

Taylor'un bu ifadeleri tüketim kültürünün tipik niteliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü tüketim kültüründe bireyler salt kariyer için değil, kişisel mutluluklarını sağlamak adına da bireyci bir yönelim içine girebilmektedir. Tüketim kültüründe önemli olan, bireyin öztatmini ve kendisinin merkez olduğu bir yaşamdır. Ancak, birey bu süreçleri deneyimlerken sosyal bağlamda bazı çıkmazlarla karşılaşabilmektedir. Bunun en belirginini ise daha önce de vurgulandığı gibi tüketici bireyin yalnızlaşması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Warlich'te ise bu durum, Traudel ile yaşamını nasıl biçimlendireceği konusunda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile, Warlich, Traudel'i yaşamında istemektedir. Ancak, bunu yaparken kendi istemlerinin şekillendirdiği bir ilişki biçimi öngörmektedir. Bu durum ise sosyal ilişkilerin devamı

Geschlechts oder einfach eines bewusst im Unklaren belassenen ‘Wir’) zu opfern, im Vertrauen darauf, dass man so zu gegebener Zeit ein besseres Leben für alle erreichen werde.” (Bauman, 2009: 92)

⁷⁵ “Dass die Menschen ihre Liebesbeziehungen und die Fürsorge für ihre Kinder opfern, um ihre Karriere zu verfolgen, ist nicht das wirklich Eigentümliche. [...] Das Ausschlaggebende ist, dass sich heute viele Menschen dazu aufgefordert fühlen, dass sie meinen, sie müssten so handeln, und dass sie spüren, ihr Leben waere irgendwie vergeudet oder unerfüllt, wenn sie nicht so verfahren würden.” (Taylor, 1995: 24)

bağlamında bir tezat teşkil etmektedir; çünkü bireylerin öznelarası etkileşimi karşılıklılık esasına dayanır. Bu bağlamda birey, ister özel ister genel bağlamda olsun başka bir bireyle etkileşime geçerken onun varlığını yok saymama sorumluluğunu kabul etmesi gerekmektedir. Warlich'e bakıldığında kendisinde tam tersi bir durumun söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ise Warlich'in yalnızlaşmaya başlaması kaçınılmazlaşmaktadır. Diğer bir açıdan bakılırsa tüketim toplumunda birey salt kendi odaklı bir yaşam kurgularken farkında olmaksızın yalnızlaşmaya da gönüllü olmaktadır. Bu durum Warlich'in şu sözleri ile somutlaşmaktadır:

“Sadece şu an için olsa bile evlilik konusu ertelendiği için mutluyum. Ancak, kendi istemlerime karşı da sessiz kalıyorum. İşte benim melankolik vahşilik olarak adlandırdığım şey başlıyor. Kendi halime acıyorum. Aklıma yine eski düşüncelerim geliyor: Keşke Alpler'in tepesinde bir köpek kulübesinde yaşasaydım. Fakat, hayır, ben güzel bir kadının eteklerinin altına gizlenmeyi yeğledim. Şimdi de bundan kurtulmak istiyorum.” (Genazino, 2009: 23)⁷⁶
(Çev. Ömer Kartal)

Warlich'in, Traudel ile ilişkisini *istediği* şekilde yönlendirememesi sonucu giderek yalnızlaştığı ve bu durumu kendisinin de farkettiği gözlenmektedir: “Buna rağmen git gide suskunlaşmaya başlıyorum ve bunu engelleyemiyorum. Ben dibe vurana kadar da bu durum devam ediyor. Hiç kimse isteyerek beni kendim kadar üzemez” (Genazino, 2009: 23)⁷⁷.

⁷⁶ “Gegen meinen Willen verstumme ich, obwohl ich gleichzeitig froh bin, daß das Ehe-Thema erledigt ist, jedenfalls für den Moment. Es beginnt das, was ich eine innere melancholische Verwilderung nenne. Ich werde selbstmitleidig und jammerig, ich hänge meiner alten Überzeugung nach, daß es für mich besser gewesen wäre, in einer Hundehütte auf den Alpen zu leben, aber nein, du mußt dich an den Rockzipfel einer hübschen aufstrebenden Frau klammern, jetzt kriegst du die Quittung.” (Genazino, 2009: 23)

⁷⁷ “Ich kann trotzdem nicht verhindern, daß ich jetzt stiller und stiller werde, bis ich vollständig in meinem Innenraum angekommen bin. Dort bedauert mich niemand so kenntnisreich wie ich selbst.” (Genazino, 2009: 23)

III. 3.3. Gerhard Warlich ve Ailesi

Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde toplumun sosyal taşıyıcısı olan ailenin geçirdiği değişime daha önceki bölümlerde değinilmişti. Bu geçiş sürecinin en belirgin yansımaları ise sanayi sisteminin değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Sanayideki gelişmelerin hızlandırdığı üretim süreçlerinden bağımsızlaşması ile birlikte tüketim olgusu etkin hale gelmiştir (Hira/Şan, 2003). Bu noktada aydınlanma sürecinin yarattığı bireyselliğin yerini tüketim kültürünün belirleyici olduğu bireycilik almıştır. Bunun nedeni de üretim süreçlerinin değişmesiyle açıklanabilir. Sanayi toplumundaki aile bireylerinin farklı çalışma alanlarında bulunması ve bundan elde edilen kazanımların bireysel odaklı olması aile sisteminin sosyal bir işlevsizleştirmeye sürüklemiştir. Sanayi sonrası toplumda aile kurumunun işlevsizleştiğini vurgulayan sosyolog Hans Bertram bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Söz konusu değişim, genel olarak bireylerin boş zamanlarının artması ile birlikte özel bağlarının kaybolması çerçevesinde yorumlanmaktadır. Ancak, bu noktada geleneksel ilişki biçimlerinin yerini yeni ilişki biçimlerinin aldığı unutulmaktadır. Günümüzdeki tartışmalar ise 20’li yıllarda aile kavramında yaşanan işlev değişimi ya da işlev kaybını ele almaktadır. O dönemin bazı yazarları bu durumu aile geçimini sağlayan unsurların farklılaşması ve iş alanı ve sosyal ilgi gibi bazı unsurların bu geçim sürecinden kopması ile yorumlamaktadır. Bu durum ailenin işlevini yitirmesi olarak ele alınmaktadır.” (Bertram, 1995: 14)⁷⁸ (Çev. Ömer Kartal)

Tüketim toplumunda ailenin işlevini yitirmesi bireycileşme noktasında somutlaşmaktadır. Geleneksel toplumda bireyler yaşama yönelik anlamlandırma süreçlerini ve değerler bütünü toplumsal bağlarından alırken, tüketici birey, geleneksel

⁷⁸ “Wandel wird zumeist als Freiheitsgewinn des einzelnen mit gleichzeitigem Verlust privater Beziehungen interpretiert. Es wird außer acht gelassen, daß traditionelle Formen der Beziehungen durch andere, neuartige Formen der Beziehungen ersetzt werden. Die gegenwärtige Debatte erinnert stark an jene, die in den 20er Jahren um den Funktionswandel oder den Funktionsverlust der Familie geführt wurde. Damals interpretierten manche Autoren die Ausdifferenzierung der Funktionen im Familienhaushalt und das Herauslösen bestimmter Funktionen aus dem Haushalt, wie beispielweise die Arbeit und die soziale Daseinsvorsorge, als Funktionsverlust der Familie.” (Bertram, 1995: 14)

bağlarından yoksun olarak metalar çerçevesinde bir değerler bütünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla “kapitalist uygarlıktaki ailenin giderek yıkılma sürecine girerek yerini barbarca anlamsızlık, benzerlik ve can sıkıntısı üreten kültür endüstrisine bırakacaktır” (Şan, 2006: 6). Sanayi sonrası tüketim toplumunda bireyler arasındaki bağ kopukluğunu ve bireylerin bu süreçteki yaşamı anlamlandırma çabalarını Bertram şu şekilde vurgular:

“Modern bireylerin birbirlerinden kopukluğu bir yandan sanayi sonrası toplumun bir ön koşulu olarak kabul edilirken, diğer yandan bireyler için risk olarak görülmektedir. Bu risk durumu ise büyük oranda, birbirlerinden kopuk olan bireylerin nereye yöneleceği ile ilgili bir karmaşa yaşamaları ile ilişkilendirilmektedir. Aile, komşuluk, köy ya da bölge gibi köken göstergesi olan unsurlardaki geleneksel bağ kaybı, bireylerin yaşamlarını tasarlarırken ya da planlarırken bu unsurların yarattığı kültürel değer ve normları dikkate almamalarına yol açmıştır. [...] Birey, yaşamını anlamlandırmaya çalışırken toplumsal bağlarından bağımsız olarak düşünmeye zorlanmaktadır. Birey, yaşama yönelik bakış açısını kendi başına belirlemek durumunda kalmaktadır. Birbirinden farklı toplumların toplumsal gelişime ve gelecek beklentilerine yönelik birbirine kısmen zıtlık teşkil eden anlamlandırma süreçleri ve yorumlama şekilleri olduğu için birey, bu anlamlandırma farklılıklarını kendi değerleri ile bütünleştirmeye çalışmaktadır.” (Bertram, 1995: 10-11)⁷⁹ (Çev. Ömer Kartal)

Tüketim toplumu bireyinin yaşamını anlamlandırma ve kurgulama aşamasında metalara yüklediği değerlerin etkin olduğu daha önce de vurgulanmıştı. Bu süreçte bireyin bitmeyen tatmin arayışları bireyci yönelimini güçlendirirken sorumluluk alabileceği alanlardan kaçtığı da daha önce saptanmıştı. Bu noktada aile kurumunda benzer

⁷⁹ “Diese Bindungslosigkeit moderner Individuen wird einerseits als Voraussetzung postindustrieller Gesellschaften und andererseits als Risiko für die Individuen selbst gefaßt. Sie ist häufig mit einem hohen Maß an Orientierungslosigkeit oder zumindest Orientierungsverlusten der Individuen verknüpft. Der Verlust traditioneller Bindungen an die Herkunftsgruppe, etwa die eigene Familie, die Nachbarschaft, das Dorf oder die Region, kann dazu führen, daß sich der einzelne in seinen eigenen Lebensentwürfen und Lebensplänen nicht mehr an hergebrachten Werten und kulturellen Mustern orientiert. [...] Das Individuum ist gezwungen, unabhängig von der Orientierung an der eigenen sozialen Herkunft, den Sinn seines Lebens zu finden. Es muß seinen Lebensentwurf und seine Lebensperspektive selbst entwerfen. Da es aber in ausdifferenzierten Gesellschaften eine Vielzahl höchst unterschiedlicher, teilweise kontroverser Sinnentwürfe und Interpretationsmuster für die gesellschaftliche Entwicklung und Zukunftserwartungen gibt, muß sich das Individuum aus den unterschiedlichen Sinnangeboten selbst seine eigenen Sinnmuster zusammenbasteln.” (Bertram, 1995: 10-11)

süreçlerden geçmektedir; çünkü, tüketim kültürünün aile üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Tüketim kültüründe bireyci yönelimi kemikleştiren birey, aile unsurunu da kendi bireyselliği çerçevesinde değerlendirerek aileyi işlevsizleştirmektedir. Dolayısıyla tüketici bireyin aileyi yorumlama biçimi de bu işlevsizleştirme ekseninde belirgenleşmektedir. Bunun somut örneği ise incelenen romanın baş karakteri Warlich'te de gözlenmektedir. Warlich'in Traudel ile yaşadığı evlilik ve çocuk çıkmazı, aile algısına yönelik yorumlarında somut bir şekilde görülmektedir. Warlich'in aile kurma konusundaki kaygıları şu düşüncelerinde somutlaşmaktadır:

“Benim babam da aslında hiçbir şeyi tam olarak becerememişti. Doğru düzgün ne bir işi vardı, ne de evi. Karısı ve çocuklarıyla ilişkisi bakımından da düzgün olduğu söylenemezdi. Sanırım çoğu erkek bir aileye sahip olduğunun farkında bile değil. Erkeklerin trajedisi bir kadına aşık olduklarında başlar. Aşık olduklarında düştükleri durumun farkına varamazlar; çünkü aşk duygusundan haz duyarlar ve bundan bir tatmin sağlarlar. Daha sonra erkekler aşık oldukları kadınla evlenir. İşte bundan sonra erkekler neye bulaştıklarını anlamaya başlar; çünkü her şey problem olmaya başlar. Daha sonra iki ya da daha fazla çocukları olur. Erkekler olan biteni anlamakta güçlük çeker. Artık, akşam yemek yerken masada dört beş kişiyle otururlar. Artık adama baba diye seslenilmeye başlanır. Bundan dolayı yabancılık çekerler. Erkekler bunun için eşlerini suçlamaya başlar ve çocuklarını da tedirgin eder. Tiyatro oyununun kahramanı konuşmaya devam ediyor ve içtikçe içiyor ama ailesinde neler olup bittiği konusunda hiçbir fikri yok. Tiyatro oyununu izlerken aklıma bir zamanlar benim anne babamın da ne kadar mutlu evlilikleri olduğu aklıma geldi. O zamanlar 13 yaşındaydım ve arada bir annemle eski fotoğraflara bakardık. Evliliklerinden önce her ikisi de mutlu bir çiftmiş. Fotoğrafı kafenin birinde bira içerken çekirmişler. Yüzlerinde gülücükler var ve geleceğe umutla baktıkları nasıl da belli. O zamanlar kendilerini her şeyi yapabilecek güçte görürlermiş. Hemen evlenip çocuk yapmışlar. Evlendikten sonraki fotoğraflarında anne ve babamın yüzlerindeki mutluluğun yerini huzursuzluk ve bunalmışlığın aldığını farkettim.” (Genazino, 2009: 66-67)⁸⁰ (Çev. Ömer Kartal)

⁸⁰ “Auch mein Vater wurde nicht damit fertig, daß er einen Beruf, eine Wohnung, eine Frau und Kinder hatte. Die meisten Männer, glaube ich, verstehen nicht, daß sie eine Familie haben. Das Leiden der Männer fängt damit an, daß sie eine Frau lieben. Dieses Leiden leuchtet ihnen gerade noch ein, weil es ihnen auch Lust und

Bu noktada Warlich'in aile algısı dikkat çekicidir. Öncelikli olarak yukarıdaki kesit bağlamından bahsetmek yararlı olacaktır. Önceki bölümlerde Warlich'in Traudel ile ilişkisi ele alınırken bir tiyatro oyunu esnasında her ikisinin de ilişkilerine yönelik düşünceleri önplana çıkmıştı. O sırada Traudel çocuk istediğini düşünürken, Warlich ise Traudel'in istekleri karşısında yaşamının kısıtlandığı hissine kapılıp bundan huzursuzluk duymaktaydı. Yukarıdaki kesit ise söz konusu tiyatro esnasında Warlich'in aklından geçenleri yansıtmaktadır. Warlich burada kendi ailesinin ve özellikle babasının durumunu gerekçe göstererek Traudel'in istemine içten içe karşı çıkmaktadır. Özellikle babasından yola çıkarak erkeklerin aile kurduktan sonraki durumlarını yorumlarken düşündükleri dikkat çekicidir. Tüketim kültürü bireyinin tüketim olgusu ekseninin dışında düşünememesi durumu Warlich'in babasına ilişkin düşüncelerinde somutlaşmaktadır. Babasının ve annesinin evlilikten önceki mutlu hallerini ve evlilikten sonraki mutsuz hallerini karşılaştırarak aile kurmanın mutsuzlaştırdığını düşünmektedir. Bu da yukarıdaki kesitte Warlich'in babasından yola çıkarak erkeklerin evlilik sonrası durumları üzerinde yaptığı genellemede somutlaşmaktadır. Böylece tüketici bireyin tatmin ve mutluluk arayışının bireycileşme çerçevesinde şekillenmesi durumuyla karşılaşılmaktadır. Bir tüketim kültürü bireyi olarak Warlich mutluluk arayışında aile bağına kendine bir engel olarak görürken kendi ailesinin durumunu ise genelleştirerek bunu bir gerekçe olarak sunmaktadır. Bu noktada Warlich, Traudel'in de kendi mutluluk alanını çocuk edinmede

Befriedigung bringt. Später heiraten die Männer die von ihnen geliebte Frau. Das verstehen die Männer auch noch, wenn auch nicht mehr ganz so problemlos. Dann bekommt die Frau zwei oder mehr Kinder. Diese Vorgänge verstehen die Männer nicht mehr. Denn jetzt sitzen sie zu viert oder fünft an einem Tisch und essen zusammen mit mehreren Leuten Abendbrot. Den Mann nennen die Kinder bald ihren Vater, was die Männer befremdet. Jetzt gehen die Männer dazu über, ihre Frau zu beschuldigen und ihre Kinder zu verängstigen. Der Held des Theaterstücks redet und trinkt immer mehr und versteht immer weniger von seiner Familie. Ich schaue und höre ihm zu und erinnere mich genau an die Augenblicke, als mir eines Tages aufging, wie glücklich meine Eltern vor ihrer Heirat gewesen sind. Ich war dreizehn Jahre alt und betrachtete zusammen mit meiner Mutter ältere Familienfotos. Vor ihrer Hochzeit waren meine Eltern zwei lachende junge Leute, die in Bierzelten und Gartenlokalen saßen und sich zukunftsfröh anschauten. Sie folgten wie fast alle der Überschätzung ihrer Kräfte und heirateten und zeugten Kinder. Auf den späteren Fotos hatten meine Eltern beklommene und überforderte Gesichter." (Genazino, 2009: 66-67)

bulduğunu düşünmektedir. Burada tüketim kültürü bireyine yönelik bir başka nokta ile daha karşılaşılmaktadır: Tüketici birey, tüketebileceği her bir noktayı tatmin ve geçici mutluluk aracı olarak kullanırken çevresindeki herkesin aynı içgüdüyle hareket ettiğini düşünmektedir. Bu da bireyci yönelimin tüketim kültürü bireyinde ne derece kemikleştiğini göstermektedir. Bu durum Warlich'in Traudel'e yönelik şu düşüncelerinde somutlaşmaktadır:

“Bir anda içimi Traudel'in bir değil, iki ve hatta üç çocuk istediği düşüncesi kapladı. Karanlık bir salonda oturduğum ve konuşmak zorunda olmadığım için o kadar mutluydum ki. Traudel ile bir tiyatrodan oturuyoruz ve hiçbir şey olmadan durabiliyoruz. Bunu düşünemezdim bile. Ancak, birdenbire sanki kötü bir kaderin içine çekiliyormuşum endişesi girdi içime. Belli ki Traudel'e artık banka müdürü olmak yetmiyor. Yaşamının çoraklaştığını düşünüyor ve yeni bir mutluluk arayışının peşinde. Yaşamını yeniden anlamlandırmaya ihtiyacı var. Bunun için de çocuk istiyor.” (Genazino, 2009: 67)⁸¹ (Çev. Ömer Kartal)

Bu noktada Warlich'in temel çıkmasının Traudel'in çocuk istemesinde mi, yoksa kendisinin aile olgusuna karşı tutumunda yattığı irdelenmesi gerekmektedir. Warlich'in gerekçelendirmelerinden, diğer bir ifade ile, Traudel'in isteminden bağımsız bir şekilde aileye bakış açısı incelendiğinde kendisinin sorumluluk gerektirecek bir alanı bireyselliği açısından engel olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Çünkü Warlich'in kendi ailesine de bakışından anlaşıldığı üzere o baştan aile olgusunu olumsuzlamaktadır. Bu da genel tüketim kültürü bireyinin sorumluluk olgusuna bakışıyla açıklanabilir. Bu konuya ilişkin Bauman'ın ifadeleri önemli bir vurgu niteliği taşımaktadır:

“Tüketici bireylerin seçim yapabilme serbestliklerinin sanal ve genel bir biçimi olan tüketim özgürlüğü kavramı artık, sıkıntudan başka hiçbir şey vermeyen yükümlülüklerden, huzursuz edici yasaklardan ya da aptalca

⁸¹ “Momentweise bin ich überzeugt, daß Traudel nicht nur ein Kind will, sondern mindestens zwei, wahrscheinlich drei. Ich bin froh, daß ich in einem dunklen Raum sitze und nicht sprechen muß. Es ist nichts los, ich sitze mit Traudel in einem Theater, aber es beschleicht mich die Ahnung eines bösertigen Schicksals. Offenkundig hat Traudel das öde Leben als Leiterin einer Sparkassen-Filiale satt und sucht ein neues Glücksgebiet. Sie braucht, um das Leben zurückzugewinnen, ein paar deutliche Geschmacksverstärker, sie braucht Kinder.” (Genazino, 2009: 67)

monotonluklardan ya da rutinlerden *kurtulmanın* verdiği sarhoşluğun yarattığı bir rahatlama, özgürlük duygusu olarak ele alınmaktadır. Tüketim ile birlikte gelen özgürlük, günlük yaşamın içine o kadar yerleşmiştir ki bireyler açısından artık bir korku niteliği halini almıştır. Bu korku, bireye geçmişte varolan bir şeyin acısını, dehşetini hatırlatan kötü bir hatıra gibidir: Sorumluluk kabusu. Öyle ki, rutinlerle, verilmesi gereken kararlarla çevrilmiş bir güne girilmeden önce bireyler bu zorunluluklardan, sorumluluklardan kurtulmanın düşlerini kurmaktadır.” (Bauman, 2009: 115)⁸² (Çev. Ömer Kartal)

Sorumluluklardan kaçışla birlikte her tüketici birey gibi Warlich de bir seçim yapmıştır. Bu seçim ise kaçınılmaz olarak yalnızlaşma ile somutlaşmaktadır. Tüketim, gerçeklikte geçici mutluluk alanları yaratmaktadır, bu da yapay durumlardan öteye gidememektedir. Bauman’ın da ifadesiyle “tüketim kültüründe *her şey hızlıca olup bitmektedir. Dolayısıyla kısa sürede her şey, fazlalık ve atık haline dönüşmektedir.* Bu da tüketici bireyin sendromudur” (Bauman, 2009: 113)⁸³. Bauman’ın vurgusu bağlamında genel duruma bakıldığında geçicilik, bireyin sadece metalarla olan ilişkilerinde değil, aynı zamanda da sosyal ilişkilerinde gözlenmektedir. Kalıcı bağlardan kaçışla bireyin ben merkezli bir yaşam kurgulaması, aynı zamanda yalnız bir yaşamı da kabullenmesi anlamına gelmektedir. Gültekin’in modern bireyin yalnızlaşmasına yönelik şu vurgusu bu noktada dikkat çekicidir: “Modern birey, öznel hedefleriyle baş başa olan/kalan, yalnız bireydir. Doğal ilişkiler zemininden koparılmak suretiyle özgürleştirilmiştir” (Gültekin, 2007: 85).

⁸² “Der Einzug der Freiheit, in der virtuellen Gestalt der Wahlfreiheit des Konsumenten, wird in der Tendenz als berauscher Akt der Emanzipation betrachtet, sei es von quälenden Verpflichtungen und lästigen Verboten oder von monotonen und stupiden Routinen. Kurz nachdem die Freiheit sich eingelebt und sich ihrerseits in eine Alltagsroutine verwandelt hat, lässt eine neue Art des Horrors, der nicht weniger furchterregend ist als die Schrecken, die der Einzug der Freiheit vertreiben sollte, alle Erinnerungen an das Leid und den Groll der Vergangenheit verblassen: der Horror der Verantwortung. Nächte, die auf Tage folgen, die von unausweichlichen Routinen geprägt sind, sind voller Träume von der Freiheit von Zwängen. Nächte, die auf Tage folgen, die von unausweichlichen Entscheidungen geprägt sind, sind voller Träume von der Freiheit von Verantwortung.” (Bauman, 2009: 115)

⁸³ “Beim ‘konsumistischen Syndrom’ dreht sich alles um Geschwindigkeit, Überschuss und Abfall.” (Bauman, 2009: 113)

Sonuç olarak tüketim toplumunda bireyin sosyal bağlarında “doğal ilişki zemini”nin yok olmaya başladığı gözlenmektedir. Birey bu noktada artık sosyal bağların doğal bir parçası değil, tüketim kültürünün işlerliğini sağlayan bir unsur konumundadır. Bireyin sosyal ilişkilerinde yaşadığı geçicilik, kaçınılmaz bir yalnızlaşma süreci doğurmaktadır. Bu durum, Traudel ile Warlich arasındaki ilişki bağlamında ele alındığında Warlich’in bu noktada *geçiciliğe* sığındığı gözlenmektedir. Warlich de bu geçiciliğin yarattığı yalnızlaşma sürecini yaşamaktadır: “Terkedilmiş değilim ama neden kendimi yalnız hissediyorum?” (Genazino, 2009: 38)⁸⁴. Bu geçicilik ve yüzeyselleşme, Warlich’in sadece sosyal ilişkilerinde ya da aile algısında somutlaşmamaktadır. Çünkü temel çıkmaz sevgilisinden, arkadaşlarından ya da ailesinden kaynaklanmamaktadır. Onun bu ilişkileri değerlendirmesinde tüketimin yaşamında kemikleşmesi temel etkidir. Dolayısıyla bu durumun sadece sosyal ilişkilerinde sınırlı kaldığını söylemek yanlış olacaktır. Warlich’in aidiyetsizlik ve yalnızlaşma duygusu onun iş ilişkilerinde de gözlenmektedir.

III. 3.4. Gerhard Warlich’in İş Yaşamı

Tüketim toplumuna geçiş sürecinin en belirgin göstergesi değişen çalışma koşullarında gözlenmiştir. Modern toplumda değişen çalışma koşulları ile birlikte meslek alanlarında da bir bireyselleşme yaşanmaktadır. Bu durum, bireyde bir yalnızlaşma sorununu da doğurmuştur. Sanayi öncesi toplumda bireyin üretimi kendi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama amacı taşımaktaydı. Ancak, sanayi döneminde ortaya çıkan makineli üretimle bireyler kitlesel bir üretme sürecine girmiş, dolayısıyla kendi emeğine de yabancılaşma başlamıştır. Buna karşılık tüketim toplumunda birey, üretici olmaktan ziyade tüketicisi konuma geçmiştir. Bunun en somut örneği ise tüketim toplumunun örneklerinden

⁸⁴ “Ich bin nicht verlassen, aber warum fühle ich mich einsam?” (Genazino, 2009: 38).

olan Fordist üretim yönteminde görülmektedir. Henry Ford, otomobillerinin ilk kitlesel müşterisi olarak çalışanlarını gözüne kestirir. Otomobillerini ilk olarak kendi çalışanlarına satabilmek için onlara yüksek ücret verir. Böylece üretici konumda olan çalışanlar hem de tüketici olmuştur. Bu da tüketici toplumun ilk örneklerinden sayılmaktadır (Hira/Şan, 2003).

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği gibi tüketim toplumun temel belirleyeni tüketmek için üretmek üzerine kurgulanmıştır. Çünkü tüketim toplumu temel olarak hizmet alanına dayanır ve bu noktada toplumun değil, bireyin isteği belirleyicidir. Dolayısıyla tüketim toplumu bireyin toplulukla bir şeyler üretmesi ve topluluğa hizmet etmesi değil, bireysel isteklerinin karşılanması önemlidir. Bu dönemin yabancılaştırıcı etkisine vurgu yapan Gültekin ise bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Yabancılaşma, kapitalist sisteme damgasını vuran bir olgudur ve sadece emeğin yabancılaşması olmakla sınırlı değildir. Bu süreç, tüm toplumsal ilişkileri ve insan bilincini gerçek hedeflerinden sapıtılarak, soyut ilişkilerin topluma egemen olmasının yolunu açmıştır. Sonuçta tüm toplumsal ilişkileri ve insan bilincini etkisi altına alan bu süreç, topluca nesnelleşme ve metalaşma süreci olarak adlandırılır.” (Gültekin, 2007: 89)

İnsan bilincinin gerçek hedeflerinden sapması günümüz tüketim toplumunun da belirleyeni olduğudur; çünkü bu toplumda belirleyici olan bireyin gerçek ihtiyaçları değil, tüketim kültürü paralelinde oluşan isteklerdir. Tüketim kültürü bireyin yaşamında bu derece etkinken bunun bireyin çalışma alanlarına yansması da kaçınılmazlaşmaktadır. Bu da bireyin aldığı eğitim ve yaptığı iş konusundaki farklılıkta somutlaşmaktadır. Bu bağlamda roman kahramanı Warlich'in durumu ise dikkat çekicidir. Warlich, felsefe alanında doktora yaptıktan sonra bir kuru temizlemecide yönetici olarak işe başlamıştır. Ancak, Warlich, eğitimiyle yaptığı işin yarattığı dramatik çelişkinin farkındadır ve bu, onun hem sosyal hem de iş ilişkilerine alabildiğine yansır. Warlich yaşadığı bu çıkmazı şu düşüncelerinde ortaya koymaktadır:

“Zamanında doktora babam, parlak eğitim yaşamımın – muhtemelen benim doktora eğitimimi kastetti - ilişkilerimde bir işe yaramayacağı konusunda şakalı bir şekilde beni uyarılmıştı. Fakat, hiç olmazsa parlak eğitimim sayesinde büyük bir kuru temizlemecide müdür olabilmişim. Bu aptalca düşünceler benim çaresizliğimi daha da artırıyor. Aslında eğitimle göz kamaştıran kişilerin arasındayım. Örneğin, Gadamer’in ‘Hakikat ve Metod’unu ve Wittgenstein’in ‘Felsefi İncelemeleri’ni okuduğum için bu kitaplarla aynı seviyede düşünemediğime inanıyorum. İçimdeki bu ayrıcalıklı olma hissi git gide ilerliyor. İşte kendi yarattığım kaf dağlarından inmek için yıllara ihtiyacım olmuştu.” (Genazino, 2009: 45)⁸⁵ (Çev. Ömer Kartal)

Warlich’in aldığı eğitim ile yaptığı iş arasındaki çelişki tüketim toplumdaki bireyin sıkça karşılaştığı bir durumdur. Birey sadece tüketim sürecini besleyen, bu yönde bir işlevi olan durumdur. Bu da bireyin yabancılaşma ve yalnızlaşma sendromlarını kaçınılmazlaştırmaktadır. Bu durumun bir yansıması Warlich’te de görülmektedir. Warlich, çalışma saatlerinde insanlarla kurduğu iletişimin ve sergilediği tavrın onun hem çalışma hem de özel yaşamında yalnızlaştığı sonucunu doğurmaktadır:

“Kuru temizlemecide müdür olmama rağmen şu anda bir reklam kampanyasını da yürütüyorum. Aynı zamanda temsilci, neyse lafi uzatmaya gerek yok mümessil olarak da çalışıyorum. Mümessiller, sattığı malı ya da sunduğu teklifi övmek zorundadır. Bunu yaparken kullandığım dil, konuşma tarzım bana dünyadaki en yabancı şeymiş gibi geliyor.” (Genazino, 2009: 50)⁸⁶ (Çev. Ömer Kartal)

Kahramanın sadece sosyal ilişkilerinde değil, aynı zamanda iş ilişkilerinde de yaşadığı yalnızlaşma sorunu, hiçbir yere ait olmama duygusunun yoğunlaşmasına neden

⁸⁵ “Mein Doktorvater hat mich seinerzeit scherzhaft gewarnt: Dieses Bildungslametta – damit war meine Promotion gemeint – nützt in unseren Verhältnissen auch nichts mehr. Immerhin bin ich mit meinem Bildungslametta (das würde ich heute gerne antworten) Geschäftsführer einer Großwäscherei geworden. Törichte Gedanken dieser Art verraten mir, daß sich das Gefühl meiner Hilflosigkeit steigert. In Wahrheit gehöre ich zu den vielen Menschen, die sich von ihrem Studium haben blenden lassen. Weil ich (zum Beispiel) Gadamers “Wahrheit und Methode” und Wittgensteins “Philosophische Untersuchungen” gelesen hatte, glaubte ich auch schon, ebenfalls auf dem Niveau dieser Bücher denken zu können. Mein Besonderheitsgefühl wuchs ins geradezu Unermeßliche. Ich brauchte Jahre, bis ich vom Berg meines Dünkels wieder herabgestiegen war.” (Genazino, 2009: 45)

⁸⁶ “Ich bin zwar Geschäftsführer, aber wenn, wie zur Zeit, eine Werbekampagne läuft, bin ich gleichzeitig Akquisiteur beziehungsweise, um meine derzeitige Tätigkeit ohne Umschweife zu nennen, ich bin Vertreter. Und wer Vertreter ist, muß etwas anpreisen, in diesem Fall unser neues Angebot; und wer etwas anpreisen will, muß eine Weise reden, die mir das Fremdeste ist, was es auf der Welt überhaupt gibt.” (Genazino, 2009: 50)

olmaktadır. Tüketim toplumunda bu durum, sosyal ilişkilerde kalıcı bağların yerini bireycileşmenin alması ile açıklanabilirken, çalışma alanında ise tüketim çarkının bireyi tüketime koşullaması kimlik bunalımlarını kaçınılmaz kılmaktadır. Bireyin üretici işlevi bu noktada anlamını yitirmektedir. Önemli olan, ürettiğini etkin bir şekilde tüketime evirmesidir. Ondan beklenen sadece budur. Tüketim toplumun bireyin bu durumda yalnızlaşmanın yanında çalışma alanında da aidiyetsizlik hissetmesi normalleşmektedir. Bu durum Warlich'in şu düşüncelerinde somutlaşmaktadır:

“Birden kendimi neden evsiz, yurtsuz, aidiyetsiz hissettiğimi anlayamıyorum. Bu tıpkı, insanların üzerinde hakim olan yabancı güçlerin sessiz birlikteliği gibi bir şey. Bunun saçmalık olduğunu biliyorum ama bu saçmalık beni etkisi altına almış durumda. İşte bu, ruhun solmasının somut bir örneği. İnsanın kalbi taşmasına rağmen içinde bulunduğu yaşama ilişkin hiçbir şey söyleyemiyor. Peki ben şimdi ne yapayım, nereye gideyim?” (Genazino, 2009: 93-94)⁸⁷ (Çev. Ömer Kartal)

Yalnızlaşmanın etkilerini içten yaşayan Warlich'in artık ne sosyal ilişkilerinde ne de iş ilişkilerinde aidiyet yoktur. Bu durum modern bireyin temel çıkmazlarından biridir; çünkü tüketilebilecek her şeyle doygunluğa ulaşan birey, yeni tatmin alanları yaratmakta zorlandığında mutsuzluk ve yalnızlığa kapılmaktadır. Bu durumun somut bir örneğini yaşayan Warlich'in eylem yapan insanlara ilişkin düşüncesi içinde bulunduğu durumun da bir yansımasıdır:

“Biraz ötemde birkaç genç, müzik aletlerini kurmaya çalışıyordu. Eğer yaptıkları müzikleri önemsemediğimi bilseler heralde bana bu kadar samimi davranmazlardı. Ama buna rağmen onları dinlemek için caddenin kenarına geçtim. Onları izlemekten oldukça keyif alıyordum. Hatta neredeyse kendimi onlardan biri gibi hissediyordum. Aslında bir bakıma anarşistleri kıskanıyordum da; çünkü onlar kendi aidiyetsizliklerini ifade edebiliyordu.

⁸⁷ “Ich verstehe nicht, warum ich mich plötzlich heimatlos fühle. Ich nehme an, den Menschen um mich herum ergeht es ähnlich wie mir. Es ist, als sei das Schweigen von fremden, über den Menschen herrschenden Mächten vereinbart. Ich weiß, das ist Unfug, aber der Unfug beeindruckt mich. Es ist ein Kennzeichen wirklicher Seelenscheu, wenn die Menschen über das Leben, das sie führen, nichts mehr sagen wollen, obwohl ihnen das Herz überfließt. Wo soll ich denn hin?” (Genazino, 2009: 93-94)

Ben ise kendi aidiyetsizliğimi hep içimde yaşıyordum ve bunu dışarı vurmuyordum.” (Genazino, 2009: 100)⁸⁸ (Çev. Ömer Kartal)

Sonuç olarak daha önce de vurgulandığı gibi tüketim toplumunda birey, metaları sadece bir ihtiyaç olarak görmemekte, onları sosyal ilişkilerinde kendini ifade etmenin bir aracı olarak kullanmaktadır. Bireyin sosyal ilişkilerinde yaşadığı yüzeysellik bu noktada çalışma yaşamında da gözlenmektedir. Böylece bireyin yaşadığı aidiyetsizlik duygusu yaşamının her noktasına egemen olmaktadır. Roman kahramanı Warlich’in hem sosyal yaşamında hem de çalışma yaşamındaki aidiyetsizlik duygusu ve yalnızlaşma durumunun somut bir örnek niteliğinde olduğu onun çalışma yaşamına ilişkin şu düşüncelerinde de gözlenmektedir: “Aslında yaptığım işi hiçbir zaman içselleştiremiyordum.” (Genazino, 2009: 105)⁸⁹.

⁸⁸ “Nicht weit von mir bauen ein paar junge Leute eine weitere Musikanlage auf. Wenn die Jugendlichen wüßten, daß ich ihre Musik nicht schätze, würden sie mich vielleicht nicht so freundlich dulden. So aber sitze ich friedlich am Straßenrand und gehöre schon fast zu ihnen. Ich beneide die Anarchisten in gewisser Weise, weil sie ihre Unzugehörigkeit darstellen können. Meine Unzugehörigkeit war immer ganz innerlich und verweigerte jede Darstellung.” (Genazino, 2009: 100)

⁸⁹ “Natürlich war ich mit dieser Großwäscherei nie emotional verbunden.” (Genazino, 2009: 105)

SONUÇ

Edebiyat, tanıklık ettiği dönemin sosyal gerçekliğini yansıtarak sosyolojik bir etkinlik olarak somutlaşır. Bu nedenle, çalışmaya konu olan romanın baş kahramanının yaşam serüveni ve bunun yansımalarını irdeleyip saptamak sosyolojik bir bakış açısını kaçınılmazlaştırdı.

Tüketim toplumu, -değişen üretim ilişkileriyle birlikte- bireyi artık sadece tüketimin bir unsuru durumuna indirgemıştır. Bu tabloda tüketmek için varolmak bireyin varlık nedenidir. Bu da, bireycileşmenin egemen olduğu statik bir toplumsal yapı demek. Tüketim odaklı bireycileşme süreci sosyal ilişkilerde de sürekli bir geçicilik durumuna yol açtı. Bireyin sosyal ilişkilerinde anılan geçiciliğin yarattığı yapay hazların belirleyici olduğu sosyal algılar söz konusu artık. Tüketim kültürü ile birlikte bireyci önceliklerin egemen olduğu bir sosyal paradigma var artık; birey bu paradigmada sosyal ilişkilerini tüketerek yer alıyor .

Toplumsal yapıyı eviren bu durumun bireysel yaşama yansımalarına sosyolog Wolfgang König şöyle bakar:

“Tüketimin bireysel biçimleri, toplumun egemen unsuru olan birlikte yaşam bağlarını çözülmeye uğratmıştır. Aynı evde yaşayan insanların sayısında düşüş yaşanmıştır. Ortaya çıkan yeni ev biçimleri ise daha çok yalnız yaşayan kişilere hitap eder hale gelmiştir. Ailelerde ya da diğer ortak yaşam alanlarında bireylerin artık en azından kendilerine ait bir odaları bulunmaktadır. Genişleyen tüketim olanakları, toplumsal değişimler ile bireyselleşmenin karşılıklı etkileşimi çerçevesinde şekillenmektedir. Harketli resimler eskiden sinemalarda bireylerin karşısına çıkarken, artık televizyonlar bireysel tüketimin merkezindedir. Raylı sistemler toplu ulaşımına katkı yaparak insanların bir yerden diğer yere gitmesi konusunda kolaylık sağlarken, günümüzde bir ya da iki kişinin varolduğu otomobillerle ulaşım sağlanmaktadır.” (König, 2000: 453)⁹⁰ (Çev. Ömer Kartal)

⁹⁰ “Individuelle Formen des Konsums lösten früher dominierende kollektive ab. Die Zahl der in einer Wohnung lebenden Menschen ist gesunken; die verbreitete Wohnungsform ist die des Singles. In Familien oder anderen Wohngemeinschaften besitzen die meisten Mitglieder mindestens einen persönlich

Tüketim çeşitliliğinin bireyin yaşamının belirleyicisi olmaması gerektiğini vurgulayan König, tüketim ve mutluluk ilişkisini şöyle vurgular:

“Bazı kuramlar, uygarlığın gelişmesiyle ters orantılı olarak kültürün gerilediğini öne sürmektedir. Bazı kuramlarda da insanlık tarihinin kültürel bir çöküşten ibaret olduğu görüşü öne çıkmaktadır. Bu görüşten hareketle tüketim olanaklarının toplumsal anlamda genişlik kazanmasının kültürel çöküşün bir unsuru haline geldiği söylenebilir. Söz konusu bu kültür eleştirisine göre insanlığın gelişimi ile etik ve ahlaki gelişim ilerleme arasında bir uçurum bulunmaktadır. [...] Sonuç olarak kültür eleştirmenleri şu noktaya dikkat çekmektedir: İnsanların metaları daha fazla tüketmesi, onları daha tatminkar ve mutlu yapmamaktadır. Hatta insanları daha fazlasını istemeye yöneltmektedir; çünkü bu, insanın doğasında vardır. Kültür eleştirmenlerine göre sadece metalarla mutluluk ve tatmin sağlanamaz. Bunlar, yaşam standartlarını iyileştirme açısından bir gerekliliktir. Ancak, asla iyi bir yaşamın tek koşulu olamaz.” (König, 2000: 439)⁹¹ (Çev. Ömer Kartal)

König’in de belirttiği gibi, tüketim kültürünün yarattığı değişimin bireye yansımaları kaçınılmazdır. Bu durum, roman kahramanı Warlich’te de gözlenmektedir. Warlich’in sadece kız arkadaşı Traudel ile ilişkisinde yaşadığı çıkmazlar değil, aile algısı ve çalışma hayatındaki mutsuzluğu da buna verilecek örneklerdendir. Tüketim toplumu bireyinin ilişkilerindeki geçiciliği Warlich de alabildiğince yaşamaktadır.

Warlich’in tüketim odaklı ilişkileri, onu süreç içinde önce sevgilisine, sonra çevresine ve sonunda da kendisine yabancılaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Warlich’in

zugeordneten Raum. Die erweiterten Konsummöglichkeiten stehen mit sozialen Veränderungen in Richtung Individualisierung in Wechselwirkung. Bewegte Bilder, früher im Kino kollektiv genossen, werden heute vor dem Fenster individuell konsumiert. Das Kollektivverkehrsmittel Eisenbahn trug enorm zur Massenmobilisierung der Menschen bei. Heute sorgt das meist mit ein oder zwei Personen besetzte Kraftfahrzeug für Automobilität.” (König, 2000: 453)

⁹¹ “Manche Theorien konstatierten ein Zurückbleiben der Kultur hinter der zivilisatorischen Entwicklung, in anderen erschien die Menschheitsgeschichte gar als kultureller Niedergang. Aus dieser Sicht bildete die gesellschaftliche Verbreitung der Konsummöglichkeiten ein Element einer mit Kulturzerfall einhergehenden Vermassung. Ein gemäßigttere Form der Kulturkritik sah ein Auseinanderklaffen zwischen der zivilisatorischen Entwicklung und deren ethischer und moralischer Bewältigung. [...] Und schließlich wiesen Kulturkritiker darauf hin, daß das Mehr an materiellem Konsum die Menschen nicht unbedingt zufriedener und glücklicher gemacht habe. Den einen schien dies in der Natur der Menschen begründet, in ihrem nie zu stillenden Verlangen nach Mehr. Die anderen meinten, daß Glück und Zufriedenheit mit materiellen Gütern ohnehin nicht zu erzielen sei; Wohlstand stelle bestenfalls eine notwendige, aber keine hinreichende Bedingung für ein gutes Leben dar.” (König, 2000: 439)

kendine yabancılaşmasıyla yaşadığı altüst oluş tüketici bireyin dramına bir örnektir. Warlich'in yaşadığı çıkmazlar tüketim toplumunun temel açmazlarından biri olarak belirginleşmektedir. Bu durum, bireyin sürekli tüketecek bir şeylere ihtiyaç duyması ve bunun eksikliğinde de yaşadığı çıkmazlara gönderme yapmaktadır. Yeterli yaşam deneyimine sahip olmasına rağmen, yaşamını gelecekte nasıl sürdürmek istediği konusunda sürekli bir kararsızlık içindedir. Böyle olunca da, mutluluk arayışı bir türlü sonlanmaz: “ Bunca şeye rağmen gelecekte nasıl bir yaşam istediğim konusunda hala emin değilim.” (Genazino, 2009: 158)⁹².

⁹² “Offenbar kann ich, trotz allem, immer noch wählen, wie ich in Zukunft leben will.” (Genazino, 2009: 158)

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (1974). Rede über Iyrik und gesellschaft. Gesammelte Schriften Band 11: Noten zur Literatur içinde (ss. 49-68). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, Max (2009). Dialektik der aufklärung. Philosophische fragmente. 18. Auflage. Frankfurt/Main: S. Fischer.
- Arnold, H. L. (2004). Wilhelm Genazino. Heinz L. Arnold (ed.), Text und Kritik içinde, 162.
- Aydın, Ertuğrul (2009). Edebiyat-sosyoloji ilişkisinde sosyolojik kaynak ve ölçütler. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic, 4, 358-370.
- Baran, A. G. (1992). Sanayi sonrası enformasyon toplumu üzerine tartışmalar. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9, 53-69.
- Baudrillard, Jean (2008). *Tüketim toplumu. Söylenceleri/yapıları*. (Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin). 3. Baskı. İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Zygmunt (2009). Leben als konsum. (Übrs. Richard Barth), Hamburg: Hamburger Edition HIS.
- Beck, Ulrich (1986). Risikogesellschaft. Auf dem weg in eine andere moderne. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Bell, Daniel (1985). Die nachindustrielle gesellschaft. (Übrs. Siglinde Summerer und Gerda Kurz) Frankfurt/Main: Campus.
- Bellebaum, Alfred (1978). Soziologie der modernen gesellschaft. Hamburg: Hoffman und Campe.
- Bertram, Hans (1995). Individuen in individualisierten gesellschaft. Bertram, H. (ed.), Das individuum und seine familie. Lebensformen, familienbeziehungen und

- lebensereignisse im erwachsenenalter içinde (ss. 9-34). Opladan: Leske und Budrich.
- Böttiger, Helmut (2004). Kafkas Lachen. Laudatio auf Wilhelm Genazino (2004). Erişim Tarihi: 20 Haziran 2011, http://www.deutscheakademie.de/druckversionen/laudatio_genazino_boettiger.html
- (2009). Die apokalypse trägt stützstrümpfe (27, April 2009). Erişim Tarihi: 2 Eylül 2011, <http://www.zeit.de/2005/09/L-Genazino>
- Cuma, Ahmet (2009). Edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi. Sanat ve bilimin sınır ötesi etkileşimi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 82-94.
- Dahrendorf, Ralf (1994). Das zerbrechen der ligaturen und die utopie der weltbürgergesellschaft. Beck, U. ve Gernsheim, E. (ed.), Riskante freiheden. Individualisierung in modernen gesellschaften içinde (ss. 421-436). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Diewald, Martin (1991). Soziale beziehungun. Verlust oder liberalisierung?: Soziale unterstützung in informellen netzwerken. Berlin: Ed. Sigma.
- Dringenberg, Rainer (2002). Internet. Eindrücke vom grenzverkehr zwischen realen und virtuellen welten. Bochum: Denken und Handeln.
- Eagleton, Terry (1990). *Edebiyat kuramı*. (Çev. Esen Tarım). İstanbul: Ayrıntı.
- (2004). Kuramdan sonra. (Çev. Uygur Abacı). İstanbul: Literatür.
- Escarpit, Robert (1992). Edebiyat sosyolojisi. (Çev. Hüseyin Portakal) İstanbul: İletişim.

- Fansa, Jonas (2008). *Unterwegs im monolog. Poetologische konzeption in der prosa wilhelm genazinos*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Freyer, Hans (1955). *Theorie des gegenwärtigen zeitalters*. Stuttgart: DVA.
- Fromm, Erich (1993). *Sahip olmak ya da olmak*. (Çev. Aydın Arıtan), İstanbul: Arıtan.
- Genazino, Wilhelm (1965). *Laslinstrasse*. München: Middelhauve.
- (1991). *Die liebe zur einfalt*. Berlin: Rowolth, Reinbek.
 - (1992). *Leise singende frauen*. Berlin: Rowolth, Reinbek.
 - (2000). *Das licht brennt ein loch in den tag*. 4. Auflage. Berlin: Rororo.
 - (2003). *Ein regenschirm für diesen tag*. München: DTV.
 - (2004). *Die ausschweifung*. 1. Auflage München: Carl Hanser.
 - (2004). *Fremde kämpfe*. München: DTV.
 - (2004). *Der fleck, die jacke, die zimmer, der schmerz*. 6. Auflage. Berlin: Rororo.
 - (2004). *Die obdachlosigkeit der fische*. München: DTV.
 - (2004). *Kassiererinnen*. 4. Auflage. Berlin: Rororo.
 - (2005). *Eine frau, eine wohnung, ein roman*. München: DTV.
 - (2005). *Die liebesblödigkeit*. 9. Auflage. München: Carl Hanser.
 - (2007). *Mittelmäßiges heimweh*. 5. Auflage. München: Carl Hanser.
 - (2007, 22 Kasım). *Forum [Radyo Programı]*. München: Bayerischen Rundfunks. Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2011. <http://www.br-online.de/alpha/forum/vor0710/20071022.shtml>
 - (2009). *Das glück in glücksfernen zeiten*. München: Carl Hanser.

- (2002). *Abschaffel. Roman trilogie. 3. Auflage. München: Carl Hanser.*
- Giddens, Anthony (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum.* (Çev. Ümit Tatlıcan) İstanbul: Say.
- Greiner, Ulrich (2007). *Die helden des alltags* (27, April 2009). Erişim Tarihi: 2 Eylül 2011, <http://www.zeit.de/2007/07/Contra-Text>
- Gültekin, Metin (2007). *Tarihselliği bağlamında tüketim kültürü. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9, 81-96.*
- (2007). *Georg Simmel'in düşüncesinde modern toplum ve tüketim kültürü. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 229-245.*
- Hauptmeier, Helmut ve Schmidt S. J. (1985). *Einführung in die empirische literaturwissenschaft. Wiesbaden: Braunschweig.*
- Hira, İsmail ve Şan, M. K. (2003). *Sanayi sonrası toplum kuramları. 2. Ulusal, Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi içinde, 63-75.*
- (2005). *Bilgi toplumu: Bir risk olarak özel alanın kayboluşu. 4. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi içinde, 965-978.*
- (2007). *Frankfurt okulu ve kültür endüstrisi eleştirisi. Sosyoloji Yazıları I içinde (ss. 281-295). İstanbul: Kızılelma.*
- Horkheimer, Max (2005). *Traditionelle und kritische theorie. Fünf aufsätze. Frankfurt/Main: Fischer.*
- Jay, Martin (1989). *Diyalektik imgelem.* (Çev. Ünsal Oskay), İstanbul: Ara.
- Junge, Matthias (2002). *Individualisierung. Frankfurt/Main: Campus.*

- Kässens, Wend (2001). Hilft gegen graues leben (11, August 2001). Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2011, http://www.welt.de/print-welt/article467139/Hilft_gegen_graues_Leben.html
- Klíma, Ivan (1999). *Between security and insecurity*. London: Thames & Hudson.
- Köhler, Erich (1974). Einige thesen zur literatursoziologie. Erich Köhler (Ed.), *Vermittlungen. Romantische beiträge zu einer historisch-soziologischen literaturwissenschaft içinde* (ss. 8-15). München: Fink.
- König, Wolfgang (2000). *Geschichte der konsumgesellschaft*. Stuttgart: Steiner.
- Kraume, Anne (2003). Den dingen lauschen (01, April 2003). Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2011, <http://www.taz.de/1/archiv/archiv/?dig=2003/04/01/a0189>
- Kula, O. B. (2010). *Hegel estetiği ve edebiyat kuramı I*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- (2011). Dilsel kurgu ve yazın(sallık) ilişkisi. *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, 303, 40-54.
- Kuzmics, Helmut ve Mozetič, Gerald (2003). *Literatur als soziologie. Zum verhältnis von literarischer und gesellschaftlicher wirklichkeit*. Konstanz: UVK.
- Larrain, Jorge (1995). *İdeoloji ve kültürel kimlik*. (Çev. N. Nur Domaniç). İstanbul: Sarmal.
- Moser, Heinz (1997). Neue mediale, “virtuelle” realitaten. Ein pädagogisches manifest. *Zeitschrift für Medienpädagogik içinde*. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2004 <http://paedpsych.jk.uni-linz.ac.at/PAEDPSYCH/NETLEHRE/NETLEHRELITORD/Moser96>
- Moustakas, C. E. (1977). *Einsamkeit*. (Übrs. Hatto Küffner), Düsseldorf: Patmos.

- Münch, Richard (1995). *Dynamik der kommunikationsgesellschaft*. 2. Auflage. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Pontzen, Alexandra (2004). Ziel der scham ist das verschwinden (11, November 2004). Erişim Tarihi: 12 Haziran 2011, http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=7590
- Prisching, Manfred (1999). *Die mcgesellschaft*. In *der gesellschaft der individuen*. Graz: Styria.
- Schmidt, S. J. (1991). *Grundriss der empirischen literaturwissenschaft*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Schwab, Reinhold (1997). *Einsamkeit: Grundlagen für die klinisch-psychologische diagnostik und intervention*. Bern: Hans Huber.
- Simmel, Georg (1983). *Soziologie: Untersuchungen über die formen der vergesellschaftung*. 6. Auflage. Berlin: Duncker & Humblot.
- Sloterdijk, Peter (2004). *Sphären III: Schäume*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Sofalising. Socialising from a sofa, using smartphones and laptops. (2010, November 17). Erişim Tarihi: 17 Şubat 2011, <http://schott.blogs.nytimes.com/2010/11/17/sofalising/>
- Şan, M. K. (2003). Kemal Tahir ve tarihsel gerçekliğin inşası. *Kemal Tahir'in 30. Yıldönümü Anısına, Sosyoloji Yıllığı* içinde (ss. 174-193). İstanbul: Kızılelma.
- (2004). Edebiyat sosyolojisinin tarihinden basamaklar. *Edebiyat Sosyolojisi* içinde (ss. 91-133). Ankara: Hece.
- Tan, Hikmet (2001). Özgünlüğün ölümü. *Bilim ve Ütopya*, 83, 51-54.
- (2001). Modern köle, sanal özgürlük. *Bilim ve Ütopya*, 80.

- Taylor, Charles (1995). Das unbehagen an der moderne. (Übrs. Joachim Schulte), Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Welsch, Wolfgang (2002). Unsere postmoderne moderne. Sechste Auflage. Berlin: Akademie.
- Viertelhaus, Benedikt (2005). Aus der versenkung gelobt. Kritische Ausgabe, I, 68-70.
- Yanıklar, Cengiz (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 25-32.

